

PRIRUČNIK ZA PREDAVAČE

UVOD U MEĐUNARODNI PROGRAM OBUKE
O PRAVILIMA „NELSON MENDELA“

PRIRUČNIK ZA PREDAVAČE ZA POTREBE ČETVORODNEVNOG KURSA
OBUKE ZAPOSLENIH U ZATVORIMA O PRAKTIČNOJ PRIMENI PRAVILA
„NELSON MENDELA“

Delove ove publikacije ili celu publikaciju moguće je javno recenzirati, sažimati, reprodukovati i prevoditi, ali ista nije namenjena za prodaju niti u komercijalne svrhe. Sve promene teksta ove publikacije moraju odobriti Kancelarija OEBS-a za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) i *Penal Reform International* (PRI). Neophodno je navesti ovu publikaciju kao izvor.

Zahvalnice

Prvi nacrt ove publikacije za program za borbu protiv mučenja ODIHR-a i *Penal Reform International* sastavila je Šeron Kritof, konsultantkinja u oblasti ljudskih prava i reforme zavoda za izvršenje krivičnih sankcija.

Vodič za predavače sastavljen je u tesnoj saradnji sa Službom Kraljevine Švedske za zatvore i uslovnu slobodu (Swedish Prison and Probation Service - SPPS) i Kancelarijom Ujedinjenih nacija za borbu protiv droge i kriminala (UNODC).

ODIHR se zahvaljuje predstavnicima/ama PRI, SPPS i UNODC-a koji su davali savete i u značajnoj meri doprineli u fazi izrade nacrtu teksta.

Objavljivanje ovih smernica omogućeno je vanrednim budžetskim finansiranjem Programa ODIHR-a za borbu protiv mučenja.

Kancelarija OEBS-a za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR)

Miodowa 10

00-251 Varšava, Republika Poljska

Telefonski broj: +48 22 520 0600

Faks: +48 22 520 0605

E-pošta: office@odihhr.pl

osce.org/odihhr

Penal Reform International

Haški centar za humanost Fluwelen Burgwal 58

2511 CJ Den Haag Holandija

E-pošta: info@penalreform.org Twitter: @PenalReformInt

www.penalreform.org

© OSCE ODIHR i PRI 2023.g.

ISBN broj: 978-83-66690-86-8

Grafički dizajn Zofia Konarska

Ilustracije Aleksa Valija (alexvalydesign.co.uk)

Kriminalvården

UNODC

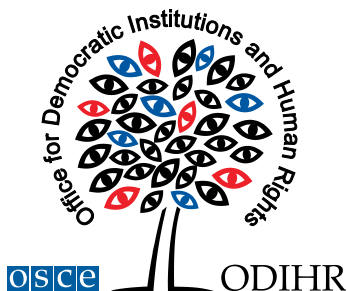
United Nations Office on Drugs and Crime

PRIRUČNIK ZA PREDAVAČE

UVOD U MEĐUNARODNI PROGRAM OBUKE O PRAVILIMA „NELSON MENDELA“

PRIRUČNIK ZA PREDAVAČE ZA POTREBE ČETVORODNEVNOG KURSA
OBUKE ZAPOSLENIH U ZATVORIMA O PRAKTIČNOJ PRIMENI PRAVILA
„NELSON MENDELA“

Kancelarija OEBS-a za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) i *Penal Reform International* (PRI) u partnerstvu sa Službom Kraljevine Švedske za zatvore i uslovnu slobodu (SPPS) i Kancelarijom Ujedinjenih nacija za borbu protiv droge i kriminala (UNODC).

SADRŽAJ

UVOD	6
METODOLOGIJA OBUKE	8
DNEVNI RED ZA ČETIRI DANA	18
UVOD U RADIONICU ZA OBUKU	23
MODUL 1 PRAVILA „NELSON MENDELA“	27
Uvod	28
Ciljevi nastave	28
12 Vodećih načela pravila „Nelson Mandela“	29
1.1 Istorijat i uvod u pravila „Nelson Mandela“	32
1.2 Pravila „Nelson Mandela“ – osnovna načela	35
1.3 Tematske oblasti obuhvaćene pravilima „Nelson Mandela“	36
1.4 Uloga zaposlenih u zatvorima	38
1.5 Konkretno grupe lica u zatvorima/ ugrožene grupe	39
MODUL 2 LICA U ZATVORU I ZATVORSKI USLOVI	43
Uvod	44
Ciljevi nastave	44
2.1 Ko je u zatvoru?	45
2.2 Razdvajanje kategorija	47
2.3 Uslovi i osnovne usluge u zatvoru	53
MODUL 3 ZATVORSKA ORGANIZACIJA I ADMINISTRACIJA	66
Uvod	67
Ciljevi nastave	67
3.1 Postupak prijema, klasifikacija, procena rizika i procena	68
3.2 Razmeštaj zatvorenika/ca i razdvajanje kategorija	72
3.3 Premeštaj zatvorenika/ca	76
3.4 Upravljanje dosijeima zatvorenika/ca	79
3.5 Pritvorenici/ce u istražnom postupku	83
MODUL 4 MERE ZAŠTITE	86
Uvod	87
Ciljevi nastave	87
4.1 Pristup informacijama	88
4.2 Zahtevi i žalbe	94
4.3 Kontakt sa spoljnim svetom	105
4.4 Inspekcije i nadzor (interni i eksterni)	111

MODULE 5 PREVENCIJA I REAGOVANJE NA INCIDENTE	117
Uvod	118
Ciljevi nastave	118
5.1 Fizička, proceduralna i dinamička bezbednost	119
5.2 Rešavanje sukoba	124
5.3 Pretresi	126
5.4 Primena sile, oružja i sredstava za vezivanje	133
5.5 Istrage	138
 MODULE 6 OGRANIČENJA, DISCIPLINA I SANKCIJE	 140
Uvod	141
Ciljevi nastave	141
6.1 Disciplinske sankcije i procedure	142
6.2 Samica	147
 MODULE 7 ZDRAVSTVENA ZAŠTITA	 150
Uvod	151
Ciljevi nastave	151
7.1 Zdravstvena zaštita	152
7.2 Mentalno zdravlje zatvorenika/ca	157
 MODULE 8 REHABILITACIJA ZATVORENIKA/CA I PRIPREME ZA OTPUŠTANJE	 161
Uvod	162
Ciljevi nastave	162
8.1 Aktivnosti, obuka, obrazovanje i rad zatvorenika/ca	163
8.2 Pripreme za otpuštanje i podrška nakon izlaska	166
 PRILOG 1	 170
PRILOG 2	171
PRILOG 3	172

UVOD

UVOD

Ova publikacija napravljena je kao vodič za predavače na četvorodnevnom kursu obuke za zaposlene u zatvorima koji su osmislile Kancelarija OEBS-a za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) i *Penal Reform International* (PRI) u saradnji sa Službom Kraljevine Švedske za zatvore i uslovnu slobodu (SPPS) i Kancelarijom Ujedinjenih nacija za borbu protiv droge i kriminala (UNODC).

Ovaj priručnik postavljen je na internet kao materijal za podsticanje osmišljavanja programa obuke o pravilima „Nelson Mandela“, odnosno za dopunu postojećim planovima obuke. Priručnik će takođe biti obezbeđen i svim učesnicima/ama obuka za predavače u organizaciji ODIHR/PRI.

Uloga zaposlenih u zatvoru suštinski je važna za poštovanje i očuvanje ljudskih prava lica u zatvoru. Revidirana standardna minimalna pravila za postupanje sa zatvorenici-
ma (pravila „Nelson Mandela“)¹ predstavljaju ključni međunarodni standard prema kom se upravlja postupanje sa zatvorenici-
ma. Ovaj paket za obuke osmišljen je kao pomoć zaposlenima u zatvoru pri razumevanju i praktičnoj primeni pravila. Priručnik se zasniva na dokumentu OEBS-a sa smernicama ODIHR/PRI o pravilima „Nelson Mandela“.²

Kurs obuke uređen je tematski. U njemu se nalaze smernice o načinima primene minimalnih standarda za postupanje sa zatvorenici-
ma/ama i njegova namera nije da se ometa primena i izrada viših standarda za upravljanje zatvorima, postupanje sa zatvorenici-
ma/ama i uslove u zatvorima. Kurs obuke takođe redovno upućuje na UN Pravila za postupanje sa zatvorenici-
ma i vanzatvorske mere za žene koje su počinile krivična dela (Bankoška pravila)³ u slučajevima u kojima je to naročito bitno.

Priručnik sadrži prezentacije, praktične vežbe i beleške sa smernicama koje predavači mogu koristiti, kao i druge pozadinske informacije i materijale koji mogu biti korisni u određenim sesijama. Učesnici/e obuke dobijaju zaseban paket informacija.

Ova publikacija dopunjuje kurs UNODC-a za elektronsko učenje⁴ o pravilima „Nelson Mandela“ i u njoj se nalazi nekoliko scenarija iz navedenog kursa. Svi/e učesnici/e kursa obuke trebalo bi da završe kompletan kurs UNODC-a u roku od tri meseca nakon završetka kursa obuke.

1 Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za postupanje prema zatvorenici-
ma/ama (Pravila „Nelson Mandela“), Kancelarija Ujedinjenih nacija za borbu protiv droge i kriminala (UNODC).

2 Dokument sa smernicama o pravilima „Nelson Mandela“: Primena Standardnih minimalnih pravila Ujedinjenih nacija za postupanje prema zatvorenici-
ma/ama, OSCE/ODIHR, 9. avgust 2018.g. Ova beleška sa smernicama detaljno se fokusira na pravila koja su promenjena, odnosno dodata tokom procesa revizije. Ovaj kurs obuke ima za cilj da obuhvati sve oblasti navedene u pravilima „Nelson Mandela“, a ne samo one koje su izmenjene.

3 Bankoška pravila, UNODC, UNGA A/RES/65/229, 16. mart 2011.g.

4 Kurs UNODC-a za elektronsko učenje o pravilima „Nelson Mandela“.

Nacrt ovog kursa obuke pilotiran je u Švedskoj u aprilu 2022. godine uz učešće službi za zatvore Nemačke, Italije, Rumunije i Švedske. Nastavni plan i program izmenjen je i dopunjen u svetlu povratnih informacija koje su dali/e polaznici/e na temu praktične primene sadržaja i vežbi.

METODOLOGIJA OBUKE

Uvod

U ovom delu priručnika utvrđena su načela prema kojima se upravlja kurs obuke, kao i informacije predavačima na temu organizovanja sesija obuke. Ovde su takođe istaknuta i praktična razmatranja i dati predlozi za pripremu predavača pre same obuke.

Obuka je intenzivna - traje četiri dana (ili se predaje četiri dana tokom drugačijeg vremenskog okvira) - i obuhvata širok dijapazon pitanja. Obukom se polaznici/e u potpunosti upoznaju sa pravilima „Nelson Mendela“ i daju im se praktični alati za primenu pravila u praksi i u kontekstima različitih uslova u zatvorima.

Ciljevi metodologije obuke

Metodologija obuke osmišljena je imajući u vidu sledeće konkretne ciljeve koji se tiču same obuke:

- Učesnici/e su zainteresovani/e, angažovani/e u obradi tematike i u mogućnosti da se fokusiraju na načine pomoću kojih mogu da prilagode sopstveni rad kako bi ispunili/e ciljeve obuke.
- Obuka odgovara stvarnim potrebama učesnika/ca i odnosi se na izazove koje sreću u svojim zavodima i državama.
- Svi/e učesnici/e mogu komotno da raspravljaju o sopstvenim iskustvima bez straha od osuđivanja ili optuživanja.
- Učesnici/e prihvataju ljudska prava kao validan i koristan pristup, i razumeju sopstvenu ulogu u promociji i zaštiti ljudskih prava.
- Učesnici/e razumeju na koji način pristup ljudskih prava upravljanju zatvorima može da koristi ne samo licima u zatvoru, već i zaposlenima u zatvoru i zavodu/zajednici u širem smislu.
- Učesnici/e i predavači počinju da shvataju sopstvene predrasude i stereotipe o licima u zatvoru, manjinskim grupama i drugima, i počinju da se suočavaju s istima.
- Učesnici/e otvoreno identifikuju i diskutuju o veštinama, među koje spadaju i „meke veštine“, potrebnim za olakšavanje primene pravila „Nelson Mendela“, kao i o tome kako navedene veštine već primenjuju u praksi.
- Obuka povećava motivaciju pojedinaca da dobro izvršavaju zaduženja.
- Predavači uče iz sesija, dele svoja iskustva i diskutuju o njima sa drugima u mreži za obuku.

Načela obuke

Načela obrazovanja odraslih i konstruktivno usaglašavanje

Obuka se zasniva na šest načela obrazovanja odraslih. U ovom kontekstu, to znači sledeće:

- a. Polaznici/e obuke razumeju zašto je važno da saznaju više o pravilima „Nelson Mendela“;
- b. U okviru obuke uvažavaju se iskustva i kompetencije zaposlenih u zatvorima, ali se ista i preispituju;
- c. Polaznici/e obuke imaju izbor u procesu učenja;
- d. Polaznike/ce obuke motiviše činjenica da im obuka može pomoći u radnom životu;
- e. Polaznici/e obuke fokusiraju se na praktične upotrebe obuke; i
- f. Polaznici/e obuke imaju unutrašnju motivaciju za učenje.

Obuka se takođe zasniva na konceptu konstruktivnog usaglašavanja - polaznici/e obuke biraju šta će naučiti od ponuđenih aktivnosti. Predavač proverava da nastavno okruženje prati aktivnosti i da su sve komponente obuke usmerene ka postizanju željenog ishoda učenja, kao i njihovu međusobnu usaglašenost. Svaki modul ima jasno naznačene ciljeve sa relevantnim nastavnim aktivnostima. Takođe se kod polaznika/ca podstiče davanje povratnih informacija o efikasnosti kursa obuke, a naročito o usaglašenosti između željenih ishoda učenja i aktivnosti u koje su uključeni/e.

Razvoj znanja, veština, stavova i ponašanja

Svrha ovog kursa obuke nije samo prenošenje znanja o pravilima „Nelson Mendela“. Učesnici/e će takođe naučiti kako da pretoče saznanja u odgovarajuće ponašanje i da razviju praktične veštine za promovisanje i zaštitu ljudskih prava, što obuhvata i razvoj „mekih veština“ poput komunikacije, empatičnosti i tolerantnosti.

Obuka će takođe pomoći učesnicima/ama da izgrade stavove prema zatvaranju i da unaprede način interakcije sa zatvorenici/ama. Kod učesnika/ca se takođe podstiče aktivno promovisanje ljudskih prava u svakodnevnom životu i stručnim zaduženjima, i to u različitim kontekstima, državama i zatvorskim okruženjima.

Kurs obuke će pomoći učesnicima/ama da shvate kako uspešna primena pravila „Nelson Mendela“ nije od koristi samo licima u zatvoru već unapređuje i njihove uslove rada i stručni položaj, a može dovesti i do bezbednijeg, delotvornijeg i efikasnijeg zatvorskog sistema uopšte.

Utemeljenost na iskustvu

Ova obuka temelji se na iskustvu i fokusira na polaznike. Učesnici/e imaju mnogo godina iskustva rada u sistemima za izvršenje krivičnih sankcija i verovatno su se sreli sa mnogim od pitanja koja se pominju u obuci. Stoga, imaju sopstvena stanovišta i ideje na osnovu scenarija sa kojima se susreću svakodnevno i praktičnih izazova sa kojima se suočavaju. To je od izuzetne važnosti za obuku.

Predavači treba da stvore ravnotežu između pridržavanja nastavnog plana i programa obuke i učenja iz iskustava učesnika/ca. Za to će biti potrebno određeno prilagođavanje na dinamiku grupe. Učesnike/ce je potrebno podsticati da dele svoja stručna znanja i iskustva koliko god je to moguće, i treba da budu opušteni da to i čine. Istovremeno, predavač se mora uveriti da su intervencije od važnosti za obuku i da ne odvlače pažnju od ključnih poruka, međunarodnih standarda i suštine nastavnog plana uopšte.

Interaktivnost

Kurs obuke osmišljen je tako da bude što interaktivniji, uz razne scenarije za „igranje uloga“, studije slučaja, diskusije u malim grupama, rešavanje konkretnih problema i sesije za nesputano nabacivanje ideja. Aktivno učešće služi kao podrška nastavi i na bolji način će omogućiti učesnicima/ama da prenesu naučeno u radno okruženje. Participativna obuka, odnosno učenje kroz rad, pomaže ljudima da zapamte ključne poruke, omogućava razumevanje, razmatranje i analizu sopstvenog ponašanja i osmišljavanje strategija za buduće postupanje. Navedeni pristupi takođe podstiču i kolegijalnu razmenu.

Motivacija

Obuka ima za cilj da motiviše učesnike/ce da unaprede promovisanje i zaštitu ljudskih prava na radnom mestu i u sistemu za izvršenje krivičnih sankcija u sopstvenoj državi uopšte. Učesnici/ce treba da prihvate da bolje razumevanje ljudskih prava u zatvoru može da im donese korist u radu i radnom okruženju. Prezentacije i praktične vežbe osmišljene su s tim u vidu i imaju za cilj podsticanje profesionalnog ponosa u odnosu na rad zaposlenih u zatvorima. Učesnicima/ama treba dati pozitivnu povratnu informaciju za sve korisne komentare i doprinose obuci.

Predavači

Ovaj kurs obuke osmišljen je tako da ga vode tri predavača:

- Bar po jedna žena i muškarac;
- Bar jedno stručno lice za ljudska prava i reformu sistema za izvršenje krivičnih sankcija;
- Domaće stručno lice upoznato sa sistemom za izvršenje krivičnih sankcija u zemlji.

U idealnim okolnostima domaći ekspert je iz uprave za izvršenje krivičnih sankcija, ali svi predavači treba da znaju pravila „Nelson Mendela“ i druge međunarodne standarde u vezi sa pritvorom u detalje.

Ukoliko je obuka regionalnog tipa, možda će biti potrebno angažovanje dodatnih nacionalnih eksperata. Ukoliko je moguće, treba uključiti predavače koji su već završili kurs za obuku predavača OEBS/PRI.

Predavači treba da odluče ko vodi koju sesiju, a ko će moderirati, u zavisnosti od oblasti stručnosti i u cilju obezbeđivanja ravnomerne raspodele zaduženja. Promena vodećih predavača je dobra da učesnici/e ostanu fokusirani i kako bi predavači mogli da se odmomore.

Ukoliko nije moguće obezbediti tri predavača, treba razmotriti uključivanje učesnika/ca u organizaciju i predavanje nekih od sesija obuke. Na ovaj način se osnažuju učesnici/e, čime im se i jača samopouzdanje kao zagovaračima reformi i potencijalnim budućim predavačima.

Učesnici/e

Ovaj kurs obuke namenjen je prvenstveno zaposlenima u zatvoru u direktnom kontaktu sa zatvorenicima. U njih se mogu ubrajati i zaposleni sa administrativnim i pratećim ulogama. U nekim slučajevima, takođe može biti od koristi uključiti i zaposlene sa nadzornom funkcijom. Ovaj kurs obuke osmišljen je za otprilike 15 do 20 učesnika/ca, kako bi se obezbedilo dovoljno vremena za obuhvatanje svih tema i polaznicima/ama omogućila prilika da učestvuju u potpunosti.

Preporučujemo da među polaznicima/ama bude lica sa raznim nivoom iskustva, odgovornosti i specijalizacije, kao i lica iz različitih objekata. Na primer, bilo bi korisno uključiti zaposlene iz zatvora sa visokim, srednjim i niskim nivoom obezbeđenja, kao i lica koja rade isključivo u objektima za žene. Važno je da zaposlene imaju jednak pristup obuci - procenat žena koje prisustvuju obuci trebalo bi da u najmanjoj meri odražava procenat žena zaposlenih u službi.

Beleške za usmerenje

Odvojite vreme kako biste se uverili da učesnici/e razumeju ključne koncepte.

- Kreirajte prijatnu atmosferu učesnicima/ama. Nemojte izdvajati pojedince.
- Uvek budite svesni dinamike grupe, naročito ukoliko su viši službenici/nadzorni organi u prostoriji.
- Pratite strukturu i vremenski raspored nastavnog plana i programa u što većoj meri, ali ostavite i prostora za fleksibilnost.
- Poštujte gledišta svih učesnika/ca i dozvolite im da vode diskusije - predavači treba da pričaju manje od učesnika/ca.
- Podstaknite učesnike/ce na aktivno učešće. Mnoge sesije osmišljene su tako da se učesnici/e pokrenu i stupaju u međusobne interakcije. Takođe može biti od pomoći da ohrabrite polaznike/ce da redovno menjaju mesta na kojima sede tokom obuke, tako da sednu do nekog drugog. Predavač takođe treba da osmisli i neki oblik „razmrdavanja“ tokom obuke, za situacije u kojima padne nivo energije.

- Budite svesni nivoa energije i učešća učesnika/ca i pravite pauze po potrebi. Vreme za pauze može se prilagođavati.
- Predavači treba da uzmu u razmatranje da koriste primere, odnosno video snimke koji se tiču konteksta navedene države radi ilustracije nekog problema koji se može pojaviti u raznim zemljama⁵.

Beleške o sadržaju kursa obuke

KOVID-19

Modul 1 obuhvata i diskusiju o uticaju KOVID-19 na zatvore i zaposlene u njima. To predstavlja priliku za učesnike/ce da uopštenije porazgovaraju o tome kako je pandemija uticala na njih i njihov rad. Važno je prepoznati da su neki objekti bili više pogođeni od drugih, kao i da je u nekim zemljama bilo i drugih kriznih situacija o kojima učesnici/e žele da diskutuju, poput prirodnih nepogoda ili sukoba. Predavači treba da moderiraju navedene diskusije ukoliko je to moguće.

Pritvorenici/ce u istražnom postupku

Modul 3 sadrži konkretnu sesiju o pritvorenicima/cama u istražnom postupku u kom se ističu njihova konkretna situacija i potrebe. Predavač treba da pojasni da je većina pravila „Nelson Mendela“ jednako primenjiva na istražni postupak kao i na osuđenike/ce u zatvoru.

Ugrožene grupe/većinska zatvorska populacija

Priručnik za obuku stalno upućuje na posebna razmatranja za ranjive/ugrožene grupe poput žena, starijih zatvorenika, LGBTI populacije, stranaca i lica sa invaliditetom. Mada jeste važno naglasiti probleme sa kojima se ove grupe suočavaju, to ne bi trebalo da odvuče pažnju sa situacije u kojoj se nalazi većinska zatvorska populacija, a koju često čine mladi muškarci koji mogu živeti u gorim uslovima i suočavati se sa više problema od drugih grupa. Priručnik se bavi i time, ali predavači treba redovno to da ponavljaju tokom celog trajanja obuke.

Dobra ideja je izabrati na početku obuke kontakt osobe iz redova učesnika/ca za razne vrste ugroženih grupa prepoznatih u njihovoj zemlji, odnosno njihovim zemljama (u zavisnosti od konteksta). Ovi pojedinci mogu prikupljati poente koje se tokom obuke istaknu o navedenim grupama i davati povratne informacije o tome u različitim prilikama. Kao alternativa tome, predavači mogu beležiti istaknute poente o svakoj ugroženoj grupi u trenutku kada se pojave i prikazati ih na zidu.

---

⁵ Kurs obuke ima za cilj da obuhvati razne primere iz različitih zemalja i regiona; međutim, ne upućuje na svih 57 država članica OEBS-a. Mada geografski reprezentativan pristup predstavlja cilj, njegovo postizanje nije moguće u svim situacijama. Primeri su ilustrativni, nisu sveobuhvatni i primenjuju se sa namerom da se razmene informacije o izazovima, merama i praksama, umesto da se izdvaja bilo koja država.

Klasifikacija i individualizacija

Svako lice u zatvoru ima sopstveno poreklo i karakteristike, a svaka zatvorska populacija predstavlja raznovrsnu grupu ljudi sa različitim potrebama. Ovo priznanje predstavlja ključno načelo uspešnog upravljanja zatvorom. Stoga, iako identifikacija potreba određenih grupa zatvorenika jeste važna, priručnik takođe u svim modulima ističe potrebu za efikasnom klasifikacijom i individualnim planiranjem zatvorske kazne. Predavači takođe treba često to da ponavljaju. Predavači, međutim, treba i da budu svesni da mnoge države nemaju jake uspostavljene instrumente za rizik, procenu potreba ili planiranje odsluženja kazne, te stoga treba i da prilagode svoje poruke.

Prilagođavanje nastavnog plana i programa

U priručniku se prihvata da se obaveze u pogledu obuke razlikuju od države do države, kao i da zavise od postojećeg znanja i iskustva učesnika/ca i dinamike grupe. Potrebe za obukom i iskustva učesnika/ca variraju i prema kulturološkom, istorijskom, društvenom i ekonomskom kontekstu. To takođe znači da i trajanje sesija može da se razlikuje.

Moguće je da je raspored potrebno prilagoditi radnom vremenu u datoj državi (npr. ukoliko radni dan obično počinje ranije), vremenu za molitvu ili druge verske običaje. Predavači treba da utvrde najbolji način za organizaciju obuke na svakoj lokaciji; na primer, u nekim zemljama možda je lakše držati obuku jedan dan nedeljno tokom nekoliko nedelja.

Materijali za obuku osmišljeni su tako da budu fleksibilni. Dato je više materijala i više vežbanja nego što je moguće obuhvatiti u zadatom vremenu. Neki delovi označeni su kao opcioni, u zavisnosti od važnosti i raspoloživog vremena. Kao odraz potencijalnih različitosti u grupnoj dinamici, postoje različite opcije za vežbe u grupama, odnosno video snimke, za neke od praktičnih vežbi. Predavači treba da odaberu šta najbolje odgovara kontekstu konkretne obuke.

Iako se predavači podstiču da koriste sopstveni sud i diskreciju pri prilagođavanju nastavnog plana i programa lokalnom kontekstu i konkretnoj sesiji obuke, trebalo bi da se što je moguće više drže samog nastavnog plana i programa. Neke sesije je možda potrebno skratiti ili prilagoditi, ali predavači ne treba da odstupe od glavnih poruka u svakom modulu. Predavači treba da obezbede jasno isticanje najvažnijih pravila i ključnih načela u svakom od delova obuke i treba da se vrata na konkretne pojedinosti navedenih pravila/ključnih načela tokom diskusija, kako bi ostali na dobrom putu.

Pismeni i usmeni prevod

Priručnik za obuku postoji na engleskom i ruskom jeziku. Gde god je to bilo moguće izvesti, prateći materijali dostupni su na više jezika, međutim neke će biti potrebno prevesti pre same obuke, ili će biti potrebno angažovati prevodioce.

Materijali

PowerPoint prezentacija

Postoji *PowerPoint* prezentacija uz ovaj kurs obuke i dostupna je na engleskom i ruskom jeziku, a može se prevesti ukoliko je potrebno. Predavači mogu koristiti slajdove u meri u kojoj to žele, a u zavisnosti od dinamike grupe. Priručnik ukazuje na mesta na kojima se mogu prikazati slajdovi, odnosno na trenutke u kojima se mogu iskoristiti za dinamičniju diskusiju. Predavačima je potreban daljinski upravljač za *PowerPoint* prezentaciju, kako bi mogli da se slobodno kreću kroz prostoriju za obuku.

Materijali za zid i podelu učesnicima/ama

U svim modulima postoje materijali za kačenje po zidovima, odnosno za podelu učesnicima/ama. Za svaki od modula potreban je dovoljan broj odštampanih primeraka koje treba uvrstiti u paket za obuku učesnika/ca, odnosno za kačenje po prostoriji za obuku. Sav materijal mora biti jasno obeležen brojem modula i vežbanja na vrhu stranice.

Video materijal

Kurs obuke sadrži i nekoliko video snimaka. Predavači treba da provere dostupnost i ispravnost funkcionisanja audio-video opreme, kako bi se izbegla zadržavanja same obuke. Predavači treba da se upoznaju sa video materijalom pre početka obuke.

Priprema

Prostor za obuku

Pri izboru prostora za obuku predavači treba da razmotre prostore koji omogućavaju kretanje i u kojima papiri sa flipchart blokova mogu lako da se zalepe na zid, kako bi učesnici/e mogli lako da im priđu i da ih pregledaju. Ukoliko je moguće, trebalo bi obezbediti nekoliko prostorija za vežbe u malim grupama.

Raspored stolica treba da podstiče učestvovanje, na primer stolove treba staviti u polukrug ili u oblik slova U. To sve treba uzeti u obzir pri izboru prostora za obuku. Svi/e učesnici/e treba da mogu jasno da čuju i vide prezentaciju. Poželjno je naći prostorije sa prirodnim svetlom i prozorima koji mogu da se otvaraju, pošto to utiče na raspoloženje, nivo energije i učestvovanja učesnika/ca.

Informacije o učesnicima/ama

Predavači treba da dobiju podatke o učesnicima/ama pre početka kursa obuke, uključujući i očekivani broj prisutnih učesnika/ca. Navedene informacije mogu se prikupiti putem upitnika poslatog u sklopu procene pre početka obuke (videti ispod). Informacije mogu obuhvatati sledeće podatke:

- Ime i prezime
- Pol
- Titulu i čin, uključujući podatke o nadzornim funkcijama
- Naziv, vrstu i lokaciju objekta u kome rade
- Godine staža
- Podatke o specijalizacijama
- Prethodno završene obuke
- Teme koje ih zanimaju i o kojima bi želeli da saznaju više

Procena pre početka obuke

Predavači treba da sprovedu osnovnu procenu pre početka obuke. Ona se uglavnom sastoji od ispitivanja dokumentacije i informacija dobijenih od kancelarija OEBS-a u navedenim zemljama, i/ili od partnerskih organizacija. U okviru procene treba tražiti sledeće informacije:

- Broj zatvorskih objekata u državi, razvrstano po vrstama zavoda (npr. za žene, decu, istražni zatvori, nivo bezbednosti, itd.).
- Kapacitet zatvora i ukupnu zatvorsku populaciju, ukoliko je moguće razvrstanu (po polu, uzrastu, nacionalnoj pripadnosti, ukoliko je bitno, državljani/stranci, ili prema drugim relevantnim kategorijama), kao i statističke podatke za svaki objekat.
- Broj zaposlenih u zatvorima u odnosu na broj zatvorenika/ca.
- Primerak zakona o izvršenju krivičnih sankcija i drugih važnih zakona i propisa.
- Organizacionu strukturu službe za izvršenje krivičnih sankcija.
- Osnovne uslove u zatvorima i pitanja koja će se najverovatnije javiti kao problemi.
- Osnovne probleme u pogledu ljudskih prava, odnosno drugih pitanja u vezi sa zatvorskom službom.

Procena pre početka obuke takođe treba da objedini informacije specifične za svaki od modula, poput:

- Vrste organa za interni/eksterni nadzor, među koje spadaju i oni koji čine deo Nacionalnog preventivnog mehanizma (NPM), kao i drugih organa.
- Nivo zdravstvene zaštite u zatvorima.
- KOVID mere preduzete u zatvorima i sve prateće probleme u pogledu ljudskih prava.
- Informacije o sistemu za rešavanje zahteva/žalbi zatvorenika/ca i poslednji podaci.
- Sistemi klasifikacije i dokumentacija (prijemni obrasci, obrasci za procenu rizika i potreba, obrasci za dosije zatvorenika/ca).
- Vrste sredstava prinude i sredstava za vezivanje koja se koriste u zatvorima.
- Vrste disciplinskih mera koje se koriste u datom objektu/državi.
- Organizacija poseta (uz razumevanje da to može da se razlikuje od zavoda do zavoda).

Od predavača se ne očekuje da postanu eksperti za zatvorski sistem date države: potrebno je da postoje domaći predavači koji su već upoznati sa sistemom zatvora, a fokus mora biti na međunarodnim standardima, umesto na lokalnim iskustvima. Predavačima je, međutim, korisno da steknu neke osnovne raspoložive informacije pre početka kursa obuke, kako bi mogli da pretpostave pitanja koja će se pojaviti i da se pripreme za njih.

Ukoliko se tokom procene pre početka obuke i pri slanju upitnika otkriju neka značajna pitanja, ODIHR i predavači mogu odlučiti da u nekoj meri prilagode plan nastave. U ovoj fazi, međutim, ne bi trebalo da bude značajnih promena. Moguće je da neke teme budu bitnije i da za njih bude potrebno više vremena, ali potrebno je obuhvatiti sve module. Učesnici/e treba da se upoznaju sa svim aspektima pravila „Nelson Mandela“, čak i ako su manje važna za njihov objekat.

Terminologija

Gde god je to moguće, predavači i prevodioci treba da izbegavaju reč „zatvorenik/ca“. Umesto toga, mogu da pominju „lica u zatvoru“. Pri opisima konkretnih grupa pojedinaца bolje je govoriti o ljudima (npr. žene, mladi muškarci, stariji ljudi, lica problematičnog mentalnog zdravlja, itd.) bez pominjanja njihovog statusa „zatvorenika/ce“. To će pomoći učesnicima/ama da razmišljaju o individualnim karakteristikama i potrebama lica sa kojima rade.

Predavači treba da budu svesni da mnoga lica koja se nalaze u zatvoru još nisu osuđena za kršenja zakona. Stoga, osim u slučaju da se konkretno pominju osuđena lica, može se govoriti o „optuženim licima“, „osumnjičenima za kršenje zakona“ ili „prিতvorenima/cama u istražnom postupku“.

Odgovor na različita pitanja i diskusije

Oblasti u kojima predavačima mogu zatrebati dodatne smernice naznačene su širom nastavnog plana i programa. Dodatne smernice jasno su obeležene ljubičastim slovima i strelicom, a namenjene su kao pomoć predavačima u odgovaranju na neugodna pitanja. Učesnici/e mogu imati sopstvene dobre ideje i sugestije, ali predavači treba stalno da upućuju na međunarodne standarde pri odgovaranju na pitanja ili pri razrešavanju diskusija. Ukoliko se pojave pitanja na koja predavači misle da ne mogu da daju odgovor na licu mesta, mogu objasniti da treba da pogledaju smernice i da će dati odgovor narednog dana obuke.

Potrebno je da postoji hodogram (ili plakat sa samolepljivim papirom) za beleženje svih većih stavki, dužih diskusija ili neugodnih pitanja. O ovim stavkama može se diskutovati tokom pauza za kafu ili - ukoliko vreme to ne dozvoljava - mogu se uključiti u izveštaj sa povratnim informacijama o obuci.

Predavači treba da intervenišu ukoliko se diskusije previše zaoštre ili ukoliko se pojave neprikladni komentari, i treba da pokušaju da ne izdvajaju pojedince. U ovim situacijama važno je podsetiti grupu na osnovna pravila dogovorena na početku kursa obuke.

Preporučena priprema za učesnike/ce

Učesnici/e bi najmanje dve nedelje pre početka obuke trebalo da dobiju primerak četvorodnevno dnevnog reda (sa trajanjem svih sesija) i linkove ka važnim dokumentima, kao i ostale praktične informacije (npr. prostor za održavanje obuke, informacije za putovanje i/ili mape). Učesnici/e takođe treba da se upoznaju sa pravilima „Nelson Mendela“ i Bankoškim pravilima pre obuke.

Prvog dana obuke učesnici/e dobijaju paket materijala u koji spadaju pravila „Nelson Mendela“, Bankoška pravila, materijali za obuku i druge publikacije PRI i ODIHR-a.

Ova obuka dopunjuje kurs UNODC-a za elektronsko učenje o pravilima „Nelson Mendela“. Neki od nastavnih modula UNODC-a uključeni su i u ovaj kurs obuke, ali učesnici/e će se takođe podsticati da završe i deo, odnosno kompletan kurs UNODC-a za elektronsko učenje. Ukoliko to nisu već uradili, od njih se očekuje da završe kompletan kurs UNODC-a za elektronsko učenje u roku od 3 meseca od završetka obuke i tražiće se povratne informacije o tom kursu.

Pravila oblačenja

Učesnike/ce treba unapred obavestiti da nose civilnu odeću na obuci. Okruženje treba da bude oslobođeno od starešinstva, a svi/e učesnici/e treba da se osećaju slobodnim da izraze mišljenje.

Osveženja

Kafu, čaj, sokove i druga osveženja treba služiti svakog dana obuke, po dolasku i tokom pauza.

Povratne informacije i evaluacija

Učesnici dobijaju upitnik pre obuke u koji mogu da upišu svoja očekivanja od kursa obuke i identifikuju oblasti u okviru pravila „Nelson Mendela“ o kojima bi najviše želeli da nauče još. To predstavlja deo procene pre početka obuke. Učesnici/e treba da donesu popunjeni primerak upitnika na obuku, pošto će se upućivati na ovaj dokument tokom prvog dana.

Na kraju kursa obuke učesnici/e će popunjavati obrasce za davanje povratnih informacija u kojima će komentarisati relevantnost, kvalitet i nastavu tokom obuke, kao i meru u kojoj su ispunjena njihova očekivanja. Oba obrasca mogu se popuniti anonimno.

Od učesnika/ca se očekuje i da popune evaluacioni obrazac šest meseci nakon završetka kursa obuke. Time se vrši procena u kojoj meri su bili u mogućnosti da primene naučeno na radnom mestu, problema sa kojima su se suočili i pozitivnih ishoda.

Navedeni upitnik pre početka obuke i evaluacioni obrazac mogu se naći u Prilozima.

Kako koristiti priručnik

Svi moduli prate sličnu strukturu:

- Spisak materijala za učesnike/ce
- Uvod i ciljevi učenja
- Kontekst, uključujući materijale za prezentaciju, grupne i samostalne vežbe (VEŽBE), informacije za predavače (označene ljubičastom strelicom i slovima iste boje) i opcioni materijali (OPCIONO)
- Dodatni materijali

Svi moduli dele se na sesije. Vremenski raspored dat je na početku svake sesije, uz predloženo trajanje individualnih „elemenata“ na levoj margini.

Relevantna pravila „Nelson Mendela“ označena su na marginama. Npr. [PNM 58–66](#). Pravila iz Bankoških pravila označena su na marginama. Npr. [BKK 26–28](#).

Opcioni/dodatni materijal i aktivnosti jasno su obeleženi za upotrebu ukoliko vreme dozvoljava i ukoliko su relevantni u određenom kontekstu. Sve ostale materijale treba smatrati „centralnim“ materijalima/aktivnostima.

DNEVNI RED ZA ČETIRI DANA

Vremenski raspored daje indikaciju trajanja svih modula i svih sesija unutar modula kako bi predavači mogli da obuhvate sve module. Raspored prikazan ispod napravljen je za (četvorodnevnu) pilot-obuku u Švedskoj, ali vremensko trajanje je potrebno prilagoditi realnoj situaciji svakog kursa obuke i moguće je da će biti potrebno prilagođavanje istog tokom trajanja kursa obuke.

1. DAN	UVODNA SESIJA
13:30–14:00	Registracija
14:00–14:15	Uvod u radionicu za obuku
14:15–14:45	Očekivanja od kursa obuke
14:45–15:15	Razmena iskustava – KOVID-19
15:15–15:35	Pauza za kafu
MODUL 1	PRAVILA „NELSON MENDELA“
15:35–15:45	Uvod i ciljevi nastave
15:45–16:30	1.1 Istorijat i uvod u pravila „Nelson Mendela“
16:30–17:00	1.2 Pravila „Nelson Mendela“ – Osnovna načela
17:00–17:15	Završetak/povratne informacije

2. DAN

8:15–8:30 Dobrodošlica i obnavljanje

NASTAVAK MODULA 1

PRAVILA „NELSON MENDELA“

8:30–9:00 1.3 Tematske oblasti obuhvaćene pravilima „Nelson Mendela“

9:00–9:30 1.4 Uloga zaposlenih u zatvoru

9:30–10:10 1.5 Konkretno grupe lica u zatvoru

10:10–10:30 Pauza za kafu

MODUL 2 ZATVORENICI I USLOVI U ZATVORU

10:30–10:40 Uvod i ciljevi nastave

10:40–11:30 2.1 Ko je u zatvoru?

11:30–12:10 2.2 Razdvajanje kategorija

12:10–13:10 Ručak

NASTAVAK MODULA 2

ZATVORENICI I USLOVI U ZATVORU

13:10–14:25 2.3 Uslovi u zatvoru i osnovne usluge

14:25–15:10 Uvod u dinamičku bezbednost

15:10–15:30 Pauza za kafu

MODUL 3 ORGANIZACIJA I UPRAVLJANJE ZATVOROM

15:30–15:40 Uvod i ciljevi nastave

15:40–16:50 3.1 Proces prijema, klasifikacija, procena rizika i potreba

16:50–17:10 Završetak/povratne informacije

3. DAN

8:15-8:30 Dobrodošlica i obnavljanje

NASTAVAK MODULA 3

ORGANIZACIJA I ADMINISTRACIJA ZATVORENIKA

8:30-9:10 3.2 Razmeštaj zatvorenika/ca i razdvajanje kategorija

9:10-10:10 3.3 Premeštaj zatvorenika/ca

10:10-10:30 Pauza za kafu

10:30-11:10 3.4 Upravljanje dosijeima zatvorenika/ca

11:10-11:40 3.5 Pritvorenici/e u istražnom postupku

11:40-12:40 Ručak

MODUL 4

MERE ZAŠTITE

12:40-12:50 Uvod i ciljevi nastave 12:50-13:50

12:50-13:50 4.1 Pristup informacijama

13:50-15:20 4.2 Zahtevi i žalbe

15:20-15:50 Pauza za kafu

15:50-16:30 4.3 Kontakt sa spoljnim svetom

16:30-16:55 4.4 Inspekcije i praćenje

16:55-17:15 Završetak/povratne informacije

4. DAN

8:15–8:30 Dobrodošlica i obnavljanje

NASTAVAK MODULA 4

MERE ZAŠTITE

8:30–9:15 4.4 Inspekcije i praćenje (nastavak)

MODUL 5

PREVENCIJA I REAGOVANJE NA INCIDENTE

9:15–9:25 Uvod i ciljevi nastave

9:25–9:55 5.1 Fizička, proceduralna i dinamička bezbednost

9:55–10:15 Pauza za kafu

10:15–10:55 5.2 Rešavanje sukoba

10:55–12:00 5.3 Pretresi

12:00–13:00 Ručak

13:10–14:10 5.4 Primena sile, oružja i sredstava za vezivanje

14:10–14:20 5.5 Istrage

MODUL 6

OGRANIČENJA, DISCIPLINA I SANKCIJE

14:20–14:40 Uvod i ciljevi nastave

14:40–15:05 6.1 Disciplinske sankcije i procedure

15:05–15:25 Pauza za kafu

15:25–16:05 6.1 (nastavak) Disciplinske sankcije i procedure

16:05–16:50 6.2 Samica

16:50–17:10 Završetak/povratne informacije

5. DAN

8:15–8:30 Dobrodošlica i obnavljanje

MODUL 7 ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

8:30-8:40 Uvod i ciljevi nastave

8:40-9:40 7.1 Zdravstvena zaštita u zatvoru

9:40-10:25 7.2 Mentalno zdravlje zatvorenika/ca

10:25-10:45 Pauza za kafu

MODUL 8 REHABILITACIJA ZATVORENIKA/CA I PRIPREME ZA OTPUŠTANJE

10:45-10:55 Uvod i ciljevi nastave

10:55-11:30 8.1 Aktivnosti, obuke, obrazovanje i rad zatvorenika/ca

11:30-12:00 8.2 Pripreme za otpuštanje iz zatvora i podrška nakon izlaska

12:00-12:45 Završetak/povratne informacije

Ukoliko je vremenski moguće, može biti korisno organizovati poludnevnu ekskurziju ili barem jedan večernji izlazak za sve učesnike/ce.

Na početku svake jutarnje i popodnevne sesije učesnike/ce treba pitati da razmisle o njima omiljenom pravilu iz prethodne sesije; jedno ili dvoje treba da pročitaju njima omiljeno pravilo i da objasne zašto je tako.

Registracija

Učesnici/e treba da stignu na vreme kako bi se registrovali i preuzeli pakete za obuku.

UVOD U RADIONICU ZA OBUKU

- MATERIJALI
- Dnevni red obuke
  - Olovka i blok
  - Osnovna pravila
  - Spisak za dalje čitanje/materijal: KOVID-19

15 MINUTA Ovo je prilika predavačima da predstavite sebe, ostalo prateće osoblje i prevodioce. Pozdravite učesnike/ce i objasnite pozadinu obuke i ulogu ODIHR, PRI, SPPS i UNODC-a.

Predavači tokom uvoda takođe treba da daju i praktične informacije o organizaciji kursa obuke. Navedene informacije obuhvataju sledeće:

- Postupak evakuacije u vanrednoj situaciji
- Lokaciju toaleta
- Pristup vodi i osveženju
- Lokaciju na kojoj će se poslužiti ručak
- Funkcionisanje prevoda
- Sve ostale bitne informacije

Predavači treba da objasne ukupne ciljeve kursa obuke i da rezimiraju ključna načela gore navedene metodologije obuke - razvijanje znanja, veština, stavova i ponašanja, utemeljenost na iskustvu, interaktivnost i motivacija. Učesnike/ce treba podstaći da budu aktivni od početka i da postavljaju pitanja ukoliko je nešto nejasno.

30 MINUTA **Očekivanja od kursa obuke**

Osnovna pravila

Predavači mogu da postavite osnovna pravila kursa obuke ili da od učesnika/ca zatraže predloge osnovnih pravila. Treba pojasniti da se navedena pravila odnose na predavače koliko i na polaznike/ce.

Osnovna pravila treba da obuhvataju sledeće:

- Tačnost
- Mobilni telefoni utišani
- Podsticanje učešća svih
- Slušanje i poštovanje tuđeg stanovišta
- Neprekidanje sagovornika/ca
- Kulturno obraćanje u međusobnoj komunikaciji
- Poštovanje verskih tradicija, verovanja i vrednosti drugih

Očekivanja učesnika/ca

VEŽBA Razbijanje leda

Zatražite od učesnika/ca da anonimno zapišu tri stvari koje vole u vezi sa svojim poslom, tri stvari koje im teško padaju i tri stvari o kojima bi želeli da nauče više tokom kursa obuke (očekivanja). Mogu da iskoriste nešto iz upitnika koji su popunili pre obuke ili da izaberu nešto drugo.

Kažite učesnicima/ama da će predavači sakupiti zapisana očekivanja na kraju vežbe kao pomoć pri evaluaciji kursa obuke.

Zatražite od učesnika/ca da obiđu prostoriju i da zastanu da se predstave ostalima svojim imenom, objektom u kom rade i položajem/funkcijom. Cilj je da se svi međusobno upoznaju.

Povremeno tapšite. Na taj signal učesnici treba da se okrenu najbližem/oj učesniku/ci. Treba da se predstave i kažu jednu od sledećih stavki: nešto što vole u vezi sa svojim poslom, nešto što im teško pada ili nešto o čemu bi voleli da saznaju više.

→ Ova vežba osmišljena je tako da se razmene očekivanja od kursa obuke, ali je i koristan način da se učesnici/e međusobno upoznaju. Već su imali priliku da zapišu očekivanja u upitnik koji su dobili pre obuke.

Ova vežba takođe može da se izvodi uz muziku, pri čemu se od učesnika traži da zastanu i razmene informacije kad muzika stane. Predavači takođe treba da učestvuju u ovoj vežbi kako bi učesnici/e mogli i njih da upoznaju.

Ukupni ciljevi kursa obuke

Ciljevi nastave

Ovaj kurs obuke predstavlja uvod u pravila „Nelson Mendela“. Nakon završetka kursa obuke učesnici/e:

- razumeju važnost pravila „Nelson Mendela“ i drugih međunarodnih standarda kojima se uređuje postupanje prema zatvorenicima/ama, kao i razloge zbog kojih su zaposleni u zatvoru ključni za uspešnu implementaciju;
- razumeju kako je pridržavanje pravila korisno za zaposlene u zatvoru, sisteme za izvršenje krivičnih sankcija i šire društvo, kao i za lica u zatvoru i njihove porodice;
- upoznaju sve tematske oblasti obuhvaćene pravilima, uključujući i one koje se odnose na konkretne grupe lica u zatvoru;
- prepoznaju načine na koje sistemi za izvršenje krivičnih sankcija u njihovoj državi ili u konkretnim objektima nisu u saglasnosti sa pravilima „Nelson Mendela“ i razumeju šta je potrebno uraditi kako bi se to ispravilo;
- prilagođavaju sopstvene stavove i ponašanja u cilju boljeg odgovora na potrebe zaštite ljudskih prava i potreba lica u zatvoru;

- postaju svesniji i reaguju na situacije i potrebe pojedinaca u zatvoru; i
- dobijaju praktične alate za primenu pravila u svojim objektima, kao i za podsticanje drugih da učine isto.

Učešćem u ovom kursu obuke pomaže se sistemima za izvršenje krivičnih sankcija u oblasti pridržavanja pravila „Nelson Mandela“. Time će se:

- pomoći u zaštiti prava i dostojanstva svih lica u zatvorima;
- svesti na najmanju meru razlike između života u zatvoru i života na slobodi;
- stvoriti bezbednije i pozitivnije radno okruženje za zaposlene u zatvoru i omogućiti bolji odnosi između zaposlenih i zatvorenika/ca;
- olakšati rehabilitacija i ponovna integracija zatvorenika/ca, zaštiti društvo od kriminaliteta i smanjiti recidivizam;
- povećati poverenje javnosti u sistem za izvršenje krivičnih sankcija; i
- unaprediti percepcija javnosti o sistemima za izvršenje krivičnih sankcija, zaposlenima i licima u zatvorima; suprotstaviti stereotipima.

VEŽBA
30 MINUTA

Razmena iskustava – KOVID-19

Podelite učesnike/ce u manje grupe od 4-5 ljudi i zamolite ih da prodiskutuju o:

- oblastima njihovog rada na koje je najviše uticao KOVID-19;
- kako je njihov rad u zatvorima tokom pandemije KOVID-19 uticao na njih i njihove porodice;
- uticaju KOVID-19 na štićenike zavoda.

Nakon diskusije zamolite sve grupe da daju kratke povratne informacije o diskusiji u plenumu.

→ Ova vežba omogućava zaposlenima u zatvorima da podele svoja iskustva sa KOVID-19 u zatvoru i da se bolje međusobno upoznaju. To predstavlja priliku za širu, opštu diskusiju o načinima na koje je KOVID-19 uticao na njih i njihov rad, kao i za razumevanje zbog čega su promovisanje i zaštita ljudskih prava od ključne važnosti u kriznim trenucima. Vežba takođe pomaže predavačima da prepoznaju potencijalne probleme u oblasti ljudskih prava koji proističu iz reagovanja na KOVID-19 u konkretnim državama/objektima.

DODATNI MATERIJALI **KOVID-19 i zatvori***Penal Reform International (PRI)*

Izveštaj PRI: Koronavirus: prevencija štete i kršenja ljudskih prava u krivičnopravnom sistemu (jul 2020.g)

Brifing PRI: Koronavirus: zdravstvena zaštita i ljudska prava lica u zatvoru (mart 2020.g)

Izveštaj PRI: Globalni trendovi u sistemima za izvršenje krivičnih sankcija za 2021. godinu

Izveštaj PRI: Dobro upravljanje u trenucima krize

Svetska zdravstvena organizacija (SZO)

Pripremljenost, prevencija i kontrola KOVID-19 u zatvorima i drugim pritvornim jedinicama: privremene smernice (februar 2021.g)

Kancelarija Ujedinjenih nacija za borbu protiv droge i kriminala (UNODC)

Smernice o KOVID-19: Sprečavanje infekcije i kontrolne mere u zatvorima (2021.g)

Smernice o KOVID-19: Hitno otpuštanje zatvorenika/ca (2021.g)

Prevencija i kontrola KOVID-19 među licima zaposlenim u zatvorima (april 2020.g)

MODUL 1
PRAVILA „NELSON MENDELA“

1 PRAVILA „NELSON MENDELA“

- MATERIJALI
- Šta su pravila „Nelson Mendela“
  - Publikacija PRI – Kratki vodič kroz pravila „Nelson Mendela“ (PNM)
  - Primerak Bankoških pravila
  - Publikacija PRI – Kratki vodič kroz Bankoška pravila (BKK)
  - Primerak Havanskih pravila
  - Primerak Konvencije protiv torture
  - Odštampani PowerPoint slajdovi 5-15
  - Nalepnice i markeri u boji (2 boje)
  - Dva primerka spiska tematskih oblasti obuhvaćenih pravilima „Nelson Mendela“ (videti odeljak 1.3)
  - Spisak dodatnog materijala

10 MINUTA **UVOD**

Ovaj modul uvodi učesnike obuke u pravila „Nelson Mendela“, uz isticanje osnovnih načela koja treba da se odnose na sve oblasti postupanja sa licima u zatvoru i upravljanja zatvorima. U modulu se opisuju glavne tematske oblasti obuhvaćene pravilima „Nelson Mendela“, a potom se diskutuje o posebnim kategorijama zatvorenika/ca. U njemu se takođe uvode i drugi međunarodni standardi, uključujući i one koji se odnose na konkretne grupe lica u zatvorima, poput žena i dece.

CILJEVI NASTAVE

Nakon završetka Modula 1, učesnici/e će moći da:

- objasne istorijat i svrhu pravila „Nelson Mendela“, uključujući razloge za njihovo ažuriranje, kao i druge međunarodne standarde koji su relevantni;
- razumeju osnovna načela koja podupiru pravila „Nelson Mendela“ i ulogu zaposlenih u zatvorima u obezbeđivanju primene ovih načela u svim aspektima upravljanja zatvorima;
- identifikuju glavne teme obuhvaćene pravilima „Nelson Mendela“ – navedene teme će se detaljnije obrađivati u narednim modulima;
- razumeju način na koji se pravila primenjuju u njihovoj konkretnoj ulozi i identifikuju raskorake u sprovođenju; i
- diskutuju o različitim potrebama posebnih kategorija lica u zatvorima i ugroženih grupa.

➔ Bilo bi dobro imati jednu aktivnu sesiju nakon predstavljanja ciljeva. Time se osnovna načela pravila „Nelson Mendela“ uvode na početku kursa obuke i pomaže se u identifikaciji eventualnih problematičnih oblasti u ranoj fazi. Svako od ovih osnovnih i usmeravajućih načela (videti ispod) treba odštampati i postaviti na vidno mesto u prostoriji za obuku.

VEŽBA Pitajte pojedine učesnike/ce da priđu konkretnim načelima, predstave se (ime, država, položaj u službi za izvršenje krivičnih sankcija) i naglas pročitaju načelo. Dodajte detaljnija objašnjenja praktičnog značenja načela ukoliko je potrebno.

→ Učesnici/e mogu osetiti i tokom obuke isticati kako pravila „Nelson Mendela“ sadrže poente i načela koja su „očigledna“ ili „zdravorazumska“. Tokom diskusije o svakoj od tematskih oblasti tokom kursa obuke ponavljajte da primena pravila, iako ona zaista mogu delovati „očigledno“, nije toliko jednostavna u praksi.

PNM: 1 **12 vodećih načela pravila „Nelson Mendela“**

1. Prema svim zatvorenicima/ama postupa se uz dužno poštovanje prema njihovom dostojanstvu i vrednosti kao ljudskih bića.

Šta ovo znači u praksi?

- „Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima“ (Član 1 Univerzalne deklaracije ljudskih prava).
- Lica u zatvoru su ljudska bića, zaslužuju jednako poštovanje i nemaju manje dostojanstva i vrednosti od drugih ljudskih bića, bez obzira na zločin koji su počinila.
- Podjednako tome, i zaposleni u zatvoru su ljudska bića.
- Dostojanstvo nije nešto što zaslužujemo tokom života. To je nešto sa čime se rađamo. Samom svojom ljudskošću zaslužujemo poštovanje, bez obzira na naš uzrast, pol/rod, klasu, „rasu“, veroispovest, sposobnost ili bilo koji drugi faktor osim ljudskosti.
- U cilju zaštite dostojanstva lica u zatvoru, nadležni moraju obezbediti minimalne uslove utvrđene pravilima „Nelson Mendela“.

PNM: 1 **2. Nijedan zatvorenik/ca ne može se podvrgavati torturi i drugom okrutnom, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kazni, a svi zatvorenici/ce se štite od istih.**

Šta ovo znači u praksi?

- Tortura i maltretiranje uvek su nezakoniti i ne mogu se nikako opravdati.
- Nadležni u zatvorima moraju učiniti sve što je u njihovoj moći da spreče torturu i maltretiranje, i moraju kazniti svakoga ko ih poćini.
- Tortura predstavlja svaki čin kojim se nekom licu namerno nanose intenzivan bol ili patnja, kako fizička tako i psihička, zbog određenih razloga. Uslovi u pritvoru mogu se posmatrati i kao tortura ili drugo maltretiranje.

PNM: 1 **3. U svakom trenutku mora biti obezbeđena sigurnost i bezbednost zatvorenika/ca, zaposlenih u zavodu za izvršenje krivičnih sankcija, pružalaca usluga i posetilaca.**

Šta ovo znači u praksi?

- Svi aspekt upravljanja zatvorom treba da prioritizuju sigurnost i bezbednost svih u objektu.
- To uključuje i telesno i mentalno zdravlje svih u objektu.

- Među primere ovoga spadaju razmatranje rizika od bekstva, nasilje nad zaposlenima i posetiocima, nasilje među zatvorenicima/ama, nasilje zaposlenih nad zatvorenicima/ama, zastrašivanje i prinuda.
- Takođe može uključivati bezbednost infrastrukture, npr. zaštitu od požara, poplave ili drugih prirodnih nepogoda.

PNM: 2 (1) **4. Ne sme biti diskriminacije po osnovu rase, boje kože, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog ubeđenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, imovinskog stanja, urođenog ili drugog statusa.**

Šta ovo znači u praksi?

- Važno je da nadležni u zatvoru prepoznaju razlike među zatvorenicima/ama i da uzmu u obzir njihove različite individualne potrebe.
- Ne sme, međutim, biti diskriminacije nad zatvorenicima na osnovu pomenutih razlika.
- Dužnost nadležnih u zatvoru je da prate pojavu diskriminacije i bore se protiv nje, kao i da potkrepljuju načela nediskriminacije.

PNM: 2 (2) **5. Uprava zatvora uzima u obzir individualne potrebe zatvorenika/ca, naročito najugroženijih kategorija u zatvorskom okruženju.**

Šta ovo znači u praksi?

- Sve zatvorenike/ce treba prepoznati kao pojedince i tretirati u skladu s tim.
- Svi/e zatvorenici/e treba da imaju individualni plan odsluženja kazne i sve programe, aktivnosti i usluge treba sprovesti u skladu sa individualnim planom postupanja.
- Nadležni u zatvoru imaju pozitivnu obavezu da aktivno ispunjavaju posebne potrebe koje određene kategorije lica u zatvoru imaju. Ove specijalne mere ne treba smatrati diskriminativnim.

PNM: 4 **6. Izdržavanje kazne u zatvoru treba iskoristiti u cilju obezbeđivanja ponovne integracije zatvorenika/ca u društvo nakon puštanja na slobodu, kako bi mogli/e da se samostalno izdržavaju uz poštovanje zakona. Prvenstvena svrha zatvorske kazne je zaštita društva od kriminaliteta i smanjenje recidivizma.**

Šta ovo znači u praksi?

- Svrha zatvaranja je da se društvo zaštiti od kriminaliteta i smanji recidivizam tako što će se zatvorenicima/ama omogućiti da nakon izlaska iz zatvora vode konstruktivan život uz poštovanje zakona.
- To treba imati na umu u svim aspektima upravljanja zatvorom.
- U to spada i obezbeđivanje da se obuka i aktivnosti u zatvoru projektuju tako da pomognu zatvorenicima/ama da se snađu nakon puštanja iz zatvora, kao i da im se omogući sticanje veština i kapaciteta da pronađu posao i da izdržavaju sebe i svoje porodice nakon izlaska.

Rad u zatvorima važna je usluga društvu. Glavni cilj je zaštita bezbednosti društva od kriminaliteta, uz istovremeno promovisanje dobrobiti lica u zatvoru i pružanje usluga i programa za zatvorenike, kako bi se odvratili od bavljenja kriminalom u budućnosti. Uprave zatvora treba da

nude edukaciju, stručno osposobljavanje, rad i druge oblike pomoći u skladu sa individualnim potrebama zatvorenika/ca.

PNM: 3 7. Kazneno-popravni sistem ne sme da pojačava trpljenje svojstveno ovoj situaciji.

Šta ovo znači u praksi?

- Kada se ljudi pošalju u zatvor oni predaju određena prava, od kojih je najvidljivije pravo na slobodu.
- To je samo po sebi ozbiljna kazna i zatvorenike/ce ne treba podvrgavati dodatnim kaznama, niti od njih treba tražiti odricanje od drugih prava, poput prava na bezbednost ili prava na odgovarajući životni standard.
- Uloga nadležnih u zatvoru nije da zatvorenicima/ama nameću dodatna ograničenja.

PNM: 5(1) 8. Režim u zatvoru treba da teži umanjenju razlika između života u zavodu i života na slobodi.

Šta ovo znači u praksi?

- Nadležni u zatvoru treba da učine sve u svojoj moći da svedu navedene razlike na najmanju meru.
- To će ljudima znatno olakšati povratak u društvo nakon odsluženja kazne.

PNM: 5 (2) 9. Zatvorenici/e sa telesnim, mentalnim i drugim invaliditetima treba da imaju potpun i delotvoran pristup životu u zatvoru uz poštovanje jednakosti sa drugima.

Šta ovo znači u praksi?

- Lica treba upućivati u objekte koji najviše odgovaraju njihovim potrebama.
- Potrebno je urediti stvari tako da mogu da ostvare pristup uslugama i pogodnostima jednako kao i ostali zatvorenici/e.

PNM: 87 10. Potrebno je preduzeti korake kako bi se obezbedio postepeni povratak životu u društvu.

Šta ovo znači u praksi?

- Zatvorska kazna osmišljava se tako da pripremi lica za otpuštanje iz zatvora.
- U to treba da spadaju praktična razmatranja poput osposobljavanja lica da nađu sebi mesto za život i omogućavanje prilika za zapošljavanje, kao i sigurnosnu mrežu socijalne podrške.
- Takođe uključuje razmatranje telesnog i mentalnog zdravlja.
- Kako bi ovo omogućila, uprava zatvora treba da bude tesno povezana sa drugim državnim službama koje će se uključiti u podršku nakon puštanja iz zatvora.

PNM: 88 **11. Postupanje sa zatvorenicima/ama treba da ne naglašava njihovu isključenost iz društva, već upravo nastavljnje njihovog učešća u njemu.**

Šta ovo znači u praksi?

- Time se priznaje da su zatvori i zatvorenici/e deo društva, a ne odvojeni od njega.
- Važno je da zatvorenici/e osete da su deo društva i to će pomoći u njihovoj rehabilitaciji.
- Kontakt sa spoljnim svetom od suštinske je važnosti u tom smislu.

PNM: 89 **12. Individualizacija postupanja i fleksibilan sistem klasifikacije zatvorenika/ca u grupe neophodni su za ispunjenje ovih načela. Poželjno je obezbediti različite nivoe bezbednosti u skladu sa potrebama različitih grupa.**

Šta ovo znači u praksi?

- Jedno od najvažnijih načela uspešnog upravljanja zatvorom je prepoznati da svaki pojedinac u zatvoru ima svoju priču, sopstvene karakteristike i potrebe.
- Potrebna je precizna klasifikacija u cilju ispunjenja navedenih potreba.
- Način klasifikacije zatvorenika/ca u velikoj meri određuje njihov život u zatvoru, može da utiče na pristup programima, aktivnostima i uslugama, a može ugroziti i rad na rehabilitaciji.
- Klasifikaciju treba redovno proveravati kako bi se uzele u obzir promene u ponašanju i sl.

1.1 ISTORIJAT I UVOD U PRAVILA „NELSON MENDELA“

45 MINUTA

Pustite jedan od dole navedenih video snimaka.

[PRI animirani uvod u pravila „Nelson Mendela“ \(2:22 minuta\)](#)

Trenutno se može se naći na internet stranici PRI na engleskom, arapskom, špan-
skom, ruskom, portugalskom, gruzijskom i jermenskom jeziku.

[UNODC animirani video o pravilima „Nelson Mendela“ \(2:49 minuta\)](#)

Engleski jezik

Ukoliko ni jedan ni drugi video snimak nisu dostupni na jeziku na kom se vrši obuka, zamenite ih **slajdovima 6 i 7** ispod. Ukoliko gledate jedan od dva video snimka, idite na **slajd 8**.

Predstavite sažetu selekciju nekih od dole navedenih standarda, uz napomenu da postoje i drugi relevantni standardi (uz smanjeni fokus na **slajdove 6 i 7** ukoliko je prikazan video snimak)

SLAJD 6 Šta su pravila „Nelson Mendela“?

- Kraći naziv za revidirana standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za postupanje sa zatvorenima (SMP).

- Prvobitno usvojena 1955. godine, 60 godina kasnije su zastarela i delimično su bila nedosledna; trebalo ih je ažurirati.
- Izrađena su u okviru četvorogodišnjeg međudržavnog procesa revizije.
- Sastoje se od ukupno 122 pravila koja obuhvataju sve aspekte upravljanja zatvorima.
- Naziv su dobila u čast Nelsona Mendele, pokojnog predsednika Južnoafričke Republike, koji je proveo 27 godina u zatvoru i zalagao se za prava zatvorenika/ca.

SLAJD 7 **Kakva je njihova svrha u praksi?**

- Opisuju univerzalno dogovorene minimalne standarde za postupanje sa zatvorenima — kako lica u istražnom postupku, tako i osuđenika/ca.
- Njima se utvrđuju osnovni elementi opšte prihvaćenih dobrih načela i prakse postupanja sa zatvorenima i upravljanja zatvorima.
- Njima se takođe usaglašavaju standardi krivičnog pravosuđa i ljudskih prava — štite se prava zatvorenika/ca i obezbeđuju ažurirane smernice za zaposlene u zatvorima i zatvorske uprave.
- Nisu obavezujuća za države (poznata pod nazivom „meko pravo“), ali predstavljaju ključne međunarodne standarde za postupanje sa zatvorenima/ama. Neki delovi pravila „Nelson Mendela“, poput zabrane torture, ipak odražavaju obavezujuće propise.
- Obezbeđuju važan okvir za eksterne nadzorne organe angažovane u praćenju i kontroli zatvora.

SLAJD 8 **Zašto su pravila važna?**

- Ukoliko se u potpunosti primene, prava „Nelson Mendela“ obezbeđuju poštovanje ljudskih prava i dostojanstveno postupanje sa zatvorenima/ama.
- Pravila nude ključne mere zaštite protiv torture i nečovečnog postupanja.
- Njihova primena vodi do bezbednijeg okruženja i bolje ukupne radne sredine za zaposlene u zatvorima, kao i uspešnijeg obavljanja zaduženja.
- Puna implementacija takođe znači da nadležni u zatvorima mogu bolje da ostvare primarnu svrhu krivičnih sankcija — da zaštite društvo od kriminaliteta i smanje recidivizam putem rehabilitacije i bezbedne reintegracije zatvorenika/ca.
- Ovo koristi društvu u celini i unapređuje razumevanje i stavove javnosti i medija prema zatvorima i licima na odsluženju kazne.

SLAJD 9 **Kako se pravila primenjuju u različitim zemljama?**

- Pravila nisu namenjena kao opis modela zatvorskog sistema koji može da se primeni u svim mestima i u svakom trenutku.
- Pravila prepoznaju postojanje različitih pravnih, društvenih, privrednih i geografskih uslova širom sveta koji imaju direktan uticaj na upravljanje zatvorima.
- Ovo je univerzalno dogovoreni minimum standarda. Pravila nisu pravno obavezujuća i nacionalni zakoni imaju prevlast nad njima. Države učesnice, međutim, ne mogu da odstupe od obavezujućih načela pravila „Nelson Mendela“, poput zabrane torture.
- Pravila daju smernice za primenu minimuma standarda za postupanje sa zatvorenima/ama i predstavljaju apsolutni minimum dobrog upravljanja zatvorima. Kao takva, ne treba da sprečavaju primenu i izradu viših standarda.

SLAJD 10 **Drugi relevantni standardi****Havanska pravila** (zaštita maloletnika/ca lišenih slobode)

- Pravila „Nelson Mandela“ ne uređuju upravljanje pritvorom dece, te zaposleni u zatvorima treba da budu svesni i njih i ostalih pravila koja se tiču dece u pritvoru (među koje spadaju i Pekinška pravila i Rijadske smernice).
- Njima se utvrđuju minimalna pravila za zaštitu maloletnika/ca lišenih slobode.
- Lišavanje slobode maloletnika/ca treba da bude poslednja opcija.
- Još jedan cilj ovih pravila je i umanjeње štetnih efekata pritvora po decu.

Konvencija Ujedinjenih nacija protiv torture

- Cilj ove konvencije je prevencija, iskorenjivanje i pozivanje na odgovornost za torturu i drugo nečovečno postupanje; njom je utvrđena definicija torture.
- Države imaju obavezu izveštavanja primene svake četiri godine.
- Konvencija protiv torture dopunjena je Opcionim protokolom (OPCAT). Osnovno načelo OPCAT je da sistem redovnih, nezavisnih poseta pritvornim jedinicama može da posluži kao važna mera zaštite protiv zloupotreba, kao i da spreči torturu i drugo nečovečno postupanje.

Bankoška pravila (postupanje sa zatvorenicama)

- Popunjavaju prazninu u međunarodnim standardima o rodno specifičnom postupanju žena učinilaca krivičnih dela i zatvorenica — sistemi za izvršenje krivičnih sankcija redovno previđaju njihove specifične potrebe.
- Mnoge žene i devojke u zatvorima su žrtve nasilja, a samo mali broj njih osuđen je za nasilna dela. Globalna populacija zatvorenica je u porastu po višoj stopi u poređenju sa muškom populacijom.
- Takođe nude smernice o deci roditelja/staratelja u zatvoru i deci koja žive u zatvoru sa roditeljem/starateljem.
- Pružaju smernice o specijalnim kategorijama žena u zatvoru, u šta spadaju pritvorenice u istražnom postupku, strankinje, manjine i starosedelačko stanovništvo.

1.2 PRAVILA „NELSON MENDELA“– OSNOVNA NAČELA

30 MINUTA

PNM:
OSNOVNA NAČELA 1-5

U ovoj sesiji detaljnije se razmatraju osnovna načela pravila „Nelson Mendela“ predstavljena na početku Modula 1.

→ Ova vežba korisna je za razumevanje koja se načela ne primenjuju dobro u konkretnim zemljama/jurisdikcijama i pomaže pri obezbeđivanju informacija za diskusije tokom narednih modula.

U državama u kojima nije zgodno da zaposleni otvoreno identifikuju stavke koje je teško primeniti (uključujući i slučajeve da su im nadređeni prisutni u prostoriji), učesnici/e mogu anonimno da napišu odgovor na papirić i stave ga u korpu.

Osnovna načela

VEŽBA Zatražite od učesnika/ca da odvoje 10 minuta da u tišini iščitaju Osnovna načela pravila „Nelson Mendela“ 1-5 i Vodeća načela 86-90, kao i da razmisle o tome koliko dobro se navedena načela primenjuju u njihovoj zemlji/jurisdikciji.

Zatražite od učesnika/ca da ponovo pogledaju načela istaknuta u prostoriji za obuku (ranije korišćena načela 1-12) i da obeleže (mogu da koriste nalepnice različite boje) 5 načela (jednom bojom) za koja misle da ih je teško primeniti u njihovoj zemlji/jurisdikciji i još 5 načela (drugom bojom) za koja misle da ih je najlakše primeniti.

OPCIONO Ukoliko određena načela dobiju mnogo „glasova“ kao naročito laka/teška za primenu u nekoj državi/regionu i ako to funkcioniše u dinamici te konkretne grupe i imate vremena, možete propratiti ovu vežbu grupnom diskusijom na temu zašto učesnici/ce misle da je to načelo naročito lako/teško za primenu.

1.3 TEMATSKE OBLASTI OBUHVAĆENE PRAVILIMA „NELSON MENDELA“ 30 MINUTA

Pravila „Nelson Mendela“ dele se na dva dela:

Deo I obuhvata opšte aspekte upravljanja zatvorskom populacijom i primenjuje se na sve kategorije, uključujući i one navedene u Delu II. Ovaj deo obuhvata naredne tematske oblasti upravljanja zatvorima, koje ćemo dublje razraditi tokom obuke:

Upravljanje dosijeima zatvorenika/ca (PRAVILA 6-10)

Razdvajanje kategorija (PRAVILO 11)

Smeštaj (PRAVILA 12-17)

Lična higijena (PRAVILO 18)

Odeća i posteljina (PRAVILA 19-21)

Hrana (PRAVILO 22)

Vežba i sport (PRAVILO 23)

Usluge zdravstvene zaštite (PRAVILA 24-35)

Ograničenja, disciplina i sankcije (PRAVILA 36-46)

Sredstva za vezivanje (PRAVILA 47-49)

Pretnos zatvorenika/ca i prostorija (PRAVILA 50-53)

Obaveštavanje i žalbe zatvorenika/ca (PRAVILA 54-57)

Kontakt sa spoljnim svetom (PRAVILA 58-63)

Knjige (PRAVILO 64)

Veroispovest (PRAVILO 65)

Zadržavanje imovine zatvorenika/ca (PRAVILO 67)

Obaveštenja (PRAVILA 68-70)

Istrage (PRAVILA 71-72)

Premeštaj zatvorenika/ca (PRAVILO 73)

Zatvorsko osoblje (PRAVILA 74-82)

Interne i eksterne inspekcije (PRAVILA 83-85)

Zatražite od učesnika/ca da 10 minuta razmišljaju o oblastima o kojima bi najviše voleli da nauče nešto tokom obuke. Zatražite da ih obeleže na oba spiska koja su dobili u materijalima za Modul 1. Jedan primerak spiska treba da se (anonimno) vrati predavačima. Drugi se zadržava za potrebe evaluacije obuke.

Unapred izaberite 4-5 pravila i zatražite od učesnika/ca da svako od njih pronađu u svom primerku pravila „Nelson Mendela“. Učesnici mogu da pročitaju svako pravilo. Vi takođe možete da pročitate deo teksta određenih pravila i da zatražite od učesnika/ca da otkriju iz kog pravila je pročitan tekst. To pomaže učesnicima/ama da se upoznaju sa strukturom pravila „Nelson Mendela“ i da pronađu potrebne informacije.

OPCIONO Ukoliko imate vremena, pitajte učesnike/ce zašto im se dopada dato pravilo, odnosno zašto im odgovara, ili šta znači u praksi?

Deo II sadrži pravila koja se odnose na pomenute posebne kategorije lica:

(A) Osuđeni zatvorenici/ce (PRAVILA 86-108)

Mada je u ovim pravilima precizirano da se primenjuju samo na zatvorenike/ce koji služe kaznu, jednako se primenjuju i na ostale kategorije, pod uslovom da nisu u suprotnosti sa pravilima prema kojima se upravljaju navedene kategorije, već da su za njihovo dobro.

Zatvorenici/e na odsluženju kazne uključeni/e su kao odvojena kategorija zato što neka pravila koja se odnose na njih ne mogu da se primene, na primer, na lica koja čekaju suđenje, prvenstveno zato što u toj fazi i dalje mora postojati pretpostavka nevinosti.

(B) Zatvorenici/e narušenog mentalnog zdravlja i/ili sa zdravstvenim problemima (PRAVILO 109)

Prvi deo pravila 109 bavi se krivičnom odgovornošću lica sa ozbiljnim mentalnim poremećajima, odnosno zdravstvenim problemima, i prevazilazi nadležnost nadležnih u zatvoru (to predstavlja odgovornost pravosuđa). Osim toga, pravilo se bavi posebnim odredbama koje treba utvrditi za lica sa mentalnim poremećajima/zdravstvenim problemima.

(C) Zatvorenici/e koji/e su uhapšeni/e ili čekaju suđenje (PRAVILA 111-120)

Pravila koja se odnose na lica koja su uhapšena ili čekaju suđenje, a posebno ona u vezi sa pretpostavkom nevinosti.

(D) Civilni zatvorenici (PRAVILO 121)

i (E) Lica uhapšena ili pritvorena bez optužnice (PRAVILO 122)

Ovim pravilima potvrđuje se da relevantne zaštite u okviru pravila „Nelson Mandela“ takođe moraju da se odnose na ove kategorije lica u zatvoru. Kao što je već navedeno u Modulu 1, ovo je takođe pojašnjeno u Preliminarnoj opservaciji 3, u kojoj se navodi da se Deo I pravila odnosi na sve kategorije zatvorenika/ca.

Otvorite diskusiju za pitanja i komentare.

1.4 ULOGA ZAPOSLENIH U ZATVORIMA

30 MINUTA

VEŽBA Uloga zaposlenih u zatvorima

Podelite učesnike/ce u grupe od troje ili četvero. Ova vežba može i da se izvede i kao sesija nabacivanja ideja u velikoj grupi. Zatražite od učesnika/ca da zapišu nekoliko kratkih rečenica kojima opisuju:

- Svoju ulogu kao zaposlenih u zatvorima. Koje su im glavne odgovornosti?
- Uslove rada zaposlenih u zatvorima i kako to može uticati na upravljanje zatvorima.
- Stvari koje ih najviše ispunjavaju u poslu.
- Stvari koje im zadaju najviše problema u poslu.
- Šta bi im pomoglo da bolje obavljaju svoj posao?

Po jedna osoba iz svake grupe onda daje povratne informacije plenumu, uz upotrebu *flipchart* bloka ukoliko je potrebno.

→ Ukoliko vam se čini previše nezgodnim da pitate učesnike/ce da identifikuju glavne izazove/probleme institucionalne kulture (npr. ako su im nadređeni prisutni u prostoriji), onda pitajte učesnike/ce da se fokusiraju na svoje glavne odgovornosti i stvari koje ih najviše ispunjavaju u vezi s poslom.

Možete se vratiti na odgovore kasnije u toku obuke i tokom evaluacije, naročito pri razmatranju načina na koji pravila „Nelson Mendela“ mogu da pomognu zaposlenima da prevaziđu izazove i bolje obavljaju svoje poslove.

Tokom celog trajanja obuke, gde god može biti relevantno, pokrećite diskusije o uslovima rada zaposlenih u zatvorima, što obuhvata i razmatranja na temu kako uslovi rada mogu da utiču na uslove u kojima se nalaze zaposleni u zatvorima.

OPCIONO Nasilništvo među zaposlenima u zatvoru - video

Ukoliko vreme i dinamika grupe dozvole, prikazite ovaj video iz Novog Zelanda o nasilništvu među zaposlenima u zatvoru i institucionalnoj kulturi. Onda pitajte članove/ice grupe da razmisle o videu i da prodiskutuju o negativnim i pozitivnim aspektima institucionalne kulture u svojim objektima/državama, i kako to utiče na upravljanje zatvorima u širem smislu.

<https://www.stuff.co.nz/national/119934358/bullying-in-prisons-is-so-bad-some-staff-have-become-suicidal> (4:13 minuta)

1.5 KONKRETNE GRUPE LICA U ZATVORIMA/ UGROŽENE GRUPE

40 MINUTA

Ova sesija uvodi specijalne kategorije/ugrožene grupe lica zatvoru. Razmatranje ovih grupa uključeno je tokom celog nastavnog plana, ali je korisno ovde ih kratko predstaviti. Objasnite razliku između identifikovanih konkretnih grupa/ugroženih grupa ljudi i specijalnih kategorija u Delu II pravila „Nelson Mandela“.

Ponovite poentu da, iako je važno naglasiti probleme sa kojima se suočavaju konkretne grupe, to ne bi trebalo da odvlači pažnju sa situacije u kojoj se nalazi većinska zatvorska populacija, koju najčešće čine mlađi muškarci. Objasnite da svi u zatvoru imaju jedinstvenu životnu priču i individualne potrebe i da - iako je od ključne važnosti prepoznati potrebe ugroženih grupa - te grupe nisu homogene. Takođe postoje i mnogi pojedinci u glavnoj populaciji zatvorenika/ca koji imaju specifične potrebe na osnovu njihovog istorijata i prilika u zatvoru.

Moguće je identifikovati kontakt osobe za različite vrste prepoznatih ugroženih grupa u njihovoj državi, odnosno državama (u zavisnosti od konteksta). Zatražite od njih da prikupe relevantne poente o ovim grupama koje se pojave u toku kursa obuke i daju povratne informacije u različitim trenucima tokom obuke. Alternativa tome je da istaknete stranicu flipchart bloka za svaku grupu tokom obuke i dodajete relevantne poente kad se pojave.

Uzimanje ugroženosti u obzir

Kao što smo već mogli da vidimo, pravila „Nelson Mandela“ pozivaju uprave zatvora da „uzmu u obzir individualne potrebe zatvorenika/ca, naročito najugroženijih kategorija u zatvorskom okruženju“. Stoga je važno da zaposleni u zatvorima budu svesni šta navedene ugrožene kategorije mogu biti, kao i da budu sposobni da identifikuju potencijalno ugrožene pojedince u zatvoru. Zaposleni u zatvorima takođe treba da budu svesni da postoje mnogi ugroženi pojedinci koji ne spadaju u neku konkretnu kategoriju.

Ugroženost

- Sva lica u zatvoru su ugrožena ali neke grupe su ugroženije od drugih.
- Mnogi faktori mogu povećati ugroženost nekog lica, i navedeni faktori se mogu međusobno preklapati. Mogu se takođe i promeniti tokom vremena.
- Zbog toga su individualizovane procene rizika i potreba toliko važne.
- Pristup upravljanju zatvorima sa aspekta dinamičke bezbednosti može pomoći zaposlenima pri identifikaciji navedenih ugroženosti.

Zašto je to važno? U kojim oblastima upravljanja zatvorima treba da imamo ove faktore na umu?

- U svim aspektima upravljanja zatvorima (što ćemo videti i tokom ostatka kursa obuke), ali sledeće oblasti spadaju u najzastupljenije:
  - Zdravstvena zaštita
  - Smeštaj

- Kontakt sa porodicom i prijateljima
- Individualizovani pretresi
- Disciplinski postupci
- Pristup informacijama
- Rehabilitacija

Faktori rizika

Asocijacija za prevenciju torture (APT) klasifikovala je faktore rizika koji dele ugroženost na ličnu, ugroženost koja potiče iz okruženja ili društveno-kulturološku.

Lični faktori

U njih, na primer, spadaju:

- Pol
- Starost
- Seksualna orijentacija i rodni identitet/izražavanje
- Nivo školovanja
- Nacionalna, etnička ili „rasna“ pripadnost
- Priroda kršenja zakona (npr. krivična dela protiv maloletnika/ca, krivična dela učinjena u kontekstu nasilja, politički prekršaji)
- Istorijat boravka u zatvoru i vreme provedeno u pritvoru
- Telesno i mentalno zdravlje
- Pravna situacija
- Društveno-ekonomski istorijat
- Veroispovest ili kultura
- Nivo samopouzdanja i drugi bihevioralni/lični faktori
- Veze sa sistemom krivičnog pravosuđa
- Prošla ili trenutna traumatizovanost (uključujući torturu, partnersko i seksualno nasilje)
- Druga životna iskustva (uključujući narkomaniju/zavisnost, uključenost u seksualni rad)

Faktori iz okruženja

U njih spadaju:

- Stav zaposlenih u zatvoru
- Odnos broja zatvorenika/ca i zaposlenih
- Stavovi drugih zatvorenika/ca
- Prisustvo/pripadnost bandi
- Pristup i stručnost zdravstvene zaštite (uključujući i zaštitu mentalnog zdravlja), pravne i socijalne usluge
- Neformalni sistemi privilegija koji se koriste umesto zvaničnog sistema privilegija
- Plan zatvora (npr. smeštaj u ćelijama ili spavaonicama)
- Nepostojanje porodičnih veza/kontakta sa spoljnim svetom
- Pretrpavanje zatvora
- Sastav zatvorske populacije (različite kulture i nacionalnosti, itd.)

Društveno-kulturološki faktori

U njih, na primer, spadaju:

- Stav društva i medija prema licima lišenim slobode
- Stigmatizacija i društvena isključenost
- Društvena nevidljivost
- Stavovi prema manjinama
- Korupcija

OPCIONO **KOVID-19 i ugrožena lica u zatvoru**

VEŽBA Zatražite od grupe da nabaci ideje o licima u zatvoru koje je KOVID-19 naročito pogodilo i zašto je bilo tako. Treba da podjednako razmotre pozitivne i negativne strane.

→ Neke od ideja navedenih ispod mogu da se pojave. Ovo su samo primeri za pokretanje diskusije ukoliko bude potrebno. Učesnici/e će najverovatnije imati sopstvene ideje, zasnovane na njihovom iskustvu.

Strani/e državljani/ke — manje prilika za porodične posete, ali povećani naglasak na komunikaciju na daljinu može da im poveća šanse da komuniciraju sa porodicom; manje mogućnosti za premeštaj u zemlju porekla za služenje kazne/ nakon otpuštanja.

Stariji/e zatvorenici/e/lica sa postojećim zdravstvenim problemima — veća verovatnoća izolacije zbog zdravstvenih rizika; potencijalno povećanje problema sa mentalnim zdravljem; u nekim zemljama postoji mogućnost ranijeg otpuštanja usled rizika zbog KOVID-a.

Žene — veća verovatnoća da ih pogode ograničenja porodičnih poseta, posebno u slučaju žena sa odgovornostima staranja o deci.

Lica narušenog mentalnog zdravlja — postojeći problemi sa mentalnim zdravljem verovatno se pogoršavaju zbog pandemije, što uključuje probleme povezane sa povećanom izolacijom/ nepostojanjem porodičnih poseta.

OPCIONO Ukoliko imate vremena, obnovite Modul 1. Zatražite od učesnika/ca da razmisle o individualnim potrebama lica u zatvoru i da ih imaju u vidu tokom narednih modula. Potreba za identifikacijom ugroženih grupa i prilagođavanjem planova za odsluženje kazne individualnim potrebama ponovo će se obrađivati u Modulu 2, kao i tokom kursa obuke uopšte.

DODATNI MATERIJALI PRI/ODIHR

Dokument sa smernicama o pravilima „Nelson Mendela“: Primena revidiranih Standardnih minimalnih pravila Ujedinjenih nacija za postupanje prema zatvorenicima/ama

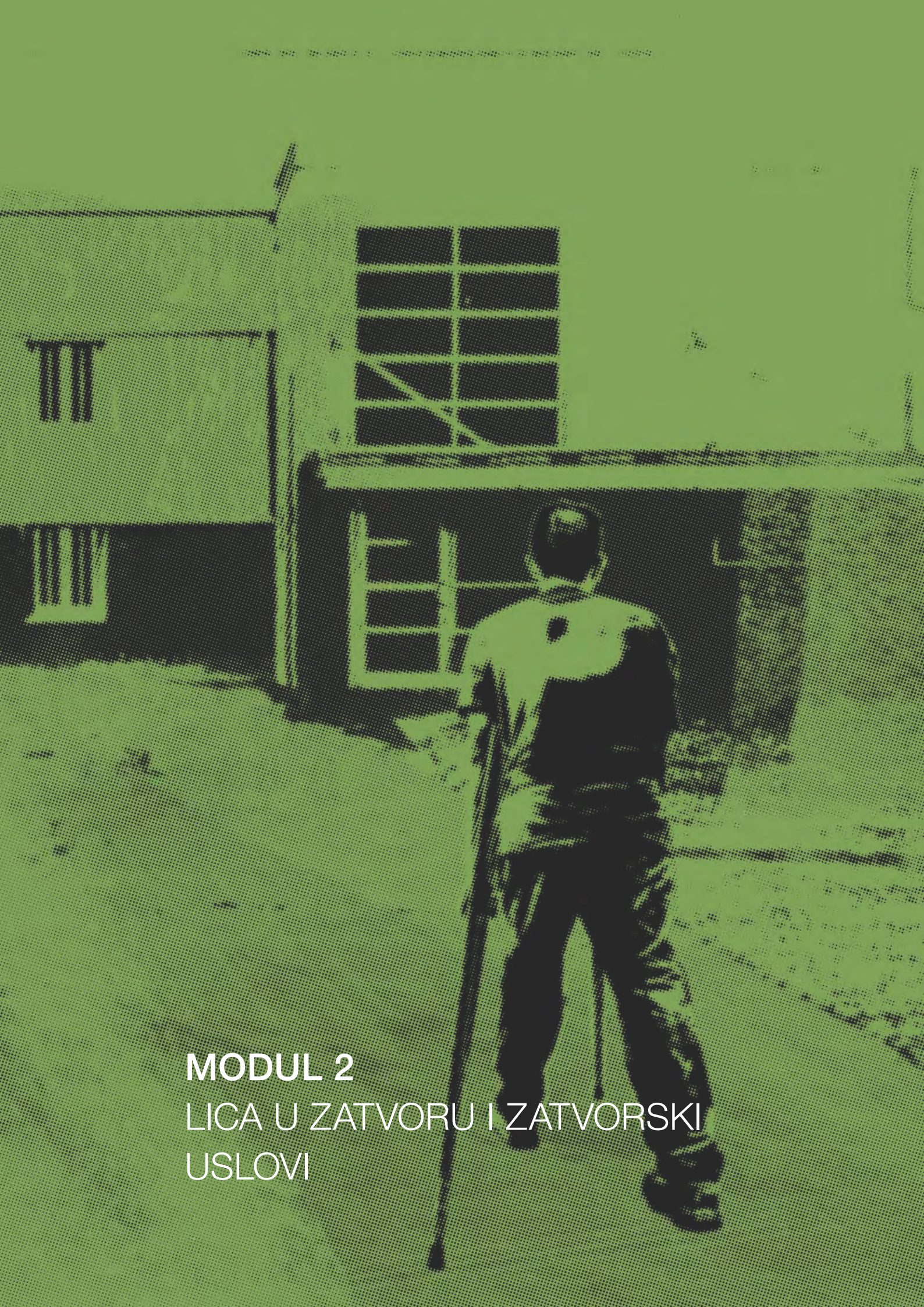
UNODC

Priručnik za zatvorenike/ce sa posebnim potrebama

ODIHR

Prevenција i rešavanje seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u objektima za lišavanje slobode: standardi, pristupi i primeri iz regiona OEBS-a

MODUL 2
LICA U ZATVORU I ZATVORSKI
USLOVI

2 LICA U ZATVORU I ZATVORSKI USLOVI

- MATERIJALI**
- Odštampani PowerPoint slajdovi 16-21
  - Spisak dodatnog materijala
  - Odštampani primerak „Medicinska izolacija i karantin u kontekstu KOVID-19 i drugih zaraznih bolesti“ (videti strane 52-53)
  - Odštampani primerak pet definicija dinamičke bezbednosti (videti strane 63-64)

10 MINUTA **UVOD**

U ovom modulu ispituju se različite kategorije lica u zatvoru i uvode se dodatne pojedinosti o konkretnim grupama koje mogu imati određene potrebe. Modul takođe obuhvata minimalne fizičke uslove u zatvoru i osnovne usluge koje država mora obezbediti svim licima u zatvoru, uz naglasak na individualne potrebe i određena prilagođavanja u razumnoj meri. U navedene uslove spada obezbeđivanje smeštaja, odgovarajućeg osvetljenja, grejanja i provetravanja, higijenski uslovi, odeća i posteljina, hrana, piće i mogućnost fizičke vežbe.

CILJEVI NASTAVE

Nakon završetka Modula 2, učesnici/e će moći da:

- identifikuju profil zatvorske populacije u njihovom objektu/državi, kao i grupe kojima je potrebna posebna pažnja;
- diskutuju o važnosti razdvajanja određenih grupa lica u zatvoru i o načinima na koje zaposleni mogu da olakšaju odgovarajući razmeštaj zatvorenika/ca;
- objasne osnovne standarde za uslove pritvora/osnovne usluge i procene ispunjenost navedenih standarda u njihovom objektu/državi, kao i šta treba unaprediti;
- diskutuju o posledicama za zatvorenike/ce, zaposlene u zatvoru, uprave zatvora i širu javnost u slučaju da država ne ispuni obavezu minimalnih standarda pritvora, u šta spada i mogućnost da se usled nehumanih uslova pritvora dogode incidenti i utiče na sigurnost i bezbednost zavoda;
- razumeju na koji način uslovi pritvora mogu pod određenim uslovima da postanu nečovečno postupanje ili čak tortura;
- utvrde šta zaposleni u zatvoru mogu da urade u cilju obezbeđenja ispunjenosti osnovnih fizičkih standarda u zavodu u kom rade, u šta spadaju i specifična razmatranja u slučaju određenih grupa; i
- razumeju sopstvenu, individualnu ulogu u identifikovanju individualnih rizika i potreba.

→ Ova dva osnovna načela mogu se odštampati i istaknuti na vidno mesto u prostoriji za obuku tokom trajanja sesije:

„Različite kategorije zatvorenika/ca moraju biti u odvojenim zavodima za izvršenje krivičnih sankcija ili delovima zavoda, s obzirom na njihov pol, starost, kaznenu evidenciju, pravni razlog pritvaranja i nužnosti postupanja s njima“, **PRAVILO 11**

„Smeštaj određen za zatvorenike/ce, a posebno elementi smeštaja namenjeni za spavanje, treba da ispunjava sve obaveze u pogledu zdravstvene zaštite, imajući u vidu klimatske uslove, a naročito kubikažu vazduha, minimalnu površinu, osvetljenje, grejanje i ventilaciju“, **PRAVILO 13**

2.1 KO JE U ZATVORU?

50 MINUTA

→ Cilj ove sesije je da se u ranoj fazi obuke učesnici/e podstaknu na razmišljanje o individualnim potrebama zatvorenika/ca, odnosno ugroženih grupa.

U njoj će se pokazati koliko su učesnici/e već upoznati sa osnovnim načelima razdvajanja kategorija zatvorenika/ca i potrebom za individualnim postupanjem. Takođe će pomoći pri identifikaciji glavnih grupa specijalnih/ugroženih zatvorenika/ca u konkretnom zavodu/državi/jurisdikciji, kao i pri utvrđivanju načina na koji se situacija može razlikovati od zavoda do zavoda. To će pomoći pri strukturiranju diskusije tokom narednih dana.

VEŽBA Započnite diskusiju sa kratkim grupnim nabacivanjem ideja u cilju identifikacije glavnih kategorija zatvorenika/ca, specijalnih, odnosno ugroženih grupa u njihovom zavodu/državi/jurisdikciji. Učesnici/e treba da sastave spisak i da ga predstavite na plenumu. Pitajte ih:

1. Koje glavne grupe lica treba međusobno razdvajati u skladu sa pravilima „Nelson Mendela“?
2. Da li postoje grupe lica u zatvoru u njihovom zavodu/državi/jurisdikciji kojima je potrebna konkretna pažnja/koji su izloženiji lošijem postupanju ili nasilju (na primer)?

Prpratite pitanje desetominutnom diskusijom pod vođstvom predavača o ugroženim grupama koje nisu identifikovane u plenarnoj diskusiji. Predstavite druge grupe koje nisu identifikovane i prodiskutujte o tome da li su bitne za ovaj kontekst (npr. u nekim jurisdikcijama strani/e državljani/ke se ne razmatraju, u drugima možda ima mnogo starijih zatvorenika/ca, itd.).

➔ Grupe koje treba identifikovati u sesiji nabacivanja ideja su:

1. **Razdvajanje kategorija** — muškarci/žene; odrasli/deca; istražni postupak/osuđenici/e; kao i razdvajanje po osnovu individualizovanih potreba i procene rizika.
2. **Grupe kojima treba posebna pažnja** — razjasnite da se radi o grupama kojima može zatrebati posebna pažnja (a u nekim situacijama može biti potrebno i razdvajanje), ali da se razlikuju od grupa iz tačke 1, kod kojih se razdvajanje izričito traži u pravilima „Nelson Mendela“. U zavisnosti od konteksta i za potrebe podsticanja diskusije, u potencijalne grupe mogu spadati sledeće, ali bez ograničenja na iste:
  - Strani/e državljani/ke
  - Nacionalne manjine
  - Starosedeooci
  - Seksualni/e radnici/e
  - Starija lica
  - Mlađi punoletnici
  - Lica sa invaliditetom
  - Lica koja se identifikuju kao LGBTI, odnosno koja se tako percipiraju
  - Lica narušenog mentalnog zdravlja
  - Lica sa konkretnim zdravstvenim problemima
  - Lica iz određenih verskih/kulturoloških grupa
  - Slavne ili javne ličnosti
  - Lica optužena ili osuđena za kršenje zakona u vezi sa terorizmom

OPCIONO **Igra ugroženosti**

Podelite učesnike/ce u manje grupe i stanite u krug. Moderator svakom od učesnika/ca daje po jednu karticu koju treba da kriju od ostalih. Na svakoj kartici nalaze se jedna ili dve konkretne karakteristike lica lišenog slobode. Moderator baca lopticu jednom od učesnika/ca. Učesnik/ca koji uhvati lopticu objašnjava zašto se (lice sa kartice) suočava sa konkretnim problemima u pritvoru i koje su njegove/njene konkretne potrebe, ali bez navođenja karakteristika pomenutih na kartici. Drugi/e učesnici/e treba da pogode koje su to karakteristike. Kad ih ostali pogode, učesnik/ca baca lopticu nekom drugom i igra se nastavlja, dok svi učesnici ne odigraju bar jednom.

➔ Možda je korisno uvesti neka razmatranja u vezi sa KOVID-19 u diskusiju.

2.2 RAZDVAJANJE KATEGORIJA

40 MINUTA

Predstavite pravila „Nelson Mandela“ koja se odnose na razdvajanje kategorija i objasnite zašto su važna.

25 MINUTA
PNM: 11 AND 93

Zašto je razdvajanje kategorija važno?

- Radi boljeg ispunjenja individualnih potreba lica u zatvoru, u šta spadaju i zdravstvena zaštita, obrazovanje i rehabilitacija;
- Da bi se u svim slučajevima najuspešnije moguće ostvarila svrha zatvaranja, tj. zaštita društva od kriminaliteta i smanjenje recidivizma, sa fokusom na rehabilitaciju i ponovnu integraciju;
- Radi zaštite sigurnosti/bezbednosti zaposlenih, lica u zatvoru i posetilaca — različiti nivoi obezbeđenja sprečavaju bekstvo ili pretnje po zavod i javnu bezbednost;
- Kako bi se rizici i loš uticaj različitih grupa zatvorenika/ca sveo na najmanju moguću meru;
- Radi olakšavanja upravi zatvora/zaposlenima u zatvoru da upravljaju svakodnevnim životom u zatvoru (što obuhvata, na primer, vreme provedeno van ćelije ili rekreativne aktivnosti);
- Kako bi se smanjili troškovi uprave zatvora u smislu troškova zaposlenih i bezbednosnih mera, itd; i
- Razdvajanje različitih grupa lica u zatvoru mora se takođe sprovesti tokom premeštanja zatvorenika/ca.

➔ Razdvajanje kategorija utvrđeno pravilima 11 i 93 odnosi se na šire grupe koje treba razdvojiti u skladu sa pravilima „Nelson Mandela“, ali se mogu pojaviti pitanja da li takođe treba držati odvojeno i druge grupe kojima treba posebna pažnja, odnosno posebno ugrožene grupe. Ukoliko se jave ovakva pitanja, saveti i dodatni resursi navedeni su ispod.

Ukoliko se ovakva pitanja ne pojave, možete birati da li ćete uvoditi ove teme za diskusiju. Ukoliko bude neophodno, možete se takođe detaljno baviti ovim pitanjima u drugim relevantnim sesijama. Obuhvatite što je više moguće ovih okolnosti ukoliko vreme dozvoli i u skladu sa temama koje su najbitnije za datu zemlju, ali sesija treba da se ograniči na 25 minuta.

Da li postoje druge okolnosti koje bi mogle nalagati razdvajanje drugih grupa zatvorenika/ca? Na primer:

- **Da li strane državljane/ke, odnosno pripadnike/ce određene nacionalne manjine ili starosedelačkog naroda treba držati odvojeno od ostalih?**
Raspoređivanje stranih državljana/ki u zatvoru ne treba zasnivati samo na nacionalnoj pripadnosti. Razmeštaj svih lica u zatvoru prvenstveno treba da zavisi od njihovog pola, uzrasta, krivičnog dosijea, pravnog razloga za njihovo pritvaranje i neophodnosti postupanja/socijalnih-rehabilitacionih potreba (PRAVILA 11 i 93). Strani/e državljani/ke nisu homogena grupa i stoga ih treba klasifikovati i raspoređivati u odgovarajući nivo obezbeđenja na osnovu temeljne, individualne procene rizika i potreba. Treba, međutim, uzeti u razmatranje posebne potrebe stranih državljana/ki, u šta spada jednakost pristupa informacijama, uslugama u zatvoru i prilikama za rehabilitaciju.

U slučaju da strani/e državljani/ke ispunjavaju kriterijume za grupisanje, i ukoliko je bezbedno da se to i radi, logistički može imati smisla držati strane državljane/ke ili lica iz iste starosedelačke grupe na okupu, naročito ukoliko govore istim jezikom ili imaju slično kulturološko poreklo, odnosno veroispovest. Takođe može biti korisno smestiti strane državljane/ke sa nekim ko može da ih donekle nauči lokalnom jeziku, da im olakša komunikaciju sa nadležnima u zatvoru i pomogne im da se asimiluju u zatvorski život.

Potrebno je i razmotriti razmeštaj stranih državljana/ki u zatvore u glavnom gradu, čime bi se olakšao kontakt sa konzularnim predstavnicima, a u slučaju zatvorenika/ca iz susednih zemalja, ukoliko je to moguće ima smisla smestiti ih u zatvore blizu granice, čime se olakšava kontakt sa porodicom i zajednicom.

- **Da li starija lica u zatvoru treba držati odvojeno od ostalih?**

Kao i iznad, primarno razdvajanje mora biti u skladu sa pravilom 11 i na osnovu individualne procene rizika i potreba, pošto starija lica imaju specifične potrebe. Možda je, međutim, praktično smestiti starija lica zajedno u zatvoru ukoliko je to bezbedno, a naročito ukoliko imaju slične telesne ili zdravstvene potrebe i ukoliko im je potrebno češće lekarsko praćenje (npr. zbog pokretljivosti, demencije, gubitka vida, sluha, itd.). Postoje različiti modeli za smeštaj starijih lica, a to može da zavisi od procenta starijih lica u opštoj zatvorskoj populaciji i dostupnih objekata/budžeta. Neki zatvori koji imaju posebna krila specijalno projektovana za ispunjavanje potreba starijih lica.

- **Da li bolesna lica u zatvoru treba držati odvojeno od ostalih? (ovo pitanje može se naročito javljati u kontekstu KOVID-19).**

To spada u nadležnost zdravstvenih radnika/ca - pravilo 30 (d) pravila „Nelson Mendela“ pojašnjava da su zdravstveni radnici nadležni za obezbeđivanje medicinske izolacije i adekvatnog lečenja u slučajevima u kojima se sumnja da su zatvorenici/e zaraženi zaraznim bolestima u infektivnoj fazi, a u cilju sprečavanja širenja zaraze. Lica kojima je potrebno specijalističko lečenje treba držati u krilu za zdravstvenu zaštitu u zatvoru, odnosno prebaciti u ustanovu za zdravstvenu zaštitu u zajednici. Lica u terminalnim stanjima treba smestiti u udobno okruženje i pod nadzor zdravstvenih radnika.

- **Da li LGBTI lica u zatvoru treba držati odvojeno od ostalih?**

Postoje različiti modeli za smeštanje LGBTI lica u zatvorima i oni mogu zavisiti od resursa/objekata, pravnog/socijalnog statusa LGBTI lica u državi i mere u kojoj su LGBTI lica spremna da se samostalno identifikuju kao takva u zatvorskom okruženju. Neke države imaju potpuno odvojene objekte ili specijalna krila zatvora za LGBTI lica.

LGBTI lica u zatvoru nalaze se u individualnim okolnostima i imaju individualizovane potrebe. Treba uzeti u obzir njihova viđenja i zabrinutosti pri određivanju razmeštaja po ćelijama, a LGBTI lica treba smestiti u okruženje koje će u najvećoj meri garantovati njihovu bezbednost. Može da se desi da lica koja se samostalno identifikuju kao LGBTI osobe žele da budu smeštena sa drugim LGBTI licima, ukoliko osećaju da su pod rizikom od maltretiranja. Drugi više vole da ne otkrivaju svoju seksualnu

orijentaciju ili rodni identitet. U slučaju da se LGBTI lica odvoje od ostatka zatvorske populacije, važno je da ne bude diskriminatornog postupanja/pristupa robi i uslugama.

U nekim slučajevima može biti potrebno da se LGBTI lica smeste u zaštitnu segregaciju zbog sopstvene bezbednosti. Ukoliko se, međutim, smatra da je izolacija jedino moguće rešenje, treba je koristiti samo koliko je neophodno i ne bi trebalo da dovede do smeštanja u samicu.

Razmeštaj transrodnih lica u ZATVORU mora se vršiti u konsultaciji sa zatvorenikom/com i mora se sprovoditi od jednog do drugog slučaja.

Načela iz Jogjakarte, načelo 9 (a i b)

Države „obezbeđuju da se pri smeštanju u zatvor izbegava dodatna marginalizacija osoba po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, odnosno njihovo izlaganje riziku od nasilja, maltretiranja ili fizičkog, psihičkog ili seksualnog zlostavljanja;“ [...]. Države „obezbeđuju, koliko je to moguće, da sve osobe lišene slobode učestvuju u odlukama o mestu pritvora koje odgovara njihovoj seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu;“

- **Da li lica narušenog mentalnog zdravlja treba u zatvoru držati odvojeno od ostalih?**
Lica narušenog mentalnog zdravlja u zatvoru treba zaštititi od maltretiranja i nasilja ostalih zatvorenika/ca i moraju biti smeštena u okruženju prilagođenom njihovim specifičnim potrebama, što je najmanje restriktivno okruženje, uz uvažavanje potrebe za lekarskim nadzorom. Lica sa teškim mentalnim poremećajima treba premestiti u specijalizovane ustanove za zaštitu mentalnog zdravlja. Treba izbegavati duže periode izolacije.

Ostala moguća pitanja o razmeštanju zatvorenika/ca

- **Šta ukoliko prosto nema dovoljno mesta za razdvajanje kategorija (npr. ćelije za decu su pune, ali ima mesta u objektu za odrasle; objekat za istražni pritvor je pun, ali ima mesta u ćelijama za osuđenike/ce; ćelije sa maksimalnim obezbeđenjem su pune, ali ima mesta u ćelijama nižeg nivoa obezbeđenja, itd.)**
Razdvajanje kategorija u skladu sa pravilom 11 apsolutni je prioritet u ovim situacijama. Nadležni mogu da razmotre druge mere koje se mogu primeniti u cilju rasterećenja trenutne pretrpanosti i smanjenja vremena koje ljudi u zatvoru provedu u svojim ćelijama. Te mere mogu uključivati dodatno vreme van ćelija, veći pristup rekreativnim/zanatskim aktivnostima, promene rasporeda, bolje iskorišćenosti zajedničkih prostorija i redovnu reviziju procena potreba/rizika.
- **Šta s devojkama? Mogu li se držati u istoj ćeliji kao i punoletne žene?**
Pošto devojaka u zatvoru ima jako malo, često se drže zajedno sa punoletnim ženama, ali pravila „Nelson Mendela“ jasno navode da devojke treba držati odvojeno od punoletnih žena. U određenim slučajevima može biti samo jedna ili nekolicina devojaka u objektu. U tim slučajevima važno je za nadležne u zatvoru da razmotre druge

načine podrške devojkama i omogućavanje društvene interakcije. To može obuhvatati dodatne posete porodice ili podršku od lokalnih NVO, izlazak kući i dodatni pristup programima za rekreaciju i trening. U nekim slučajevima može biti prikladno premestiti devojke u objekte u kojima se drže druge devojke, kako bi imale društvo, ali to treba uravnotežiti sa potrebom da budu blizu kuće i porodice.

- **Koliki je preporučeni odgovarajući lični prostor/minimalna površina po zatvoreniku/ci?** Pravila „Nelson Mendela“ ga ne definišu brojučano, ali MKCK preporučuje najmanje 5,54m² po osobi u samici, a 3,4m² po osobi u zajedničkoj ćeliji ili spavaonici kao minimum prostora potrebnog zatvorenicima/ama da spavaju bez uznemiravanja, smeste ličnu imovinu i kreću se (u šta ne spadaju prostor za toalet i tuširanje)⁶. U regionu Saveta Evrope, minimalni standard Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja je 6m² za samicu i 4m² po zatvoreniku/ci u ćelijama za više lica, u oba slučaja bez sanitarnog čvora.⁷⁸

Ovo je važno jer je veoma uobičajeno da smeštajni kapaciteti u zatvoru budu ozbiljno pretrpani. U nekim zatvorima ljudi čak nemaju ni dovoljno mesta da svi legnu u isto vreme, te moraju da spavaju na smenu. Odgovarajući lični prostor takođe je izuzetno važan za ljudsko dostojanstvo i održavanje telesnog i mentalnog zdravlja. Istovremeno, postoje i drugi faktori koje treba uzeti u razmatranje pri određivanju adekvatnog ličnog prostora, što obuhvata i fizičko stanje objekta, vremensko trajanje omogućeno svakom licu izvan ćelije, količinu svetla i provetravanja, kao i drugih radnji koje možda moraju da se obavljaju u okviru prostora za smeštaj (u šta ponekad spadaju kuvanje i pranje veša). Nekim licima u zatvoru, naročito onima sa invaliditetom, takođe verovatno treba više ličnog prostora nego drugima.

Koje praktične korake mogu da preduzmu zaposleni u zatvorima u vezi sa rasporedom/razmeštajem zatvorenika/ca?

- Sistemizovati procene rizika i potreba u postupku prijema zatvorenika/ca;
- Obezbediti redovne revizije/ponovne procene u cilju provere da su zatvorenici/e na pravou lokaciji;
- Redovno komunicirati sa svim zatvorenicima/ama i obratiti posebnu pažnju na ugrožena lica, u cilju razumevanja potencijalnih problema sa razmeštajem u ćelije;
- Prodiskutovati razmeštaj u zatvoru s određenim licima u zatvoru, uključujući razmatranja o blizini prebivališta/mesta društvene rehabilitacije navedenog lica, kao i mogućnost druge lokacije koja bi mogla bolje da pogoduje rehabilitaciji;
- Razmotriti sa predstavnicima pravosuđa mesto prebivališta porodice ili drugih kontakata pri razmatranju mogućih premeštaja zatvorenika i naglasiti važnost upućivanja lica u blizinu mesta prebivališta;

6 Međunarodni komitet Crvenog krsta (2012): voda, kanalizacija, higijena i boravak u zatvoru - dodatne smernice, poglavlje 3. Smeštaj i kapacitet.

7 <https://rm.coe.int/pc-cp-2018-1-e-rev-2-epr-2006-with-changes-and-commentary-22-may-2018/16808add21>

8 [Mursić protiv Hrvatske](#) Pril. br. 7334/13 (20.10.2016.).

- Voditi preciznu evidenciju i obezbediti dobro uspostavljanje sistema kojim bi se razmeštajem zatvorenika/ca omogućilo nesmetano i blagovremeno premeštanje (npr. od istražnog pritvorca do odsluženja kazne, prelazak sa jednog nivoa obezbeđenja na drugi); i
- Skrenuti pažnju upravi zatvora na pitanja pretrpavanja zatvora i srodnih problema.

➔ Pominjanje evidencije dobra je prilika za isticanje dobre prakse u vezi sa upravljanjem privatnošću i evidencijama, u skladu sa pravilom 9. Posebno važno pitanje za elektronske – ali i papirne – sisteme upravljanja evidencijama je pitanje ko ima pristup istima i pod kojim okolnostima. Njime su takođe obuhvaćene i utvrđene procedure za slučaj da zatvorenici/e traže podatke koji se odnose na njih.

Deca čine naročito ugroženu grupu i potrebna je posebna pažnja pri upravljanju podacima o deci (kako onoj lišenoj slobode, tako i onima koji borave u zatvoru s roditeljima ili su u poseti). Zaposleni treba posebno da obrate pažnju na vrste informacija koje se čuvaju, kao i na to da li je njihovo čuvanje stvarno neophodno.

OPCIONO VEŽBA **Uprava zatvora i razdvajanje kategorija – praktični problemi**

Ukoliko vreme dozvoljava, bilo bi korisno povesti pragmatičku diskusiju o praktičnim problemima sa kojima se suočavaju uprave zatvora u vezi sa pitanjem razdvajanja kategorija.

III:

Zakačite naredne scenarije na zid i zatražite od učesnika/ca da ih sve pogledaju i prikaže samolepljive ceduljice sa predlozima za rešavanje situacije.

1. Prostorije odvojene za smeštaj pritvorenika/ca u istražnom postupku su pune, a uskoro stiže velika grupa pritvorenika/ca u istražnom postupku.
2. Kreveti u objektu zdravstvene zaštite su puni, ali većem broju zatvorenika/ca treba intervencija lekara.
3. Nema više prostora u krilu odvojenom za decu u sukobu sa zakonom.
4. Sve ćelije koje su posebno opremljene za smeštaj lica sa invaliditetom su pune, ali stiže dvoje novih lica kojima su potrebne posebno opremljene ćelije.

Nakon toga moderirajte diskusiju o pitanju šta treba/ne treba da se radi u ovim situacijama; koji su rizici; koje mere zaštite mogu da se uspostave; kao i ko treba da snosi odgovornost za odlučivanje u ovim slučajevima. Ukoliko je moguće, učesnici/e treba da se pozovu na sopstveno iskustvo.

III:

Prikažite UNODC scenario o smeštaju zatvorenika/ca za stimulisanje diskusije

DODATNI MATERIJALI **Medicinska izolacija i karantin u kontekstu KOVID-19 i drugih zaraznih bolesti**

U smislu pandemije KOVID-19 važno je da se razjasne razlike između pojmova „karantin“ i „medicinska izolacija“, kao i njihove veze sa boravkom u samici. Ovo objašnjenje takođe je važno u smislu upotrebe ovih pojmova u kontekstu drugih zaraznih bolesti.

„**Karantin**“ obuhvata ograničenje kretanja, odnosno odvajanje od ostatka populacije zdravih lica koja su možda bila izložena virusu [koronavirusu], u cilju praćenja simptoma i ranog otkrivanja slučajeva zaraze.⁹ Karantin se u zatvorima uglavnom koristi u slučaju lica koja pristižu na odsluženje kazne, odnosno lica koja se vraćaju u zatvor sa spoljnih aktivnosti.

„**Medicinska izolacija**“ je izraz koji se koristi za izolaciju lica koja imaju simptome zaraznih bolesti, odnosno lica sa prethodnom dijagnozom zaraznih bolesti, a koja su i dalje simptomatična. SZO pojašnjava da odluku da se određeno lice stavi u medicinsku izolaciju treba zasnovati na medicinskoj potrebi usled odluke lekara.¹⁰ Podkomitet za prevenciju mučenja (PPM) apeluje na države članice da „spreče upotrebu medicinske izolacije kao oblik disciplinskog boravka u samici; medicinska izolacija mora biti zasnovana na nezavisnoj proceni lekara, srazmerna, ograničenog trajanja i podložna proceduralnim merama obezbeđenja.¹¹

„**Upućivanje u samicu**“ definiše se kao zatvaranje lica u zatvoru na 22 časa dnevno ili više bez smislenog kontakta s ljudima (PRAVILO 44). Samica se koristi samo u izuzetnim slučajevima kao poslednja mera, što je kraće moguće, i podleže nezavisnoj reviziji. Zabranjena je za neke kategorije zatvorenika/ca (PRAVILO 45) među koje spadaju trudnice, žene sa malom decom i dojilje u zatvoru (BANGKOŠKO PRAVILO 22). „Produženo upućivanje u samicu“ (samica u trajanju od 15 dana ili duže (PRAVILO 44)) izričito je zabranjeno (PRAVILO 43).

Držanje lica u karantinu, odnosno u medicinskoj izolaciji, u trajanju od 22 sata ili duže od dana bez smislenog kontakta s ljudima, to de facto predstavlja boravak u samici. Moraju postojati mere kojima se osigurava da do toga ne dođe. To se može postići pridržavanjem sledećih mera:

- Svi oblici zaključavanja, izolacije ili karantina mogu se nametati samo kao krajnja mera i na osnovu nezavisne lekarske procene. Prvo treba uspostaviti alternativne mere za suzbijanje zaraze.
- Svi oblici zaključavanja, izolacije ili karantina moraju biti u skladu sa međunarodnim standardima u oblasti ljudskih prava i treba uspostaviti mere za umanjenje negativnih uticaja.
- Sve navedene mere treba nametati u najkraćem mogućem vremenskom trajanju i zdravstveni radnici treba redovno da vrše njihovu reviziju.
- Sve nametnute mere zbog zaraznih bolesti (i razloge za njih) treba saopštiti na transparentan i jasan način onima na koje se odnose.

9 Razmatranja o karantinu lica u kontekstu zaraze koronavirusom (KOVID-19)”, SZO, 19. mart 2020.g.

10 https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0020/438041/Covid19-PrisonsChecklist-eng.pdf.

11 Savet Podkomiteta za prevenciju mučenja državama članicama i nacionalnim mehanizmima za prevenciju u vezi sa pandemijom koronavirusa, PPM, 25. mart 2020.g.

- Sva zaključavanja ili oblici razdvajanja ne smeju činiti produženo upućivanje u samicu prema definiciji i uređenju u pravilima „Nelson Mendela“.
- Sve odluke da se neko lice izoluje na osnovu lekarskih nalaza moraju biti u skladu sa lekarskom etikom, pravilima „Nelson Mendela“ i drugim međunarodnim standardima, a konkretno moraju biti u skladu sa načelima zakonitosti, neophodnosti i srazmernosti.
- Razdvajanje, izolaciju i karantin treba (i) koristiti samo ako je neophodno na osnovu lekarskih nalaza, (ii) nametati pod uslovima koji su najbliži mogućí redovnom režimu i (iii) jasno razgraničiti od uslova samice.
- Zaraženo lice mora biti smešteno u odgovarajući medicinski objekat; zatvaranje u individualnu ćeliju ne predstavlja adekvatnu zdravstvenu zaštitu.
- Potrebno je preduzeti proaktivne mere za ublažavanje i olakšavanje negativnih efekata zaključavanja, odnosno razdvajanja određenih lica na medicinskoj osnovi, što obuhvata i svakodnevni pristup zdravstvenim radnicima u oblasti mentalnog zdravlja i omogućavanje smislenog kontakta s ljudima.
- Razdvojena lica treba da imaju slobodan pristup komunikaciji sa porodicama, televiziji, materijalu za čitanje, itd.
- U slučaju da se nametnu ograničenja na kontakt sa spoljnim svetom, ona treba da budu ograničenog trajanja i treba ih redovno revidirati.
- Pristup pravnom zastupniku mora biti zagarantovan pritvorenicima/ama, a ako nije moguće ostvariti ga lično potrebno je omogućiti ga drugim sredstvima bez ograničenja i uz obavezan nivo privatnosti zbog ispunjenosti načela advokatske tajne (poverljivosti).
- Organima za praćenje potrebno je omogućiti potpun i neometan pristup pritvornim jedinicama, što obuhvata i lica u izolaciji, uz uspostavljanje preventivnih mera u cilju ispunjenja načela „nenanošenja štete“.

2.3 USLOVI I OSNOVNE USLUGE U ZATVORU

1 SAT 15 MIN

PNM 12-23

Kada vlasti liše pojedinca slobode, one preuzimaju odgovornost za zbrinjavanje osnovnih potreba, kao i za zaštitu i unapređenje telesnog i mentalnog zdravlja navedenog lica. U cilju ispunjenja dužnosti staranja i obaveze poštovanja ljudskog dostojanstva zatvorenika/ce, država mora ispuniti najosnovnije obaveze humanog postupanja u zatvorima i mora obezbediti osnovna dobra i usluge. Ovi aspekti zatvorskog života često su najvažniji zatvorenim licima i mogu definisati njihov život u zatvoru. Ovo se potvrđuje činjenicom da se mnoge žalbe zatvorenika odnose na kvalitet hrane, pristupa vodi, prostoru, čistoću, itd.

Mnogi aspekti uslova, odnosno pružanja usluga u pritvoru određeni su projektom/arhitekturom i budžetom zatvora i nalaze se van direktne kontrole zaposlenih u zatvoru, npr. veličine ćelija, stopa pretrpanosti, kvalitet hrane ili pristup vodi za piće. Postoje, međutim, mnogi praktični koraci koje zaposleni u zatvoru mogu preduzeti da umanje ove probleme.

U razmatranju osnovnih uslova za smeštaj zatvorenika treba na umu imati sledeće:

➔ Ovaj spisak možete sastaviti u grupi, kroz nabacivanje ideja.

- Tip ćelije, njena veličina i minimalan prostor po zatvoreniku/ci
- Osvetljenje
- Grejanje i hlađenje
- Provetranje
- Sanitarni čvorovi
- Instalacije za kupanje i tuširanje
- Čistoća objekta
- Lična higijena
- Odeća
- Posteljina
- Hrana
- Voda
- Sport i vežba

Sve ove osnovne uslove moguće je i potrebno prilagoditi konkretnim potrebama pojedinaca. Potrebno je, takođe, i da postoji procena onoga što treba obezbediti na osnovu uobičajenih uslova u zajednici.

VEŽBA
15 MINUTA

Šta su glavni problemi (od gore navedenog) na koje se žale zatvorenici/e u vašem objektu i zašto? Može se raditi o formalnim i neformalnim žalbama. Da li ovi problemi odgovaraju problemima koje su identifikovali zaposleni u zatvoru? Kakve su bezbednosne implikacije? Da li takođe utiču na uspešnost rehabilitacije zatvorenika/ca? Kakve su usluge i dobra u zatvoru u poređenju sa onima u zajednici?

➔ Ukoliko je grupi potrebno razmrdavanje ili ukoliko ljudima nije prijatno da otvoreno diskutuju u grupi, ovu vežbu možete raditi i tako što se spisak piše na različitim listovima papira raspoređenim po prostoriji i tako što zatražite od učesnika/ca da obeleže probleme na koje se žale zatvorenici/e.

- Učesnici/e ne moraju ograničavati svoje odgovore na zvanične žalbe, već treba da razmotre na kakve vrste problema se lica u zatvoru redovno neformalno žale, ili šta posmatraju kao nezadovoljavajuće/loše.
- Zapamtite da uslovi života za zaposlene, posebno one koji žive u okviru objekta zatvora, mogu biti slični uslovima života zatvorenika/ca. Na primer, zaposleni mogu jesti istu hranu kao i zatvorenici/e i mogu imati slične probleme sa grejanjem, rasvetom, provetranjem, itd. To bi trebalo uključiti u diskusije.
- Takođe, treba da budete svesni opšteg standarda života u zajednici i klime. Na primer, vrsta kreveta i posteljine koja se koristi razlikuje se od jedne do druge zemlje, tako da vrsta posteljine koja se obezbeđuje treba da nalikuje onoj koja je dostupna u toj zajednici.

20 MINUTA **Šta kažu pravila?**

VEŽBA Zatražite od učesnika/ca da pronađu i rezimiraju relevantne informacije u pravilima „Nelson Mandela“ i Bankoškim pravilima, a u vezi sa nekim od narednih tema:

- Smeštaj
- Prozori
- Svetlo
- Sanitarni čvorovi
- Instalacije za kupanje i tuširanje
- Čišćenje
- Lična higijena
- Odeća
- Posteljina
- Hrana
- Voda za piće
- Vežba i sport

Pitajte učesnike/ce šta su pronašli/e u pravilima.

➔ Neće biti vremena da obuhvatite sve ove oblasti, pa odaberite koliko god možete da postignete vremenski. Vežba može da se izvede u obliku takmičenja, kako bi se učesnici/e razmrdali i kako bi se videlo ko može prvi da pronađe relevantno pravilo. Oni koji pronađu pravilo prvi mogu da dobiju „nagradu“. Odgovori mogu biti sledeći:

Smeštaj – sav smeštaj, a naročito smeštaj za spavanje, mora da ispuni sve obaveze u pogledu zdravstvene zaštite.

Prozori – treba da budu dovoljno veliki da omoguće licima u zatvoru da čitaju ili rade uz prirodno svetlo i napravljeni tako da omoguće ulazak svežeg vazduha.

Svetlo – obezbediti veštačko osvetljenje dovoljno da zatvorenici/e mogu da čitaju ili rade.

Sanitarni čvorovi – adekvatni da omoguće svim licima u zatvoru ispunjenje prirodnih potreba kad zatreba u čistoći i dostojanstveno.

Instalacije za kupanje i tuširanje – obezbediti odgovarajuće prostorije da sva lica u zatvoru mogu da se okupaju, odnosno istuširaju na temperaturi odgovarajućoj za klimu, koliko god često bilo potrebno za održavanje opšte higijene.

Čišćenje – svi delovi zatvora koje koriste lica u zatvoru propisno se održavaju i redovno čiste.

Lična higijena – lica u zatvoru treba da imaju pristup vodi i sanitarnim čvorovima kako bi mogla da održavaju ličnu higijenu i zdravlje; treba obezbediti prostor za odgovarajuću negu kose i brade, a muškarci treba da imaju mogućnost da se redovno briju. U Bankoškim pravilima navodi se da smeštaj za zatvorenice mora imati prostorije i materijale za ispunjavanje specifičnih higijenskih potreba žena, u šta spadaju i besplatni higijenski ulošci i redovno snabdevanje vodom za ličnu negu dece i žena, naročito angažovanih na zadacima kuvanja, kao i trudnicama, dojiljama i ženama sa menstruacijom.

Odeća – svim licima u zatvoru kojima nije dozvoljeno da nose sopstvenu odeću treba obezbediti odeću koja odgovara klimatskim uslovima i dovoljna je za očuvanje zdravlja. Navedena odeća ne sme ni na koji način biti degradirajuća ili ponižavajuća. Sva odeća treba da bude čista i u odgovarajućem stanju. Donji veš treba prati i menjati što je češće potrebno.

Posteljina – svim licima u zatvoru treba obezbediti zaseban krevet i sopstvenu, dovoljnu količinu čiste posteljine u dobrom stanju i menjati je dovoljno često da se može obezbediti čistoća.

Hrana – uprava zatvora svakom licu u zatvoru u uobičajeno vreme obezbeđuje hranu odgovarajuće prehrambene vrednosti za održavanje snage i zdravlja, visokog kvaliteta, dobro pripremljenu i serviranu.

Voda za piće – voda za piće mora biti na raspolaganju svim licima u zatvoru kad god im je potrebna.

Vežba i sport – sva lica u zatvoru koja nisu angažovana u radu na otvorenom moraju imati najmanje jedan sat odgovarajuće vežbe dnevno na otvorenom, ukoliko vremenski uslovi dozvoljavaju.

Zašto su važna?

Zdravlje zatvorenika/ca

Podmirivanje osnovnih zdravstvenih potreba lica u zatvoru; zaštita od teških bolesti ili čak smrti, i smanjivanje zdravstvenih nejednakosti.

Dostojanstvo zatvorenika/ca

Uslovi ne smeju umanjiti poštovanje dostojanstva zatvorenika/ca kao ljudskih bića; zaštita od uslova života koji predstavljaju okrutno, nehumano ili ponižavajuće postupanje.

Samopoštovanje zatvorenika/ca

Pristojni uslovi u zatvoru i pristup osnovnim dobrima i uslugama od suštinske su važnosti za održavanje samopoštovanja i međusobnog uvažavanja među zatvorenicima/ama

Zdravlje zajednice

Ukoliko zdravlje zatvorenika/ca nije zaštićeno, oni takođe mogu predstavljati pretnju po javno zdravlje nakon puštanja na slobodu.

Bezbednost zatvorenika/ca

Loši uslovi pritvora i problemi sa pružanjem osnovnih usluga mogu dovesti do nereda u zatvoru i loših odnosa između zatvorenika/ca i zaposlenih. Unapređeni uslovi dovode do boljih i bezbednijih uslova rada za zaposlene.

Rehabilitacija

Briga o osnovnoj zdravstvenoj zaštiti i dobrobiti zatvorenika/ca predstavlja suštinski element njihove eventualne rehabilitacije i reintegracije.

Budžet

Kratkoročno povećanje udela u budžetu za uslove i osnovne usluge u zatvoru može dovesti do dugoročnih ušteda sredstava povezanih sa zdravstvenom zaštitom zatvorenika/ca, kao i bezbednosti zatvora.

VEŽBA **Kako osnovni uslovi u zatvoru i pružanje usluga mogu da utiču na zdravlje zatvorenika/ca:**

Raspitajte se o narednim pitanjima i rizicima koje predstavljaju.

- **Pretrpanost i slabo provetravanje:** širenje zaraznih bolesti poput KOVID-19 i tuberkuloze.
- **Manjak sanitarnih čvorova, čiste posteljine i odeće:** širenje parazita i dermatoloških bolesti.
- **Hladna klima/manjak posteljine/odeće:** upala pluća/hipotermija. Kada je mali broj ljudi u velikom ćelijskom bloku, to takođe može da znači da je veoma hladno u ćeliji.
- **Vrela klima/manjak provetravanja:** bolesti ili smrti povezane sa vrućinom.
- **Lišavanje fizičke vežbe/sunca/svežeg vazduha:** gubitak mišićnog tonusa i nedostatak vitamina.
- **Uskraćivanje vode za piće:** dehidracija i teško narušavanje zdravlja.
- **Loši uslovi pritvora/opšti manjak pristupa uslugama:** može da dovede do teškog narušavanja mentalnog zdravlja.
- **Manjak (adekvatnih ili čistih) sanitarija i pristupa vodi ženama sa menstruacijom** može dovesti do infekcija i drugih nepovoljnih efekata po zdravlje.

➔ **KOVID-19 i pružanje osnovnih usluga/uslova pritvora**

Tokom diskusija o pritvoru/pružanju osnovnih usluga uvedite i debatu o tome kako je KOVID-19 uticao na sposobnost uprava zatvora/zaposlenih u zatvorima da ispune te osnovne potrebe. Saslušajte povratne informacije o tome kako su zatvori uspeli da prevaziđu izazov koji je predstavljao KOVID-19 i koje su pouke izvukli za budućnost.

Sledeće spada u ideje za diskusiju:

- Higijena jedinica za smeštaj zatvorenika/ca
- Higijena zajedničkih prostorija, uključujući i one koje koriste zaposleni
- Provetranje zatvorenih prostora, uključujući i vozila za prevoz zatvorenika/ca
- Dostupnost sapuna, dezinfekcionog gela i drugih higijenskih potrepština
- Pristup vodi

➔ **Uslovi u pritvoru koji mogu postati nehumano ili ponižavajuće postupanje, ili čak tortura**

Ukoliko se ova tema pokrene, primeri su sledeći:

- Samica, produženo upućivanje u samicu u sklopu sa lošim materijalnim uslovima (npr. manjak provetravanja, mala ćelija, manjak privatnosti) mogu da postanu maltretiranje ili čak tortura
- Pretrpanost u kombinaciji sa lošim materijalnim uslovima i/ili neodgovarajućom zdravstvenom zaštitom
- Uslovi pritvora koji ne ispunjavaju potrebe ljudi sa konkretnim zdravstvenim problemima (npr. ukoliko ne mogu da se olakšaju ili da se operu)

VEŽBA
15 MINUTA

Uslovi pritvora

U zavisnosti od oblasti koje se identifikuju kao problematične u konkretnoj jurisdikciji,

ili:

pustite jedan ili dva relevantna scenarija iz UNODC obuke (o smeštaju zatvorenika/ca, higijeni i čistoći, hrani i vodi za piće, odeći i posteljini) [UNODC kurs elektronskog učenja](#) i prodiskutujte;

ili:

podelite učesnike/ce u grupe i postavite im pitanje da identifikuju stvaran problem sa kojim su se susreli u nekoj od gore navedenih oblasti, da prodiskutuju o tome kako su rešili situaciju i da diskutuju sa celom grupom.

→ Ukoliko je grupama teško da pronađu pravi scenario iz života, dajte im jedan od dole navedenih scenarija i zatražite od njih da identifikuju korake koje zaposleni u zatvoru mogu preduzeti.

- **Hrana.** Lica u zatvoru žale se da ne dobijaju dovoljno hranjivih sastojaka u ishrani. Zaposleni u zatvoru se slažu s tim, ali je to povezano sa dnevnim budžetom za hranu. Da li zaposleni u zavodu mogu nešto da urade?
- **Čišćenje.** Smeštaj i zajedničke prostorije za zatvorenike/ce nisu dovoljno čiste. Šta mogu zaposleni u zatvoru da urade da promene ovu situaciju?
- **Svetlo i provetranje.** Prozori na ćeliji premali su da propuste dovoljno svetla ili vazduha. Šta mogu zaposleni u zatvoru da urade?
- **Odeća i posteljina.** U zatvoru ne postoji prostorija za pranje veša i zatvorenici/e ne peru sopstvenu odeću dovoljno često. Šta zaposleni u zatvoru mogu da učine u vezi s tim?

Konkretna rešenja koja se mogu pomenuti/dodati u cilju olakšavanja davanja povratnih informacija i diskusije

Opšte

- Slušajte i razgovarajte sa licima u zatvoru kako biste u potpunosti razumeli njihove probleme i diskutujte o idejama u vezi s tim šta bi moglo da se poboljša (pristupi dinamičke bezbednosti).
- Uverite se da su dobili/e sve informacije i da razumeju prava i obaveze u vezi sa uslovima u zatvoru i pružanjem dobara i usluga.
- Često posećujte ćelije i ostale delove zatvora u cilju procene uslova pritvora poput kvaliteta vazduha, svetla, grejanja, provetranja i čistoće.
- Redovno pregledajte službene informacija o žalbama i preporuke nadzornih organa.
- Pomenite probleme drugim zaposlenima i skrenite pažnju upravi zatvora na zabrinutost.

Hrana

- Popričajte sa zaposlenima/zatvorenicima/ama odgovornim za pripremu i distribuciju hrane u cilju identifikacije problema i mogućih rešenja.

- Popričajte sa zdravstvenim radnicima/ama u zatvoru o kvalitetu hrane i opcijama za povećanje hranljivosti.
- Pokrenite pitanje manjka hrane sa upravom zatvora i prodiskutujte o tome da li je moguća preraspodela budžeta kako bi se zatvorenici/ama obezbedile odgovarajuće namirnice.
- Popričajte sa licima u zatvoru o kvalitetu hrane i higijeni; posmatrajte da li sva lica u zatvoru dobijaju istu količinu hrane.
- Posmatrajte prehrambene navike lica u zatvoru - da li se hrana baca? Da li se oslanjaju na hranu unetu spolja?
- Prodiskutujte o mogućnostima promene razmaka/rasporeda obroka.
- Prodiskutujte sa upravom da li je moguće proizvesti više hrane na lokaciji i da li zatvorenici/e mogu da se više angažuju u uzgoju/proizvodnji hrane/planiranju i pripremi obroka.
- Omogućite porodicama/zajednicama/NVO da doniraju hranu zatvorenici/ama ukoliko nadležni ne mogu da obezbede dovoljno da ispune njihove osnovne potrebe; uklonite nepotrebne prepreke za to (uključujući i obavezu plaćanja).
- Pozabavite se pitanjem korupcije u raspodeli hrane.

Čišćenje

- Popričajte sa licima u zatvoru o čišćenju kako biste stekli uvid u razloge zašto se smeštajni kapaciteti/zajedničke prostorije ne čiste, odnosno objasnite zašto je čišćenje važno.
- Prodiskutujte da li određenim delovima zatvora možda treba temeljno dubinsko čišćenje kako bi se omogućilo redovno održavanje čistoće.
- Uverite se da su lica u zatvoru svesna svojih odgovornosti u vezi sa održavanjem čistoće smeštaja/drugih delova zatvora, kao i da postoji jasna podela odgovornosti zaposlenih i zatvorenika/ca u toj oblasti.
- Uverite se da lica zadužena za čišćenje imaju potrebne materijale i da su dobila neophodnu obuku.
- Razmotrite uvođenje rotacije za čišćenje i odredite zatvorenike/ce za konkretne zadatke.
- Prodiskutujte o podsticajima za nagrađivanje i ohrabrivanje pozitivnog ponašanja, umesto kazni za negativno ponašanje.
- Postavite dobar primer čišćenjem prostorija za zaposlene/zajedničkih prostorija.

Svetlo i provetranje

- Provedite neko vreme u smeštaju za zatvorenike/ce kako biste razumeli probleme sa kojima se suočavaju lica u zatvoru u vezi sa svetlom i provetranjem.
- Uverite se da lica u zatvoru imaju određenu kontrolu nad svetlom i provetranjem u ćelijama. Da li se prekidači nalaze u ćelijama? Da li mogu da otvore i zatvore prozore i kapke? (Uzmite u obzir da to može biti tema neslaganja među zatvorenici/ama u zajedničkim ćelijama i da zaposleni u zatvoru možda moraju da posreduju).
- Uverite se da su zdravstveni/e radnici/e u zatvoru takođe uključeni u redovne kontrole nivoa osvetljenosti i provetrenosti, kao i u diskusije o potencijalnim problemima sa upravom zatvora.
- Razmotrite potencijalne načine da se poboljša osvetljenost i provetrenost u ćelijama, uključujući poboljšanjem prirodnog svetla/provetranja ili ugradnjom veštačkog svetla i mehaničke ventilacije.

Odeća i posteljina

- Uverite se da sva lica u zatvoru imaju čistu i odgovarajuću posteljinu i odeću po prvom prijemu u objekat, kao i da se iste održavaju čistim i u dobrom stanju.
- Popričajte sa njima kako biste razumeli konkretne probleme sa kojima se suočavaju u vezi sa odećom i posteljinom.
- Ukoliko u zatvoru postoji vešernica, shvatite kakav je zatvorenicima/ama pristup omogućen prostoriji kako biste saznali da li postoje problemi; ukoliko sami/e peru rublje, saznajte kada su u mogućnosti da to rade i da li postoje problemi povezani sa vremenskom dostupnošću/pristupom vešernici, vodi, itd.
- Ukoliko postoje značajni problemi, porazgovarajte sa upravom zatvora da biste ispitali da li za pranje veša može da se angažuje spoljni pružalac usluga, odnosno da li je moguće potražiti pomoć od organizacija u lokalnoj zajednici.
- Ukoliko nema dovoljno zatvorskih uniformi da svi/e zatvorenici/e imaju čistu odeću, prodiskutujte sa kolegama/icama i upravom zatvora da li lica u zatvoru mogu da nose sopstvenu odeću i da li njihove porodice mogu da obezbede čistu odeću.

Posebna razmatranja – uslovi u zatvoru i osnovna dobra i usluge

➔ U zavisnosti od dinamike obuke, ovo može da se izvede kao vežba u manjim grupama pri čemu se svaka grupa pita da razmisli o posebnim razmatranjima za različite grupe i da predstavi nalaze plenumu.

Pri ocenjivanju kvaliteta uslova i osnovnih usluga u zatvoru, zaposleni u zatvoru treba da budu svesni da svako lice u zatvoru, ili određene grupe lica u zatvoru, možda imaju specifične potrebe u vezi sa prenatrpanošću i pristupom osnovnim dobrima i uslugama, u šta spadaju i potrebe određenih grupa zatvorenika/ca u vezi sa hranom. Na primer:

Žene i devojke u zatvoru – potrebno je obratiti posebnu pažnju na higijenske i prehrambene potrebe žena i devojaka u zatvoru, a posebno trudnih žena i majki koje doje. Potrebno je takođe uzeti u razmatranje zdravstvene i higijenske potrebe zatvorenica koje imaju menstruaciju, kao i žena koje prolaze kroz menopauzu. U to može spadati sledeće:

- Bezbedan i redovan pristup toploj vodi, ili bar pristup dovoljnoj količini vode da ispune svoje higijenske potrebe.
- Češći pristup toaletu i tuširanju.
- Besplatan pristup artiklima za ličnu higijenu, što obuhvata i higijenske uloške i bezbedan način odlaganja upotrebljenih artikala.
- Dodatak ishrani za trudnice, porodilje i majke koje doje.
- Redovne prilike za vežbanje i odgovarajuće okruženje za trudnice i dojilje. Prilike za žene da bezbedno vežbaju, naročito ukoliko su smeštene u krilu/delu muškog zatvora sa zajedničkim prostorijama.

➔ Uputite na Bankoška pravila – konkretno pravila 5 i 48.

Starija lica ili lica sa telesnim invaliditetom u zatvoru – važno je obezbediti da starija lica ili lica sa telesnim invaliditetom u zatvoru mogu redovno da se bave odgovarajućim vežbama van svojih ćelija, kao i da mogu da ostvare pristup osnovnim dobrima

i uslugama. Ukoliko usled invaliditeta ili zdravstvenog stanja nisu u stanju da učestvuju u vežbama napolju, treba obezbediti alternativne rekreativne aktivnosti. Sledeće može spadati u ostala razmatranja za ove grupe:

- Obezbeđivanje kreveta u jednom nivou (teško im je da se penju na ležaj na sprat);
- Obezbeđivanje olakšanog pristupa toaletu i kupatilu;
- Obezbeđivanje pristupačnosti smeštaja (da npr. nema stepenica), kao i njegove blizine zdravstvenoj zaštiti i drugim uslugama u zatvoru;
- Obezbeđivanje dodatnog osvetljenja u slučaju problema sa vidom;
- Uvođenje strukturnih prilagođavanja poput rukohvata, rampi, itd; i
- Češće praćenje čistoće ćelije/odeće/posteljine i podrška ukoliko je potrebna (na to može uticati npr. gubitak pamćenja).

Važno je napomenuti da se sva lica u zatvoru razlikuju. Ne treba pretpostaviti da starija lica ili lica sa telesnim invaliditetom imaju slične potrebe. Neki su podjednako fizički ili mentalno sposobni kao mlada lica u zatvoru i možda nemaju posebne potrebe povezane sa svojim godinama.

Kulturološka/verska razmatranja — u nekim zatvorima nalaze se lica raznih nacionalnosti i kultura. Nekima je potrebna specijalna ishrana zbog verskih ili kulturoloških razloga. Ova razmatranja mogu se proširiti i na potrebe u pogledu odeće i posteljine, lične higijene i sanitarnih mera, u šta na primer mogu spadati nega brade i mogućnost redovnog brijanja.

Zatvorenici/e narušenog mentalnog zdravlja — važno je biti svestan da stanje mentalnog zdravlja lica u zatvoru može dosta da varira i ne treba pretpostavljati da će sva lica imati slične potrebe. Moguće je, međutim, da su neki zatvorenici/e narušenog mentalnog zdravlja manje u stanju da se staraju o sebi i svom okruženju. Zaposleni u zatvoru mogu stoga da obrate posebnu pažnju na sledeće:

- Da li se zatvorenici/ama narušenog mentalnog zdravlja daje odgovarajuća hrana i da li jedu hranu koja im se daje;
- Češće praćenje čistoće ćelije/posteljine/odeće i podrška po potrebi;
- Da li su lica narušenog mentalnog zdravlja u mogućnosti da redovno ostvare pristup vežbanju izvan ćelije; i
- Da li razumeju svoja prava i odgovornosti u vezi sa osnovnim dobrima i uslugama.

Zatvorenici/e narušenog telesnog zdravlja — posebnu pažnju treba takođe obratiti na pristup osnovnim dobrima i uslugama među licima narušenog telesnog zdravlja, među koje spadaju i lica smeštena u prostorijama za zdravstvenu zaštitu u zatvoru. Ona mogu imati specifične prehrambene potrebe zbog svog zdravstvenog stanja. Potrebno je pažljivo pristupiti grejanju i provetravanju unutar prostorija za zdravstvenu zaštitu u zatvoru i dostupnosti vežbanja izvan ćelije u slučaju lica narušenog fizičkog zdravlja.

➔ Više informacija o zdravstvenoj zaštiti u zatvoru nalazi se u zasebnom modulu za obuku o zdravstvenoj zaštiti (odjeljak 7.1)

Posebna razmatranja - šta zaposleni/e u zatvoru mogu da urade?

- Pažljivo pratite pristup konkretnog pojedinca/grupe osnovnim dobrima i uslugama;
- Saradujte sa zdravstvenim radnicima na uspostavljanju plana i na čestim revizijama režima; uključujte razmatranje ishrane, pristup lekovima, itd.;
- Razgovarajte sa kolegama/icama koji/e više znaju o potrebama konkretnih lica u zatvoru (npr. zaposleni iz manjinskih grupa, lica koja su prošla obuku iz zaštite mentalnog zdravlja); i
- Podstičite grupe za vršnjačku podršku među zatvorenicama i saradujte sa grupama za podršku u zajednici koje pružaju podršku u obliku osnovnih dobara i usluga konkretnim grupama (npr. NVO koja podržava trudnice u zatvoru).

➔ Za više informacija o posebnim razmatranjima za lica sa posebnim potrebama u zatvoru, možete pogledati [Priručnik UNODC za zatvorenike/ce sa posebnim potrebama](#).

Posebna razmatranja — bitna pravila, standardi i preporuke

Zatvorenice

PRAVILO 5 „Smeštaj za zatvorenice mora imati prostorije i materijale za ispunjavanje specifičnih higijenskih potreba žena, u šta spadaju i besplatni higijenski ulošci i redovno snabdevanje vodom za ličnu negu dece i žena, naročito žena angažovanih na zadacima kuvanja i trudnica, dojilja i žena sa menstruacijom“.

PRAVILO 48 „1. Trudnice ili dojilje dobijaju zdravstvene ili prehrambene savete u sklopu programa koji sastavlja i prati kvalifikovani lekar. Trudnicama, bebama, deci i dojiljama besplatno se obezbeđuju odgovarajuća i blagovremena ishrana, zdravo okruženje i mogućnost redovnog vežbanja.

2. Zatvorenice se ne smeju odvracati od dojenja svoje dece, osim u slučaju postojanja konkretnih zdravstvenih razloga za to.

3. Medicinske i prehrambene potrebe zatvorenica koje su se porodile, ali čije bebe nisu s njima u zatvoru, uključuju se u programe postupanja sa zatvorenicama/ama“.

Starija lica ili lica sa telesnim invaliditetom

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom

ČLAN 14 (2) „Države strane ugovornice će obezbediti da, u slučaju da osobe s invaliditetom budu lišene slobode bilo kakvim postupkom, te osobe ravnopravno sa drugima imaju pravo na garancije u skladu s međunarodnim pravom koje se odnose na ljudska prava i da se s njima postupa u skladu s ciljevima i načelima ove Konvencije, uključujući obezbeđenje odgovarajućeg smeštaja“.

Savet Evrope, Preporuka Komiteta Ministara br. R (98) 7, o etičkim i organizacionim aspektima zdravstvene zaštite u zatvoru

„50. Zatvorenike/ce sa teškim telesnim hendikepom i zatvorenike/ce u poodmaklim godinama treba smestiti tako da im se omogući što normalniji život i ne treba ih od-

vajati od opšte zatvorske populacije“. „Treba izvesti građevinske adaptacije u cilju pomoći licima u kolicima i hendikepiranim licima slične onima u spoljašnjem okruženju.“

Kulturološka/verska razmatranja

Komitet za ukidanje rasne diskriminacije (CERD), Opšta preporuka XXXI o sprečavanju rasne diskriminacije u administraciji i funkcionisanju sistema krivičnog pravosuđa

„38. U slučaju da lica koja pripadaju grupama pomenutim u poslednjem stavu preambule služe zatvorske kazne, države članice:

(a) garantuju navedenim licima uživanje svih prava koja imaju zatvorenici/e prema odgovarajućim međunarodnim normama, a naročito prava posebno prilagođenih njihovoj situaciji: prava na poštovanje njihove verske i kulturološke prakse, prava na poštovanje njihovih običaja u vezi sa hranom, prava u porodičnim odnosima, prava na pomoć prevodioca, prava na osnovnu socijalnu pomoć i naknadu i, gde je to moguće, prava na konzularnu pomoć. „Medicinske, psihološke i socijalne usluge ponuđene zatvorenicima/ama treba da uzmu u obzir njihovu kulturološko poreklo;“

Dajte kratak rezime materijala u Modulu 2. Zatražite od učesnika/ca da razmisle o konkretnim grupama lica u njihovim zatvorima koja imaju posebne potrebe i razmislite da li je zatvor adekvatno opremljen za zbrinjavanje navedenih potreba. Konkretno, pitajte ih da razmisle o sopstvenoj ulozi u identifikaciji i rešavanju individualnih potreba.

5 MINUTA **Uvod u dinamičku bezbednost**

Pre početka Modula 3 uvedite koncept dinamičke bezbednosti — koncept koji se provlači kroz ceo kurs obuke.

➔ Imajte na umu da neke države imaju drugačiju definiciju značenja dinamičke bezbednosti.

Šta je dinamička bezbednost? Definicije.

Podelite odštampane primerke pet definicija iz materijala za ovaj modul i nasumično zatražite od učesnika/ca da ustanu i pročitaju ih grupi, kao i da naglase ključne **izraze**:

- Obazrivi zaposleni koji/e poznaju zatvorenike/ce
- Pozitivni odnosi sa zatvorenicima/ama
- Svest o događanjima u zatvoru
- Razvoj odnosa sa zatvorenicima/ama
- Proaktivna i česta interakcija

1. Pravilo 51 Evropskih zatvorskih pravila

*„Bezbednost koja se osigurava fizičkim preprekama i drugim tehničkim sredstvima dopunjuje se dinamičkom bezbednošću koju sprovode **zaposleni u zavodu koji su spremni da reaguju i koji poznaju zatvorenike/ce** pod svojom kontrolom“.*

2. Preporuka Komiteta ministara Saveta Evrope Rec (2003)23, 18.a.

*„Održavanje kontrole u zavodu treba da se zasniva na upotrebi dinamičke bezbednosti, odnosno na tome da zaposleni u zavodu izgrađuju **pozitivne odnose sa zatvorenici-ma/ama**, utemeljene na strogosti i pravičnosti, uz razumevanje njihove lične situacije i rizika koji predstavljaju pojedinačni zatvorenici/e“.*

3. Priručnik UNODC o dinamičkoj bezbednosti i obaveštajnom radu u zatvoru (str. 37)

*„Bezbednost zavisi i od spremnosti na reagovanje zaposlenih u zavodu koji stupaju u interakcije sa zatvorenicima/ama i poznaju ih, od zaposlenih koji razvijaju pozitivne odnose sa zatvorenicima/ama, od zaposlenih koji imaju **svest o događanjima u zatvoru**, od pravičnog postupanja i osećaja „dobrobiti“ među zatvorenicima/ama, kao i od zaposlenih koji proveravaju da li su zatvorenici/e okupirani konstruktivnim i smislenim aktivnostima koje doprinose njihovoj budućoj reintegraciji u društvo“.*

4. UNODC Priručnik za lidere u zatvorima (str. 106)

*„Kroz **razvoj odnosa za zatvorenicima/ama** i njihovim upoznavanjem zaposleni u zavodu mogu da predvide i da se bolje pripreme za uspešan odgovor na incidente kojima se može ugroziti bezbednost zavoda i sigurnost zaposlenih i zatvorenika/ca“.*

5. Penal Reform International i ODIHR - Smernice o pravilima „Nelson Mandela“ (str. 78)

*„Među pristupe dinamičke bezbednosti spadaju **proaktivna i česta interakcija** između zaposlenih u zatvoru i zatvorenika/ca. Time se zaposlenima omogućava posmatranje zatvorenika/ca i prikupljanje informacija. Ovako redovnom interakcijom moguće je videti znake upozorenja o mogućim incidentima i zaposlenima u zavodu se omogućava predviđanje i sprečavanje problema pre njihovog nastajanja“.*

40 MINUTA **Dinamička bezbednost: lične osobine i veštine zaposlenih u zatvoru**

Podelite učesnike/ce u male grupe i zatražite od njih da nabacuju ideje o ličnim osobinama i veštinama potrebnim zaposlenima u zatvoru da uspešno obavljaju svoj posao, što obuhvata i sve u vezi sa pristupima dinamičke bezbednosti. Svoja razmišljanja mogu da zapišu na *flipchart* blok. Pitajte jednu osobu iz svake grupe da da povratne informacije o diskusiji u plenumu. Dodajte značajne osobine koje nisu prepoznate.

➔ **Pročitajte pravilo 74(1)** koje ukazuje kako pravila „Nelson Mendela“ prepoznaju izazovnu i važnu prirodu rada u zatvoru.

*„Uprava zatvora obezbeđuje pažljivu selekciju svakog razreda zaposlenih, pošto uredno upravljanje zatvorom počiva na njihovom **integritetu, humanosti, stručnoj sposobnosti i ličnoj podobnosti**“.*

U PRAVILU 74 takođe stoji da je rad zaposlenih u zatvoru od **velike društvene važnosti** i da prednosti i uslovi službe moraju biti povoljni s obzirom na **zahtevnu prirodu ovog posla**.

PRAVILO 76 (C) priznaje važnost dinamičke bezbednosti i izričito navodi da je treba uključiti u obuku zaposlenih.

OPCIONO Prikažite jedan ili više video snimaka o veštinama/osobinama koje su potrebne za rad u zatvoru: <https://www.youtube.com/watch?v=TRM4-aLKOdg> (1:30 minuta)

DODATNI MATERIJALI UNODC, Priručnik o dinamičkoj bezbednosti i obaveštajnom radu u zatvoru

Penal Reform International, Globalni trendovi u sistemima za izvršenje krivičnih sankcija za 2016. godinu, poseban fokus. Zaposleni u zatvorima: zatrpani poslom i nedovoljno plaćeni?

Penal Reform International, Mentalno zdravlje u zatvoru: kratak vodič za zaposlene u zatvoru,

MKCK, Priručnik o starenju i pritvoru

MODUL 3
ZATVORSKA ORGANIZACIJA
I ADMINISTRACIJA

3 PRISON ORGANIZATION AND ADMINISTRATION

- MATERIJALI**
- Olovka i blok
  - Odštampani PowerPoint slajdovi 22-32
  - Spisak dodatne literature/materijala
  - Primerak izmišljenog dosijea zatvorenika/ce prilagođen prema potrebi lokalnim okolnostima (videti stranu 71)
  - Primerak zamišljenih scenarija/slučajeva (videti stranu 73)
  - Spisak rizika tokom premeštaja zatvorenika/ca (videti strane 76-77) tek nakon vežbe
  - Ažurirani izmišljeni dosije zatvorenika/ce (videti strane 81-82)

10 MINUTA **UVOD**

U ovom modulu detaljno se obrađuje važnost klasifikacije i individualizovane procene rizika i potreba. U njemu se potcrtava kako planove odsluženja kazne treba zasnivati na individualnim potrebama, sposobnostima i stavovima. Pored ovoga, modul obuhvata i razmeštaj lica u zatvoru i grupe koje se moraju držati razdvojeno jedne od drugih. Druga polovina modula obuhvata zaštite koje treba da postoje tokom premeštaja zatvorenika/ca i važnost dobrog upravljanja dosijeima. Završni deo konkretno razmatra situaciju pritvorenika/ca u istražnom postupku.

CILJEVI NASTAVE

Nakon završetka Modula 3, učesnici/e će moći da:

- zagovaraju individualizovane procene rizika i potreba, kao i planiranje odsluženja kazne;
- identifikuju probleme u smeštaju zatvorenika/ca i daju savete o odgovarajućem razmeštaju;
- artikulišu zašto je upućivanje na odsluženje kazne važno za uspešnu rehabilitaciju i reintegraciju zatvorenika/ca;
- prikažu dobro razumevanje konkretnih rizika i negativnih uticaja povezanih sa premeštajem zatvorenika;
- objasne zašto je važno dobro upravljanje dosijeima zatvorenika/ca;
- artikulišu ključna načela u vezi sa pritvorom u istražnoj fazi postupka i određena razmatranja u vezi s tim; i
- razumeju sopstvenu ulogu u ukupnoj organizaciji zatvora i kako to utiče na postupanje prema licima u pritvoru.

3.1 POSTUPAK PRIJEMA, KLASIFIKACIJA, PROCENA RIZIKA I PROCENA

1 SAT 10 MINUTA

PNM: 89, 93 i 94 RULES 89, 93 and 94 su sva u Delu II(A) pravila „Nelson Mendela“ (pravila koja se odnose na zatvorenike/ce na odsluženju kazne). To je zato što je procena i klasifikacija pritvorenika/ca u istražnom postupku drugačija: nužno se pretpostavlja njihova nevinost i, čak i ako su već osuđeni/e, možda se još uvek ne znaju pojedinosti ili trajanje kazne zatvora.

Kako je, međutim, pojašnjeno u preliminarnom zapažanju 2 u okviru pravila, Deo II (A) pravila jednako se odnosi na pritvorenike/ce u istražnom postupku, pod uslovom da nisu u sukobu sa pravilima kojima se uređuju te kategorije i da su u njihovu korist. U nastavku ovog modula dato je više detalja o pritvoru u istražnom postupku, ali ovde se mogu uvesti neka osnovna načela:

- Pritvorenici/ce u istražnom postupku takođe moraju biti predmet marljive i tekuće procene rizika i potreba i klasifikacija.
- Pritvorenike/ce u istražnom postupku ne treba isključivati iz obrazovnih programa i programa stručnog osposobljavanja, ali njihovo učešće u njima nije obavezno.
- Pritvorenici/ce u istražnom postupku ne smeju biti držani u gorim uslovima od osuđenih zatvorenika/ca.

VEŽBA
20 MINUTA

Dolazak u zatvor

Zatvorenica Ronja Gustafson upravo je stigla u zatvor. Zatražite od jedne učesnice da preuzme ulogu Ronje, a od druge da preuzme ulogu izvršioca u pratnji do zatvora. One napuštaju prostoriju. Kad izađu iz prostorije, zatražite od grupe da metodom slobodne asocijacije nabace ideje o radnjama koje treba da se obave u okviru prijema u zatvor ili što je pre moguće nakon prijema. Dodelite svaku od identifikovanih radnji ostalim učesnicima/ama. Kad se Ronja vrati u prostoriju, susrešće se sa raznim ljudima i svako od njih će joj objasniti radnju koja će se preduzeti što je pre moguće nakon njenog ulaska u zavod.

➔ Promenite podatke iz dosijea zatvorenika/ce i identitet Ronje Gustafson tako da njeno ime, nacionalnost, itd., više odgovaraju lokalnom kontekstu.

To može uključivati dole navedene radnje, ali ne mora biti nužno ograničeno na iste. Ukoliko neke od narednih tačaka nisu identifikovane, predstavite ih:

- **Proverite valjanost Naloga za izvršenje kazne** — svi Nalozi za izvršenje kazne bez potrebnih podataka utvrđenih PRAVILOM 7 smatraju se nevažećim (PRAVILO 7).
- **Zatražite kontakt za hitne slučajeve i podatke o najbližoj rodbini** — novopridošli/a zatvorenik/ca treba da bude u mogućnosti da obavesti članove porodice ili druge kontakt osobe o svom zatvaranju (u vezi sa PRAVILIMA 68-69).
- **Prijem se evidentira u zatvorski sistem registracije (PRAVILO 26).**
- **Popis imovine lica** i stvari koje lice ne sme zadržati uz sebe nakon prijema u zatvor **stavljaju se na sigurno mesto (PRAVILO 67).**
- Sva lica koja se primaju u zatvor treba da **pregleda zdravstveni radnik** što je pre moguće nakon prijema (PRAVILO 30).

- **Pretres zatvorenika** (ukoliko je neophodno) (u vezi sa PRAVILIMA 50-52) koji je potrebno propisno evidentirati (PRAVILO 51).
- Svim licima u zatvoru treba obezbediti **informacije o pravilima, propisima, procedurama** i druge informacije što je moguće pre nakon prijema.
- **Inicijalna procena rizika i potreba i plan odsluženja kazne** (uključuje i plan rehabilitacije) (PRAVILA 89, 93, 94).
- **Odgovarajuća klasifikacija i razmeštaj (PRAVILO 89).**
- **Individualni dosije zatvorenika/ce** pravi se u što kraćem razumnom roku (PRAVILO 26).
- Pravljenje **individualnog zdravstvenog kartona (PRAVILO 30).**

Sledeće spada u ostale radnje:

- Svi zahtevi ili zabrinutosti koje mogu izraziti
- Svi problemi sa ostalima u objektu
- Testiranje na opojne droge i alkohol

10 MINUTA **Procena rizika i potreba**

Rizici

Ovaj deo obuhvata rizike po sebe, druge, kao i po ukupnu sigurnost i bezbednost zatvora.

Elementi koje treba uzeti u razmatranje:

- Prethodna osuđivanost i krivično delo zbog kog je izrečena mera zatvora (npr. istorijat seksualnih delikata ili nasilja prema drugima)
- Rizik učinjenja dodatnih krivičnih dela
- Istorijat pokušaja samoubistva/samopovređivanja
- Rizik od bekstva
- Stavovi prema drugim zatvorenicima/ama, odnosno zaposlenima u UIKS
- Životni stil u zavodu (npr. društveni kontakti, povučeno ponašanje)
- Ličnost (npr. ponašanje u zatvoru, agresivnost, istorijat nasilja/remetilačkog ponašanja, sposobnost prilagođavanja na zatvorsko okruženje i pravila)
- Zavisnost od opojnih droga, odnosno alkohola
- Članstvo/pripadnost organizovanim kriminalnim grupama
- Pripadnost/veze sa grupama nasilnih ekstremista

Potrebe

Namera procene je identifikacija i rešavanje konkretnih individualnih potreba i ugroženosti, poput:

- Narušeno mentalno i telesno zdravlje
- Prethodni primeri viktimizacije, uključujući i istorijat silovanja i seksualnog nasilja
- Zaštita od nasilja
- Prevencija samoubistva i samopovređivanja
- Poremećaji u vezi sa zloupotrebom nedozvoljenih supstanci

- Roditeljske i ostale starateljske obaveze
- Nivo školovanosti i pismenosti
- Potrebe u pogledu jezičke podrške
- Potrebna pomoć u razumevanju zatvorskih procedura, pravila i propisa

Važne poente kojih zaposleni/e treba da budu svesni/e u vezi sa procenom rizika i potreba:

Bankoška pravila pojašnjavaju da uprava zatvora treba da izradi i implementira metode klasifikacije kojima se rešavaju rodno-specifične potrebe i okolnosti u kojima se nalaze zatvorenice (BKP PRAVILO 40). Pored toga, navedene procene i klasifikacije treba da uzmu u obzir generalno nizak nivo rizika koji zatvorenice predstavljaju po druge, kao i naročito štetne efekte koje mere visokog nivoa obezbeđenja i povećanog stepena izolacije mogu imati na zatvorenice. (BKK PRAVILO 41).

Slede ostale važne poente koje treba imati na umu:

- Procena se nikad ne zasniva samo na učinjenom delu ili dužini izrečene kaznene mere.
- Potrebno je standardizovati i dosledno primenjivati instrumente procene.
- Posebno treba obratiti pažnju da se potrebe pojedinca ne protumačite pogrešno kao faktori rizika (npr. uslovi za očuvanje mentalnog zdravlja).
- Procene treba zasnivati na svim raspoloživim informacijama o licu u zatvoru, u šta spadaju i razgovori sa samim licima.
- Procene rizika od potencijalno visokorizičnih zatvorenika/ca nužno su opsežnije i traju duže od procena većine učinilaca krivičnih dela.
- Opseg svake procene određuje se prema nivou rizika ili potreba.
- Sve procene rizika i potreba moraju se redovno ponavljati, revidirati i ažurirati.
- Njihovom izradom mora da se bavi odgovarajuće obučen kadar uz inpute specijalizovanih stručnjaka po potrebi.
- Procene se moraju zasnivati na objektivnim nalazima - na lica koja izrađuju ocene ne smeju uticati predrasude ili stereotipi. Sistemi stoga moraju biti podložni kontroli i reviziji.
- Mora postojati mogućnost da lica u zatvoru promene procenu i klasifikaciju.

Postoje različite kategorije rizika koje su bitne za klasifikaciju:

- Samopovređivanje, povreda drugih zatvorenika/ca ili lica koja rade u zatvoru, odnosno posećuju ga (rizik od povrede)
- Pretnja poretku u zatvoru (rizik po poredak)
- Verovatnoća bekstva (bezbednosni rizik)
- Rizik od učinjenja dodatnog krivičnog dela na dopustu, odnosno po puštanju iz zatvora (rizik od recidiva)
- Rizik od podsticanja na kršenje zakona u zajednici, u saradnji sa saradnicima na slobodi (rizik od kriminaliteta)

VEŽBA
15 MINUTA

Izmišljeni dosije zatvorenika/ce

Podelite učesnike/ce u male grupe i zatražite od njih da identifikuju bitne podatke koji nedostaju u izmišljenom dosijeu zatvorenika/ce (primerci se nalaze u paketu za učesnike/ce).

Svrha ove vežbe je da učesnici/e identifikuju najvažnije podatke koje treba dodati dosijeu. Predavač treba da objasni da se dosije zatvorenika/ca i sistemi arhiviranja razlikuju od države do države, te da dole navedeni primer ne predstavlja „savršeni dosije“. Predavači mogu da prilagode podatke iz dosijea i identitet Ronje Gustafson kako bi njeno ime, nacionalnost, itd., više odgovarali lokalnom kontekstu.

Vežba se takođe bavi inicijalnim podacima koje treba uključiti u dosije — kasnije u toku modula će biti uvedena prateća vežba utvrđivanja vrste podataka koje treba dodavati dosijeu tokom celog trajanja pritvora.

IZMIŠLJENI DOSIJE ZATVORENIKA/CE: ŽENSKI ZATVOR U NORVEŠKOJ

Lični podaci

- Broj zatvorenika/ce: 716
- Ime i prezime: Ronja Gustafson
- Pol: Ženski
- Državljanstvo: Švedsko
- Zanimanje: Prodavačica
- Broj zatvorenika/ce: 716
- Mesto prebivališta: Sigurna kuća za žene u Oslu

Klasifikacija i smeštaj

- Bezbednosna kategorija B

Porodica

- Porodično stanje - udata (muž preminuo)

Krivično delo i pravni status

- Pravni status: Osuđena
- Krivično delo za koje je osuđena: Ubistvo muža
- Dužina trajanja kazne: 15 godina
- Novčana kazna: 10.000 evra

Spoljni kontakt

- Kontakt podaci advokaticе: Julia Berstrom, jberstromn@internet.com, + 8 8542765
- Datumi kontakta sa konzularnim predstavnikom
- Popis lične imovine
- Vidljive povrede ili pritužbe na ranije maltretiranje

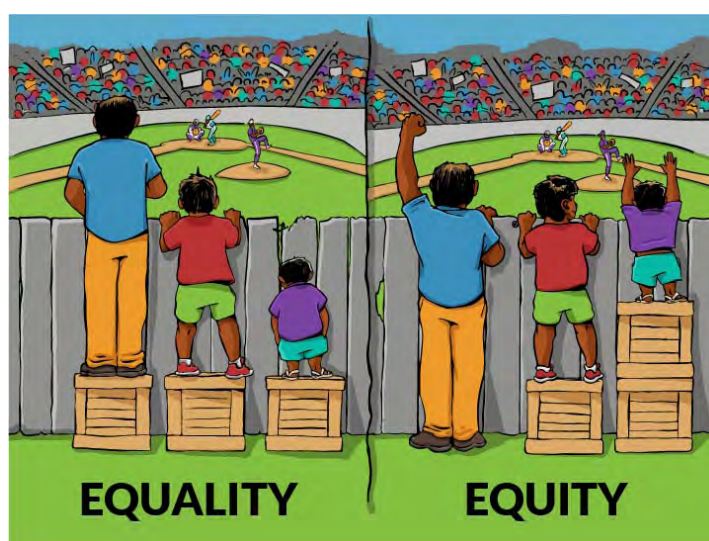
→ Važni podaci koji se mogu dodati dosijeu:

- Starost/datum rođenja
- Jezik
- Datum i vreme prijema
- Ćelija i blok
- Rodbina i kontakt podaci za hitne slučajeve
- Kontakt podaci porodice
- Deca? Uzrast, mesto prebivališta dece, podaci o starateljstvu i kontakt podaci
- Datum, vreme i mesto hapšenja, podaci o organu koji je izvršio hapšenje
- Datum sudske odluke
- Očekivani datum otpuštanja
- Prethodna kaznena evidencija
- Podaci o žalbama sudu
- Ime i kontakt podaci konzularnog predstavnika
- Kontakt sa prevodiocem (po potrebi)

3.2 RAZMEŠTAJ ZATVORENIKA/CA I RAZDVAJANJE KATEGORIJA

40 MINUTA

PNM: 11 i 59 Ukratko objasnite pojmove jednakosti i ravnopravnosti uz korišćenje sledeće ilustracije: <https://interactioninstitute.org/illustrating-equality-vs-equity/>

→ Nadležni u zatvoru obično ne donose odluke o razmeštaju zatvorenika/ca u konkretne objekte. Ovu odluku često donose pravosudni organi na osnovu identiteta zatvorenika/ce, pravnog statusa, bezbednosne kategorije, počinjenog krivičnog dela, potrebe za rehabilitacijom ili dužine kazne. Ponekad se lica upućuju u zatvore najbliže mestu hapšenja ili u zatvore najbliže mestu stanovanja, ali nekad se takođe šalju u bilo koji zatvor koji ima mesta da ih primi u trenutku hapšenja, odnosno izricanja presude. Zaposleni u zatvoru, međutim, ipak mogu da igraju ulogu u smislu savetovanju drugih službi o upućivanju zatvorenika/ca na odsluženje kazne, naročito u specifičnim slučajevima pri razmatranju mogućnosti premeštaja zatvorenika/ca.

VEŽBA
25 MINUTA

Upućivanje na odsluženje kazne

Podelite učesnike/ce u male grupe i dajte im sledeći scenario. Zatražite od njih da prodiskutuju o stvarima koje je potrebno uzeti u razmatranje pri upućivanju lica u zatvoru u slučajevima A, B, C, D i E. Upotrebite koliko god scenarija vam vreme dozvoljava. Odaberite scenarije koji najviše odgovaraju kontekstu date države.

Država X je mala zemlja sa 51 zatvorom:

- Po jedan zatvor u svakoj od 44 lokalne uprave;
- Četiri zatvora u glavnom gradu (jedan za muškarce, jedan za žene, jedan za maloletnike/ce i jedan za pritvorenike u istražnom postupku); i
- Tri velika zatvora u ruralnim krajevima koji su projektovani u cilju rehabilitacije za pritvorenike i pritvorenice koji se približavaju isteku izrečene kazne.
- Osim objekata za muškarce, žene i decu u glavnom gradu, nema drugih izdvojenih objekata za žene, decu i pritvorenike/ce u istražnom postupku, ali postoje izdvojeni objekti u svim lokalnim zatvorima za žene, decu i istražni postupak.
- Svi zatvori u zemlji trpe zbog pretrpanosti.

Scenariji

- A.** Dvadesetogodišnja trudnica iz susedne zemlje uhapšena je na granici u pokušaju da prokrijumčari male količine droge u zemlju. Osuđena je na trogodišnju zatvorsku kaznu, koju izdržava u krilu zatvora sa nižim stepenom obezbeđenja.
- B.** Šesnaestogodišnji mladić iz provincije koji živi i radi u glavnom gradu uhapšen je zbog krađe mobilnog telefona. Protiv njega još nije podignuta optužnica i nalazi se u pritvoru za istražni postupak.
- C.** Šezdesetogodišnjak iz daleke zemlje uhapšen je na aerodromu u pokušaju krijumčarenja velike količine droge klase A u zemlju. Osuđen je na 25 godina u zatvoru i do sada je izdržao 15 godina kazne. Kaznu izdržava u objektu sa visokim stepenom obezbeđenja. Zatražio je premeštaj u manji, lokalni zatvor, u kom kaznu izdržava još jedan čovek iz iste zemlje. Taj zatvor, međutim, nema zatvoreno krilo.
- D.** Tridesetpetogodišnja žena sa troje dece približava se isteku petogodišnje kazne koju izdržava zbog prevare. Kaznu izdržava u objektu sa srednjim stepenom obezbeđenja.
- E.** Petnaestogodišnja devojka osumnjičena je za krađu u svom selu i uhapšena. Osuđena je na godinu dana zatvora i već je izdržala šest meseci kazne u lokalnom zatvoru. Trenutno kaznu izdržava u ćeliji u otvorenom krilu sa odraslim ženama.

➔ **Šta treba razmotriti/pitati** — ne postoje nužno tačni i pogrešni odgovori, ali učesnici/e treba da se sete sledećeg (i čega god se drugog sete):

U svim scenarijima nadležni treba da konsultuju lica o mestu prebivališta ili mestima za socijalnu rehabilitaciju po prvobitnom upućivanju i u slučaju narednih odluka o premeštaju.

Scenario A.

- Da li je treba držati u zatvoru najbližem granici, najbližem njenom rodnom gradu, ili u centralnom zatvoru za žene?
- Kakav je objekat za zdravstvenu zaštitu u lokalnom zatvoru u poređenju sa centralnim zatvorom?
- Da li u zatvoru ima drugih trudnica ili žena koje žive s decom?
- Kakva su pravila za dozvoljavanje deci da ostanu s majkama u zatvoru?
- Da li lice govori lokalni jezik?
- Da li u lokalnom zatvoru ima još lica iz njene države?
- Kakva joj je porodična situacija? Da li ima dece?
- Da li postoji opcija da se premesti u zemlju porekla da tamo odsluži kaznu?

Scenario B.

- Da li ga treba držati u zatvoru najbližem njegovom rodnom selu ili u centralnom zatvoru u glavnom gradu za decu u sukobu sa zakonom?
- Ako služi kaznu u glavnom gradu, da li ga treba držati u zatvoru za decu u sukobu sa zakonom ili u zatvoru za pritvorenike/ce u istražnom postupku?
- Ukoliko bude osuđen, da li ga posle presude treba premestiti u drugi zavod?
- Kakva je njegova porodična situacija?
- Kakve rekreativne, obrazovne i stručno-obrazovne aktivnosti postoje za decu u različitim objektima?
- Koja vrsta aktivnosti podrške postoji u različitim objektima?

Scenario C.

- Da li ga treba uputiti u lokalni zatvor ili treba da ostane u glavnom gradu?
- Koji su faktori rizika? Da li mu se nivo obezbeđenja može spustiti na srednji nivo?
- Kakvu vrstu podrške dobija od predstavnika svoje zemlje?
- Kakvo mu je zdravlje? Kakvi su objekti za zdravstvenu zaštitu u različitim zatvorima?
- Da li lice govori lokalni jezik?
- Da li u lokalnom zatvoru ima još lica iz njegove države/regiona?

Scenario D.

- Da li je treba poslati u ženski zatvor za rehabilitaciju pošto se približava kraju izdržavanja kazne?
- Kakva joj je porodična situacija? Da li trenutno može da redovno prima posete, uključujući i decu?
- Da li bi u objektu za rehabilitaciju mogla da prima posete?
- Kakve rehabilitacione mere bi bile korisne u njenom konkretnom slučaju?

Scenario E.

- Da li je treba držati u lokalnom zatvoru ili poslati u centralni zatvor za decu?
- Da li u lokalnom zatvoru ima još devojaka? Koliko drugih devojaka ima u centralnom zatvoru?
- Kakve mogućnosti i usluge su na raspolaganju devojka u oba objekta?
- Kakva joj je porodična situacija? Da li može da redovno prima posete porodice ili prijatelja?

Zašto je upućivanje na odsluženje kazne u konkretne zavode važno za uspešnu rehabilitaciju i reintegraciju zatvorenika/ca?

- Važno je od početka služenja kazne razmatrati uspešnu rehabilitaciju i reintegraciju, i to treba da igra ključnu ulogu u određivanju zavoda u koji će zatvorenik/ca biti upućen/a.
- Lica koja se upute u blizini porodice, prijatelja i zajednice imaju bolje šanse za reintegraciju jer mogu redovno da održavaju kontakt i osećaju se manje izolovanim. Takođe je lakše organizovati duže posete i potencijalne posete kući pred otpuštanje.
- Verovatnije je da će rehabilitacija biti uspešna ako se lica smeste u objekat koji može da obezbedi usluge podrške na osnovu njihovih individualnih potreba (npr. lečenje alkoholizma i drugih poremećaja zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, odgovarajuća zaštita fizičkog i mentalnog zdravlja, odgovarajući nivo obezbeđenja, odgovarajući radni programi i programi obuke, odgovarajući objekat za lica sa telesnim invaliditetom).
- Fokus programa rada i obuke takođe će biti relevantniji ako lice služi kaznu blizu mesta u kom će živeti nakon puštanja. Programi obuke takođe mogu dovesti do konkretnih mogućnosti zapošljavanja nakon izlaska na slobodu.
- Upućivanje na odsluženje kazne blizu mesta prebivališta takođe olakšava upravi zatvora pripremanje lica za otpuštanje na slobodu i organizaciju odgovarajućih službi podrške nakon puštanja.
- Licima koja dobiju podršku lokalnih NVO ili organizacija iz zajednice tokom odsluženja kazne može posebno značiti dugotrajna podrška nakon izlaska na slobodu i usluge na lokalnom nivou.

Žene

PRAVILO 4 BANKOŠKIH PRAVILA:

„Zatvorenice se ukoliko je to moguće upućuju na izdržavanje kazne u zatvor koji se nalazi blizu njihovog mesta prebivališta, odnosno mesta socijalne rehabilitacije, uzimajući pritom u obzir i njihove starateljske odgovornosti, preference individualnog lica i dostupnost odgovarajućih programa i usluga“.

Odgovarajući razmeštaj zatvorenica naročito je važan zbog toga što se one uglavnom staraju o deci. Velika je verovatnoća da će biti locirane daleko od svojih porodica zbog malog broja ženskih zatvora u mnogim zemljama. PRAVILO 4 Bankoških pravila nalaže nadležnima u zatvoru odgovornost da obrate veću pažnju na zavod u koji upućuju žene na izdržavanje kazne.

Šta zaposleni u zatvoru mogu da učine u vezi s tim?

Čak i u slučaju da zaposleni u zatvoru nisu odgovorni za inicijalno upućivanje na odsluženje kazne i naknadne premeštaje, postoje praktični koraci koje mogu preduzeti u vezi sa odgovarajućim razmeštajem. Među njih spada uključivanje u diskusiju o potencijalnim premeštajima, čime se obezbeđuje uključivanje razmeštaja po zavodima u tekuće procena rizika i potreba, kao i održavanje tačnih i ažuriranih dosijea zatvorenika/ca.

3.3 Premeštaj zatvorenika/ca

1 SAT

PNM: 1, 7, 26 (2), 68, 73
Istaknite da se, pored konkretnih pravila navedenih iznad, sve osnovne zaštite u pravilima „Nelson Mandela“ odnose na sva lica u zatvoru u svakom trenutku, što uključuje i premeštaje i prevoz.

VEŽBA
15 MINUTA

Zatražite od grupe da nabacuju ideje o svim razlozima zbog kojih bi lice u zatvoru moglo da bude premešteno/prevezeno u drugi zavod.

Učesnici/e treba da identifikuju sledeće:

- Prevoz do bolnice/specijalističke ustanove zdravstvene zaštite
- Prevoz zbog ročišta na sudu
- Prevoz zbog ličnih razloga (npr. zbog prisustvovanja sahrani ili sličnom porodičnom događaju)
- Premeštaj u drugi zavod zbog promene u bezbednosnoj klasifikaciji
- Premeštaj u drugi zavod zbog specifičnih rizika/razloga/bezbednosnih razloga
- Hitna evakuacija zbog prirodne nepogode ili nereda u zatvoru velikog obima
- Tranzit do aerodroma/granice, itd., u slučaju međunarodnog premeštaja zatvorenika/ca

Ostale stvari koje treba istaći:

- Prevoz zatvorenika/ca može se izvesti u mnogim različitim vrstama vozila u zavisnosti od udaljenosti koju treba preći, vrste i svrhe putovanja (npr. automobil, autobus, kombi, voz, brod, avion, helikopter).
- U nekim zemljama prevoz između dva zavoda može trajati danima umesto nekoliko sati, u zavisnosti od udaljenosti, raspoloživih prevoznih sredstava i kvaliteta puteva.
- U nekim zemljama druge državne službe ili privatne kompanije zadužene su za prevoz zatvorenika/ca.
- Razmatranja sigurnosnih i bezbednosnih mera tokom prevoza zatvorenika/ca treba i da obuhvate vreme čekanja — npr. čekaonice u sudnicama, bolnicama, na aerodromima.

VEŽBA
15 MINUTA

Koji potencijalni rizici i potencijalni negativni uticaju su povezani sa prevozom/tranzitom zatvorenika/ca i zašto?

Izaberite dva učesnika/ce da zapisuju ideje na *flipchart* bloku: Rizici i razlozi za rizike

RIZICI

- Tortura/nečovečno postupanje zaposlenih, uključujući seksualno nasilje
- Nestanci zatvorenika/ca
- Premeštaj upotrebljen kao kazna zatvorenika/ca
- Zlostavljanje/nasilje od drugih zatvorenika/ca
- Zlostavljanje od pripadnika javnosti
- Opasnost po zaposlene
- Rizik od samoubistva/samopovređivanja
- Uticaj na mentalno zdravlje
- Rizik od bekstva/napada na vozila
- Saobraćajne nezgode ili druga lična povreda

- Zdravstveni rizici
- Krijumčarenje ili šverc
- Propuštene prilike za školovanje/obuku
- Propuštena sudska ročišta
- Gubitak kontakta sa porodicom/advokatima
- Korupcija/mito/iznuđivanje

RAZLOZI ZA RIZIKE

- Nepostojanje/ograničen domet nezavisne kontrole
- Nepostojanje/ograničen kontakt sa spoljnim svetom
- Zatvorenik/ca/porodice/advokat nisu unapred obavješteni o premeštaju
- Nizak broj zaposlenih prema broju zatvorenika/ca i neodgovarajuće bezbednosne mere
- Nepostojanje komandnog lanca
- Nepostojanje svedoka zlostavljanja/nasilja
- Nepostojanje procedura/pravila kojima se uređuje prevoz
- Izvršioци odgovorni za prevoz prošli su bezbednosnu proveru/obuku do odgovarajućeg nivoa/zaposleni u drugoj državnoj službi/privatnoj kompaniji
- Nepostojanje prilike da lica ulože žalbu na uslove prevoza/konkretne incidente
- Zaposleni/e odgovorni za prevoz nemaju relevantne informacije o licu/ima koji se prevoze
- Kategorije zatvorenika/ca nisu adekvatno razdvojene
- Stresan vremenski period za zatvorenike/ce (npr. dolazeća sudska ročišta, zakazano kod lekara, odvoženje na nepoznatu lokaciju, udaljenost od porodice)
- Neodgovarajuća, neadekvatno opremljena i opasna vozila
- Pretrpana vozila

Igrokaz prevoza zatvorenika/ce

VEŽBA
20 MINUTA

Zatražite od učesnika/ca da igraju ulogu zaposlenog/e zaduženog/e za tim koji prevozi zatvorenike/ce. Zakačite šest dole navedenih studija slučaja na zid. Zatražite od učesnika/ca da razmisle o merama koje bi prioritizovali/e u slučaju da su zaduženi/e za premeštaj. Učesnici/e su odgovorni za bezbednost, zdravlje, dostojanstvo i ljudska prava svih lica koja se premeštaju, uz istovremenu obavezu zaštite bezbednosti zaposlenih i zajednice. Učesnici/e treba da zapišu mere na samolepljivim ceduljicama i da ih zalepe na *flipchart* blok na zidu.

1. Trudnica koja se premešta u bolnicu radi porođaja.
2. Zatvorenik koji se premešta u ustanovu sa višim stepenom obezbeđenja jer je nedavno napao zatvorskog čuvara.
3. Grupa od pet muškaraca i žena koja se izvodi pred sud na ročište po žalbi.
4. Hitna noćna evakuacija pet ćelija u spavaonici (u jednoj se drže deca) zbog plavljenja vodom.
5. Starijoj ženi sa višestrukim zdravstvenim problemima treba premeštaj u zatvor bliže porodici.
6. Dvadesetogodišnji muškarac koji se prebacuje u objekat u kome može bolje da se realizuje njegova rehabilitacija.

► Mere za organizaciju prevoza zatvorenika

Ovaj spisak treba podeliti učesnicima/ama posle vežbe.

- Bezbednosna provera i obuka zaposlenih odgovornih za prevoz
- Zatvorenik/ca blagovremeno dobija obavještenje o premeštaju koje sadrži vreme i mesto
- Izvršioc prevoza obavještavaju se o specifičnim bezbednosnim/zdravstvenim/ostalim problemima
- Individualna procena rizika i potreba pre prevoza zatvorenika/ce
- Potpuno razdvajanje kategorija u skladu sa odredbama pravila „Nelson Mendela“ 11
- Dosije i zdravstveni karton zatvorenika/ce se bezbedno i tajno prevoze sa zatvorenikom/com
- Zatvorenik/ca može da obavesti porodicu/advokata/druge kontakte o premeštaju
- Svi koji se premeštaju obavještavaju se o premeštaju na jeziku, odnosno u formatu koji razumeju
- Lična imovina bezbedno se prevozi sa zatvorenikom/com i štiti od gubitka/oštećenja
- Podaci o premeštaju dodaju se u dosije, uključujući i datum i vreme premeštaja
- Premeštaj se realizuje isključivo tokom dana. Noćne premeštaje izbegavati ukoliko je moguće (uz izuzetak evakuacije u hitnim slučajevima)
- Bezbednost vozila se redovno i u potpunosti proverava
- Vozila se adekvatno opremaju za prevoz zatvorenika/ca, što uključuje odgovarajuću ventilaciju, osvetljenje i temperaturu
- Zatvorenici/e imaju dovoljno ispravne hrane i vode
- Na dugim putovanjima zaposlenima se omogućava pristup otvorenom prostoru i telesnom vežbanju, kao i sanitarnim čvorovima i artiklima
- Prevoz se ne pretrpava — zatvorenici/e imaju dovoljno ličnog prostora
- Isključivo zaposlene ženskog pola nadgledaju žene i devojke
- Ukoliko je potrebno, zdravstveni radnici prate lica kojima je potrebna zdravstvena zaštita
- Zatvorenici/e se izlažu očima javnosti što je manje moguće i postoje mere zaštite da se zatvorenici/e zaštite od vređanja, radoznalosti i publiciteta
- Vozila imaju komplet za prvu pomoć i druge neophodne medicinske potreštine
- Lekovi se bezbedno prevoze sa zatvorenikom/com
- Od zatvorenika/ca se ne traži da plate troškove prevoza
- Odgovarajuće pauze tokom putovanja, što obuhvata i pauze za toalet
- Vozila su adekvatno opremljena za lica sa posebnim potrebama, npr. imaju rampu za kolica za zatvorenike/ce sa invaliditetom
- Sredstva za vezivanje koriste se samo kad je neophodno i kao mera zaštite od bekstva
- Pristup organima za kontrolu — prevoz zatvorenika/ca podleže kontroli i reviziji
- Odgovarajuća evidencija se vodi o svim putovanjima zatvorenika/ca
- Premeštaj zatvorenika/ca se nikad ne koristi kao kaznena mera ili diskriminacija određenih zatvorenika/ca
- Zatvorenici/e se ne drže u vozilu duže nego što je neophodno
- Pretresi se vrše pre prevoza, tokom njega i posle, prema potrebi
- Postoji zaokružena procedura/pravila u vezi sa prevozom zatvorenika/ca, i svi zaposleni i zatvorenici/e su svesni navedenih pravila
- Zatvorenici/e mogu da ulažu zahteve i žalbe u vezi sa prevozom zatvorenika/ca

3.4 UPRAVLJANJE DOSIJEIMA ZATVORENIKA/CA

40 MINUTA

PNM: 6–10

Zašto je dobro upravljanje dosijeima zatvorenika/ca toliko važno?

➔ Koristite *PowerPoint* prezentaciju po želji

Mere zaštite za lica u zatvoru

Dobro upravljanje dosijeima zatvorenika/ca može pomoći zaštititi lica u zatvoru od

- torture, nestanaka, vansudskih ubistava i nezakonitog pritvora;
- preteranog pritvora u istražnom postupku;
- pritvora bez datuma puštanja ili propuštanja prilike da se prijave za skraćenje kazne, odnosno pomilovanje;
- propuštanja sudskih ročišta ili drugih važnih datuma;
- narušavanja privatnosti informacija;
- višestrukog kažnjavanja za isti disciplinski prekršaj.

Uspešno upravljanje zatvorom

Dobro upravljanje dosijeima zatvorenika/ca može da

- olakša uspešno upravljanje zatvorom i strateško planiranje;
- pomogne nadležnima u zatvoru da planiraju i opredeljuju resurse na osnovu potreba zatvorske populacije, što uključuje budžetske i kadrovske resurse;
- pomogne nadležnima da uredi primenu disciplinskih mera, sile, oružja i sredstava za vezivanje;
- olakša i optimizuje rad službenika zavoda;
- izgradi poverenje u sistem za izvršenje krivičnih sankcija.

Ispunjavanje individualnih potreba

Dobro upravljanje dosijeima zatvorenika/ca omogućava nadležnima da ispune individualne potrebe kroz

- adekvatnu klasifikaciju/razmeštaj zatvorenika/ca — stvaranje bezbednijeg okruženja za sve;
- individualno planiranje kazne, rehabilitaciju, ličnu podršku, programe obuke;
- olakšavanje kontakata sa advokatima, porodicama i drugim kontaktima.

Nadzor i evaluacija

Dobro upravljanje dosijeima zatvorenika/ca takođe

- omogućava uspešan rad organima interne inspekcije i spoljnog nadzora; i
- omogućava nadležnima da generišu podatke o trendovima unutar zatvorskog sistema u širem smislu i u skladu s tim kreiraju javne politike.

Šta su ključna razmatranja bilo kog sistema zatvorske evidencije?

Mere zaštite

- Sistemi evidencije mogu biti elektronski ili papirni, ali sistem mora biti standardizovan. Sisteme treba centralizovati gde god je to moguće, kako bi se omogućilo bolje praćenje premeštaja pojedinaca.
- Treba da postoje procedure kojima se omogućava bezbedan revizorski trag.
- Treba da postoje mere zaštite u cilju obezbeđivanja tačnosti informacija i da se informacije ne bi izostavljale, odnosno unosile pogrešno.
- Treba da postoje mere zaštite u cilju zaštite od neovlašćenih izmena dosijea zatvorenika/ca.
- Potrebno je napraviti rezervne kopije svih dosijea, kako papirnih, tako i elektronskih, za slučaj da se oštete ili unište.

Pristup dosijeima

- Svi dosijei zatvorenika/ca moraju se držati zaključanim na bezbednoj lokaciji i neophodno je obezbediti tajnost.
- Samo ovlašćeni i obučeni izvršioци treba da imaju pristup dosijeima zatvorenika/ca — treba omogućiti pristup samo licima čija profesionalna zaduženja to nalažu.
- Izvršioци koji unose informacije ili na neki drugi način koriste sisteme zatvorske evidencije treba adekvatno obučiti o načinu zavođenja podataka, kao i njihovog bezbednog i tajnog čuvanja.
- Zatvorenici/e imaju pravo pristupa svojim dosijeima ukoliko to žele, a imaju i pravo na primerak svog dosijea nakon otpuštanja.
- Nadzorni organi treba da imaju pristup dosijeima zatvorenika/ca, ali su takođe obavezani da poštuju tajnost informacija.

Sadržaj dosijea

- Informacije sadržane u dosijeima zatvorenika/ca moraju se redovno revidirati i ažurirati.
- Nivo detalja u dosijeu zavisi od sveobuhvatnosti izveštaja o individualnoj proceni i klasifikaciji.

Posebna razmatranja u slučaju određenih grupa zatvorenika/ca:

Žene

- Treba evidentirati broj dece i njihove lične podatke, u šta spadaju ime, uzrast, lokacija i starateljski status. Svi podaci treba da budu tajni.
- Žene mogu imati razloga da ne žele da otkrivaju informacije o svojoj deci i na to ih ne treba prisiljavati.

LGBTI lica u zatvoru

- Podaci u dosijeu treba da poštuju samoidentifikovani rod lica (**PRAVILO 7A**). To služi kao informacija pri razmeštaju transrodnih lica u objekte po njihovom izboru i kao garancija da se posebne potrebe transrodnih lica uzimaju u razmatranje.
- Ne treba tražiti od lica da se samoidentifikuju ukoliko to ne žele.

Strani/e državljani/ke u zatvoru

- Dosije treba da sadrži podatke o potrebama u pogledu jezika/prevođenja.
- Dosije takođe treba da sadrži podatke o kontaktu sa konzularnim predstavnicima i relevantne kontakt podatke.

VEŽBA
25 MINUTA

Grupno nabacivanje ideja

Ukoliko nema vremena, treba pitati učesnike/ce da završe vežbu kao domaći zadatak.

Vraćamo se na dosije Ronje Gustafson. Sada je u zatvoru provela pet godina. Koje vrste podataka je trebalo uneti u njen lični dosije tokom tog vremena?

- Broj zatvorenika/ce: 716
- Ime i prezime: Ronja Gustafson
- Datum rođenja: 15. 04. 1970.g.
- Starost: 50 godina
- Pol: Ženski
- Državljanstvo: Švedsko
- Zanimanje: Prodavačica
- Broj zatvorenika/ce: 716
- Mesto prebivališta: Sigurna kuća za žene u Oslu
- Jezik: Švedski

Klasifikacija i smeštaj

- Datum i vreme prijema: 11:00, 24. 01. 2020.g.
- Bezbednosna kategorija: B
- Ćelija i blok: Blok C, ćelija 7

Porodica

- Porodično stanje: Udata (muž preminuo)
- Najbliža rodbina: Sestra Ana Gustafson br. tel. + 8 8765432
- Kontakt za hitne slučajeve: Vidi gore
- Deca – dvoje dece, devojčica [ime] uzrasta 5 godina i dečak [ime] uzrasta 7 godina, trenutno žive sa njenom sestrom u Švedskoj

Krivično delo i pravni status

- Datum, vreme i mesto hapšenja: 17:00, 24. 08. 2019.g., u porodičnoj kući (adresa)
- Organ koji je izvršio hapšenje: Centralna policija Osla
- Pravni status: Osuđena
- Krivično delo za koje je osuđena: Ubistvo muža
- Dužina trajanja kazne: 15 godina
- Novčana kazna: 10.000 evra
- Datum sudske odluke: 14. 11. 2019.g.
- Očekivani datum puštanja: 23. 08. 2034.g.
- Prethodna kaznena evidencija: Bez prethodnih osuda
- Podaci o žalbama sudu: Nije uložena žalba na kaznu

Spoljni kontakt

- Kontakt podaci advokaticice: Julia Berstrom, jberstromn@internet.com, + 8 8542765

Datumi kontakta sa konzularnim predstavnikom

- Kontakt podaci konzularnog predstavnika: +8 0090562
- Prevodilac: +8 6514262

Popis lične imovine

- Vidljive povrede ili pritužbe na ranije maltretiranje

→ Predloženi odgovori:

- Dodatne informacije o sudskom postupku ili dužini boravka u zatvoru — dalja ročišta, ispitivanje pred većem za uslovni otpust i podneti zahtevi za ranije puštanje iz zatvora
- Izveštaji iz tekuće procene i klasifikacije
- Informacije o ponašanju i disciplini, što obuhvata i disciplinske sankcije
- Podaci o premeštajima, uključujući datum i vreme
- Primetne promene ponašanja
- Primetno dobro ponašanje
- Zahtevi i žalbe, uključujući navode o torturi i maltretiranju
- Informacije o okolnostima i uzrocima povreda
- Odgovarajuća evidencija o pretresima, naročito pretresima sa pregledom tela i telesnih otvora
- Primeri upotrebe sile, oružja i sredstava za vezivanje
- Promene porodičnih okolnosti/najbliže rodbine/kontakt podataka za hitne slučajeve
- Posete pravnog zastupnika
- Posete konzularnog predstavnika
- Učešće u obrazovnim programima, stručnoj obuci ili drugim vrstama programa
- Prehrambene potrebe
- Druge potrebe, uključujući pismenost i jezik

Napomena: uz izuzetak podataka o konkretnim povredama, sve medicinske podatke treba čuvati u odvojenom lekarskom kartonu (obrađuje se u modulu 7)

Ovo takođe može biti dobra prilika za isticanje bezbednosnih pitanja u vezi sa upravljanjem elektronskim dosijeima:

- Ko ima pristup?
- Da li se radi samo o licima koja moraju da imaju pristup?
- Kakve mere zaštite postoje za zaštitu posebno osetljivih podataka (npr. lekarskih podataka) i da li su dovoljne?

Sad dajte učesnicima/ama priliku da postavljaju pitanja ili komentarišu upravljanje dosijeima zatvorenika/ca.

3.5 PRITVORENICI/CE U ISTRAŽNOM POSTUPKU

30 MINUTA

PNM: 111–120 **Ključna načela**

(postaviti na istaknuto mesto u prostoriji za obuku tokom trajanja sesije)

- **Mora se pretpostaviti nevinost pritvorenika/ca u istražnom postupku dok se ne dokaže suprotno**
- **Meru pritvora u istražnom postupku treba koristiti kao poslednje rešenje, a i u tom slučaju samo ako je propisno obrazložena**

Prikažite jedan ili oba video snimka

Fair Trials International — Poslednja mera — 5:15 minuta OSJI

Infografik „Pretpostavka krivice“ — 2:36 minuta

VEŽBA
15 MINUTA

Tačno ili pogrešno

Pročitajte sledeće rečenice o pritvorenicama/ama u istražnom postupku. Zatražite od učesnika/ca da zabeleže koje smatraju tačnim, a koje pogrešnim. Potom pročitajte odgovore i dajte kratko objašnjenje.

➔ To služi kao obnavljanje nekih od ključnih načela naučenih u prethodnim modulima. Takođe pomaže i u proceni koliko su učesnici/e razumeli kurs obuke do tog trenutka.

1. „Pritvorenici/ce u istražnom postupku uvek se drže odvojeno od osuđenika/ca“.

TAČNO – Ovo je osnovno načelo pravila „Nelson Mendela“ (**PRAVILO 11 (B)**). Predstavlja meru očuvanja načela pretpostavke nevinosti lica koja nisu prošla sudski postupak. Takođe, omogućava nadležnima u zatvoru da upravljaju različitim režimima u zatvoru, koji se odnose na pritvorenike/ce u istražnom postupku i osuđenike/ce, na najdelotvorniji način.

2. „Pritvorenicama/ama u istražnom postupku ne može se ponuditi prilika da rade ili učestvuju u obrazovnim programima, odnosno programima obuke“.

NETAČNO – Pritvorenicama/ama u istražnom postupku treba ponuditi mogućnost da učestvuju u obrazovnim programima, odnosno programima obuke, ali ne treba da postoji obaveza njihovog učestvovanja. Pošto pritvorenici/ce u istražnom postupku nisu osuđeni, ne treba da postoji pretpostavka da im treba rehabilitacija. Isključivanje iz tih programa, međutim, može da pogorša njihovu situaciju u pritvoru. Posebno je važno da se pritvorenicama/ama u istražnom postupku ponudi mogućnost da rade ili učestvuju u programima ako se dugo vremena nalaze u pritvoru.

3. „Nema svrhe raditi detaljnu procenu rizika i potreba za pritvorenike/ce u istražnom postupku“.

NETAČNO – Pritvorenici/ce u istražnom postupku takođe moraju biti predmet marljivih i tekućih procena i klasifikacija. Navedene procene razlikuju se u odnosu na one koje se vrše nad osuđenima/ama zbog pretpostavke nevinosti, ali i dalje je potrebno prepoznati individualne potrebe i rizike i rešiti ih na odgovarajući način.

4. „Pritvorenici/ce u istražnom postupku treba da mogu da nose svoju odeću“.

TAČNO – PRAVILO 115 navodi da pritvorenima treba da bude dozvoljeno da nose sopstvenu odeću ukoliko je čista i pristojna. Ukoliko nose zatvorske uniforme, one treba da budu različite od onih koje nose osuđenici/e. Na taj način treba da se razlikuju od osuđenika/ca. Može biti posebno važno da se pritvorenima/ama u istražnom postupku omogući nošenje sopstvene garderobe, jer zatvorska uniforma može negativno da utiče na sudiju, odnosno porotu.

5. „Pritvorenici/ce u istražnom postupku treba da imaju ista prava kontakta sa spoljnim svetom kao osuđenici/e“.

TAČNO – Pritvorenici/ce u istražnom postupku treba da u načelu imaju ista prava kontakta sa spoljnim svetom kao osuđenici/e, a taj kontakt može biti naročito važan u ranim fazama pritvora. Mogu postojati posebne okolnosti u kojima su potrebna ograničenja ili nadzor u cilju zaštite krivične istrage koja je u toku (npr. sprečavanje uticaja na svedoke ili ometanja pravde na drugi način), ali sva ograničenja ove vrste moraju biti zasnovana na individualnoj proceni rizika.

6. Pritvorenici/ce u istražnom postupku ne mogu se razdvajati prema bezbednosnim kategorijama jer nisu osuđeni.

NETAČNO – tačno je da bezbednosni nivo neosuđenih lica ne treba predodređivati jer još nisu osuđena, ali nema smisla držati lica koja čekaju suđenje za lakša krivična dela u istoj ćeliji sa onima koji su optuženi za veoma teška krivična dela. Raspoređivanje po ćelijama treba temeljiti na individualnim procenama rizika. Pritvorenike/ce u istražnom postupku takođe treba razdvajati prema polu i uzrastu na isti način kao i osuđenike/ce.

7. Pritvorenici/ce u istražnom postupku treba da dobijaju iste informacije kao osuđenici/e.

TAČNO – svim novopridošlim zatvorenima/ama treba davati informacije bez obzira na njihov pravni status.

8. Pristup pravnim savetima neophodan je samo pritvorenicima/ama u istražnom postupku.

NETAČNO – mada pritvorenicima/ama u istražnom postupku treba konsultacija s advokatom pre i tokom suđenja, osuđenima takođe može biti potreban pristup pravnim savetima radi žalbi ili drugih pitanja nakon suđenja, ili u vezi sa parničnim postupcima.

Kao zaključak ovog modula, zatražite od učesnika/ca da razmotre ključne elemente pristupa dinamičke bezbednosti identifikovanih na početku ovog modula:

- Obazrivi zaposleni koji poznaju zatvorenike/ce
- Pozitivni odnosi sa zatvorenicima/ama
- Svest o događanjima u zatvoru
- Razvoj odnosa sa zatvorenicima/ama
- Proaktivna i česta interakcija

Zatražite od učesnika/ca da razmotre kako te metode mogu da pomognu zaposlenima u zatvoru u oblasti upravljanja zatvora o kojima se diskutovalo tokom ovog modula (klasifikacija, procene, raspoređivanje, upravljanje dosijeima zatvorenika/ca i pritvor tokom istražnog postupka).

DODATNI MATERIJALI **UNODC**

[Priručnik za klasifikaciju zatvorenika/ca](#)

[Priručnik o upravljanju visokorizičnim zatvorenicima/ama](#)

[Priručnik o upravljanju dosijeima zatvorenika/ca](#)

MODUL 4
MERE ZAŠTITE

4 MERE ZAŠTITE

- MATERIJALI
- Olovka i blok
  - Odštampani PowerPoint slajdovi 33-42
  - Spisak dodatnog materijala
  - Materijal o pritvorenicima/ama u istražnom postupku
  - Dijagram o različitim nivoima žalbi (videti stranu 95)
  - Studije slučaja o kontaktu sa spoljnim svetom (videti strane 106–109)
  - Odštampana vežba praćenja (videti stranu 112)
  - Dijagram o praćenju (videti stranu 110)

10 MINUTA **UVOD**

U ovom modulu uvode se specifična prava, utvrđena pravilima „Nelson Mandela“, koja predstavljaju ključne elemente dobrog upravljanja zatvorima i koja obezbeđuju specifične mere zaštite za lica u zatvoru od torture/nečovečnog postupanja i drugih kršenja ljudskih prava. Kao u slučaju drugih pravila, uspešna primena ovih načela najbolje se ostvaruje uz upotrebu pristupa dinamičke bezbednosti i razmatranjem individualnih okolnosti lica u zatvoru, uz obraćanje posebne pažnje na one koji su manje u mogućnosti da ostvare pristup ovim merama zaštite.

CILJEVI NASTAVE

Na kraju ovog modula učesnici/e će moći da:

- objasne zašto su ove mere zaštite važan instrument u upravljanju zatvorima, u šta spada i njihova primena u smislu bezbednosti zaposlenih i objekta zavoda;
- pojasne kako ove mere služe kao važna mera zaštite protiv kršenja ljudskih prava i olakšavaju rehabilitaciju lica u zatvoru;
- diskutuju o načinima na koje se mere zaštite mogu najuspešnije primeniti;
- identifikuju razloge zbog kojih su određena lica u zatvoru manje u mogućnosti ili manje voljna da ostvare pristup ovim merama zaštite i procene šta može da se uradi kako bi se obezbedio jednak pristup svima;
- identifikuju potencijalne negativne posledice neadekvatne primene ovih mera zaštite;
- utvrde šta pojedini zaposleni/e u zatvoru mogu da urade u smislu olakšavanja primene ovih mera zaštite svima;
- razumeju sopstvenu ulogu u prevenciji mučenja i drugom nečovečnom postupanju; i
- objasne razlike između interne i eksterne inspekcije/praćenja rada, svrhe inspekcije/kontrolnih poseta i ulogu zaposlenih u zatvorima u odnosu sa organima za inspekcije/praćenje.

4.1 PRISTUP INFORMACIJAMA

1 SAT

VEŽBA 10 MINUTA
PNM: 54 i 55

Zašto je pristup informacijama toliko bitan?

Zatražite od učesnika/ca da prodiskutuju zašto je pristup informacijama tako važan.

Diskusija treba da obuhvata sledeće poente, ali ne mora da se ograniči na iste. Uvedite one koje učesnici/e ne pomenu.

- Lica u zatvoru treba da znaju šta mogu da očekuju od života u zatvoru u ranoj fazi — to može pomoći u smislu smanjenja osećaja nemoći i može im omogućiti veće učešće u zatvorskom životu.
- Obezbeđivanje pristupa zatvorskim pravilima i propisima svima u zatvoru i njihova velika vidljivost može takođe pomoći u sprečavanju pojave neformalnih zatvorskih pravila/samouprave zatvorenika/ca.
- Upoznatost zatvorenika sa zatvorskim pravilima, itd., takođe može da predstavlja zaštitu od glasina, navoda diskriminatornog ponašanja, nedosledne primene ili odsustva primene pravila, ad hoc odlučivanja i korupcije.
- Davanje licima u zatvoru informacija koje su im potrebne može takođe da umanjí nivo stresa i pomogne u sprečavanju problema sa mentalnim zdravljem, suicidom i samopovređivanjem, posebno u ranim fazama pritvora.
- Lica u zatvoru teže će prekršiti zatvorska pravila i propise ako su svesni posledica takvih postupaka, kao i ako su upoznata sa svojim obavezama, pravima i načinom njihovog ostvarivanja.
- Blagovremeni pristup relevantnim informacijama može takođe da predupredi neredu u zatvoru, posebno u trenucima promena ili neizvesnosti.
- Pristup zatvorenika informacijama može da poboljša stvari i olakša rad zaposlenima u zatvoru,
- kao i upravljanje zatvorom u širem smislu.

Ovde napomenite da se tokom pandemije KOVID-19 i drugih kriza zatvorska pravila mogu promeniti, kao i da pristup informacijama može biti ograničeniji.

Ponovite da promene pravila/drugih bitnih informacija treba saopštiti svim licima u zatvoru što pre, kao i da treba smisliti druge načine saopštavanja informacija ukoliko je potrebno.

Podstaknite otvorenu diskusiju o tome kako se pristup informacijama promenio tokom pandemije KOVID-19.

VEŽBA
20 MINUTA

Pravila i propisi

Dodelite učesnicima/ama broj 1 ili 2. Svi učesnici čitaju PRAVILA „Nelson Mendela“ 54 i 55, s posebnim osvrtom na PRAVILO 54 (d).

Osobe sa brojem 1 preuzimaju tačku gledišta nekoga ko je nedavno poslat u zatvor. Zamolite ih da zapišu najvažnije vrste informacija koje smatraju da bi im bile potrebne kako bi se prilagodile životu u zatvoru.

Osobe sa brojem 2 su zaposleni ili rukovodioci u zatvoru. Zamolite ih da zapišu najvažnije vrste informacija koje treba saopštiti licima u zatvoru kako bi se obezbedilo nesmetano, sigurno funkcionisanje zatvorskog okruženja. Osobe sa brojevima 1 i 2 se potom uparaju. Zatvorski rukovodioci saopštavaju licima u zatvoru sve informacije koje planiraju da im daju, dok im zatvorenici govore o svemu što je izostavljeno.

Na kraju, osobe sa brojem 1 mogu saopštiti celoj grupi sve informacije kojih se osobe sa brojem 2 nisu setile.

→ Ovo vežbanje osmišljeno je tako da prikaže kako blagovremeno i tačno saopštavanje informacija pomaže zatvorenicima/ama da se prilagode na život u zatvoru. Istovremeno, pomaže u obezbeđivanju nesmetanog i bezbednog funkcionisanja zatvora.

Učesnici/e treba da uključe (bar) sledeće informacije: Informacije izričito navedene u PRAVILU 54:

- Zakon o zatvorima, zatvorska pravila i procedure
- Šta se dešava ako prekršite pravilo — disciplinske sankcije
- Kako tražiti informacije
- Kako ostvariti pristup savetu pravnika
- Procedure za upućivanje zahteva ili žalbi

Sva ostala pitanja u cilju omogućavanja adaptacije na život u zatvoru:

- Svakodnevni raspored aktivnosti u zatvoru, u šta spada i vreme provedeno van ćelije
- Informacije o zatvorskom krilu/neposrednom okruženju
- Vreme za obroke, informacije o specijalnim prehrambenim potrebama i pristup vodi za piće
- Pristup tuševima, prostoru za pranje i sušenje veša i informacije o odeći
- Kako ostvariti pristup lekarskim uslugama (uključujući stomatološke), u šta spada i pristup u hitnim slučajevima; kako ostvariti pristup lekovima
- Smernice o prevenciji bolesti, čistoći, higijeni i brizi o sebi
- Kako pristupiti uslugama podrške mentalnom zdravlju i podršci u prevenciji suicida/samopovređivanja (uključujući i SOS telefonski broj); informacije za podizanje nivoa svesti o mentalnom zdravlju/suicidu/samopovređivanju
- Podaci o dostupnim uslugama podrške (npr. lečenje poremećaja u vezi sa zloupotrebom nedozvoljenih supstanci, podrška žrtvama seksualnog nasilja)
- Informacije o dostupnim uslugama podrške porodici
- Radno vreme biblioteke
- Vreme posete i prateće procedure
- Dostupne grupe za vršnjačku podršku, inicijative protiv maltretiranja i druge inicijative za pozitivnu podršku
- Informacije o verskim službama i pristup predstavnicima vera
- Pristup telefonima/internetu/drugim sredstvima komunikacije i dozvoljena učestalost i način stupanja u kontakt s porodicom/prijateljima
- Pristup savetu pravnika
- Informacije o mogućnostima za obrazovanje, obuku i rad (uključujući i informacije o nadoknadi zatvorenicima/ama)

- Postupanje u vanrednim situacijama (npr. evakuacija u slučaju požara, bezbednosni problemi, medicinski hitni slučajevi), uključujući lokaciju zvona za uzbunu/alarma
- Informacije o zahtevanju premeštaja u drugi zavod
- Dostupni prostori/objekti za rekreaciju i vreme pristupa istima
- Informacije o pristupu religijskoj službi, praznicima i aktivnostima u oblasti kulture
- Pristup konzularnim službama za strane državljane/ke
- Spisak imena rukovodilaca i zaposlenih i njihova zaduženja
- Informacije o prijavljivanju za pomilovanje/ranije otpuštanje iz zatvora, itd.
- Kako zatvorenik/ca može da pristupi svom dosijeu/lekarskom kartonu ukoliko želi
- Šta se desilo sa njihovim ličnim stvarima
- Spisak zabranjenih artikala
- Informacije o postojećim programima posticaja/privilegija
- Informacije o dozvoljenoj upotrebi sistema za plaćanje/gotovine unutar objekta
- Podaci o organizacijama za zaštitu ljudskih prava/organizama za praćenje pritvora (SOS telefonski brojevi, kutije za anonimne žalbe, itd.) i pristup javnim izveštajima grupa za praćenje stanja u zatvorima
- Pristup informacijama o ljudskim pravima, uključujući o postupanju u slučaju kršenja ljudskih prava, načinima i procedurama za ulaganje žalbi
- Lica u zatvoru takođe treba da dobiju redovne vesti/ažurirane informacije o životu u zatvoru. To može da se radi u raznim oblicima (npr. redovan bilten/objave na zatvorskoj radio stanici), da uključuje informacije o promenama zakona, pravila, procedura ili rasporeda, nadolazeće radove na održavanju i sve promene u pogledu ograničenja, itd.)

SLAJD 34 **Kada i kako treba saopštavati informacije?**

- Važne informacije treba saopštiti svim novopridošlim zatvorenicima/ama bez obzira na njihov pravni status. Kao što je već navedeno, pritvorenici/ce u istražnom postupku moraju dobiti iste informacije kao i osuđenici/e.
- Informacije treba saopštavati licima čim stignu u zavod. Ovo možda u nekim slučajevima neće biti izvodljivo, naročito ukoliko stignu velike grupe novih zatvorenika/ca.
- Dolazak u zatvor je trenutak dezorijentisanosti i ljudima može biti teško da prime puno informacija. Ukoliko nije moguće saopštiti informacije odmah po prijemu, to bi trebalo uraditi što je pre moguće.
- Informacije takođe treba da budu vidljive, odnosno dostupne i redovno ažurirane tokom izdržavanja kazne/pritvora.
- Lica u zatvoru moraju imati priliku da postave pitanja ukoliko im nisu jasne sve informacije ili ako im treba još informacija.
- Zaposleni/e u zatvoru treba da budu obučeni o pojedinostima u vezi sa informacijama i načinima njihovog najlakšeg pojašnjavanja licima u zatvoru.

SLAJD 35 **Različiti načini saopštavanja informacije**

→ Ovo je veoma interesantna oblast učesnicima/ama za razmenu ideja/iskustava, naročito ako su iz različitih zemalja. Ovaj PowerPoint slajd može se zameniti grupnom diskusijom.

Postoje različiti načini saopštavanja informacija. Nadležni u zatvoru mogu da koriste sva raspoloživa sredstva da informacije stignu do svih lica u zatvoru. Treba razmotriti načine da obezbede redovna podsećanja, odnosno ažuriranje informacija, umesto da informacije saopštavaju samo po dolasku. To može uključivati sledeće:

- Pakete informacija koji se dele po dolasku. Njih je potrebno ažurirati nakon uvođenja izmena.
- Licima u zatvoru možda nisu potrebne sve pojedinosti o zakonima i propisima, već samo rezime najbitnijih tačaka. Kompletni tekstovi treba da budu dostupni u biblioteci onima koji žele detaljnije informacije.
- Vidno isticanje ključnih informacija u različitim delovima objekta (npr. procedura za hitne slučajeve, SOS telefona, podataka o grupama za podršku, pravila i propisa)
- Letke koji se mogu naći u zajedničkim prostorijama
- Postere i grafičke predstave kao i pisani materijal
- Usmene, audio i video prezentacije za novopridošle grupe
- Individualna objašnjenja i razgovori sa licima u zatvoru
- Objavljivanje informacija na internet platformama koje su dostupne licima u zatvoru
- Objave preko razglasa — ovo može biti naročito korisno kad je potrebno da se informacije brzo saopšte svim licima u zatvoru.
- Zatvorsku radio-stanicu
- Redovne zatvorske biltene distribuirane svim licima u zatvoru i dostupne u svim zajedničkim prostorijama
- Razmenu informacija među licima u zatvoru, grupe za diskusiju i sesije pitanja
- Članovima porodice i drugim kontaktima takođe treba saopštiti neophodne informacije (uključujući vreme poseta, pravila i procedure, procedure za pretres, itd.). Ovo neće samo njima biti korisno već će im biti od pomoći da objasne informacije licima u zatvoru.

SLAJD 36 **Provera da li su informacije dostupne svima**

Pravila „Nelson Mendela“ pojašnjavaju da sva lica u zatvoru treba da dobiju informacije na jeziku i u obliku koji razumeju. To u praksi znači sledeće:

- **Stranim državljanima/kama i ostalima koji ne govore jezik** najčešće u upotrebi u zavodu treba obezbediti informacije na jeziku koji razumeju. Materijale u pismenom obliku treba prevesti na druge jezike. Nadležni možda moraju da koriste usluge prevodilaca (uz lični dolazak ili telefonskim putem). U nekim slučajevima može biti neophodno zatražiti pomoć od zaposlenih ili drugih zatvorenika/ca koji govore navedeni jezik. Ambasade ili konzularna predstavništva takođe mogu da pomognu.
- Mogu se pojaviti raskoraci u komunikaciji i razumevanju između zaposlenih i lica u zatvoru poreklom iz nacionalnih ili rasnih manjina i starosedelačke populacije, usled jezičkih, kulturnih ili bihevioralnih normi. Obratite pažnju da informacije pojasnite uz upotrebu izraza ili pojmova koji prevazilaze kulturološke razlike. Nadležni mogu uzeti u razmatranje vršnjačku podršku i uključivanje organizacija iz zajednice. Nadležni u zatvoru takođe treba da pokušaju da zaposle ljude različitog porekla, koji poznaju različite jezike, itd.
- **Slepa ili slabovidna lica** treba da dobijaju informacije usmeno, a u pismenom obliku na Brajevom pismu.

- **Gluva ili nagluva lica** treba da dobiju sve informacije u pismenom obliku ili znakovnim jezikom (može se uzeti u razmatranje obuka određenih zaposlenih za upotrebu znakovnog jezika).
- **Nepismena ili polupismena lica** treba da dobiju informacije usmeno ili treba razmotriti upotrebu vizuelnih pomagala. Prenosjenje informacija među zatvorenicima/ama može takođe biti korisno.
- **Licima sa poremećajima razvoja** mogu biti potrebne informacije u prilagođenom obliku, saopštene usmeno ili uz pomoć vizuelnih pomagala, uključujući i rezime najvažnijih informacija. Možda će biti potrebno angažovati posebno obučena lica kao pomoć pri komunikaciji.
- Licima **narušenog mentalnog zdravlja** može biti teško da shvate zatvorska pravila i druge informacije, a moguće je da će i u ovom slučaju biti potrebna pomoć stručnjaka. To mogu biti posebno obučena lica ili vršnjačke grupe za podršku.
- **Deca u zatvoru** treba da dobiju informacije u obliku prilagođenom za decu, a naročito je bitno proveriti da li u potpunosti razumeju prenete informacije.
- **Starijim licima** u zatvoru možda takođe treba dodatna podrška pri razumevanju informacija.
- Svi u zatvoru treba redovno da dobijaju informacije uz ažuriranje. To uključuje i **lica koja su obuhvaćena disciplinskim postupcima i lica koja se drže u segregaciji ili medicinskoj izolaciji**.

OPCIONO VEŽBA **Koje informacije mogu biti posebno bitne za određene grupe lica u zatvoru?**

Većinu ovih informacija treba saopštavati svim licima u zatvoru, ali one mogu biti posebno važne za određene grupe. Zapišite tri grupe — žene, lica sa invaliditetom i strani/e državljani/ke — na listovima papira okačenim na zid i pitajte učesnike/ce da zapišu ideje na svakom od listova. Sledeće može spadati u odgovore:

Žene

- Informacije o njihovim pravima i onome što bi mogle da očekuju od pregleda tela
- Informacije o pravu da ih pregleda zdravstvena radnica
- Usluge podrške žrtvama nasilja u porodici, silovanja i drugih seksualnih delikata, uključujući informacije o načinima traženja odštete od pravosudnih organa
- Informacije o pristupu rodno-specifičnoj zdravstvenoj zaštiti, u šta spadaju i preventivne mere zdravstvene zaštite
- Informacije i podrška u oblasti reproduktivnog zdravlja, uključujući polno prenosive bolesti
- Informacije i podrška u oblasti trudnoće i staranja o deci
- Informacije o organizaciji poseta koje uključuju decu
- Pristup uslugama podrške isključivo namenjenim ženama, među koje spadaju i programi specijalističkog lečenja za žene
- (Za žene sa decom uz sebe u zatvoru — informacije o pristupu zdravstvenoj zaštiti dece, drugim uslugama i programima)

Lica sa invaliditetom

- Informacije o razlozima za pregled tela i načinu izvršenja istog
- Organizacija ocenjivanja telesne sposobnosti za potrebe rada u zatvoru
- Informacije o raspoloživim grupama za podršku licima sa invaliditetom
- Kako ostvariti pristup podršci ukoliko je lice sa invaliditetom maltretirano ili trpi nasilje
- Informacije o načinima na koje je zatvor adaptiran kako bi se omogućilo licima sa invaliditetom da redovno ostvare pristup programima i uslugama
- Kako podneti zahtev ili žalbu u vezi sa invaliditetom

Strani/e državljani/ke

- Kako ostvariti pristup pomoći radi razumevanja zatvorskog režima
- Kako ostvariti pristup prevodilačkoj podršci
- Informacije o kontaktu sa ambasadam i pristup konzularnoj pomoći
- Komuniciranje sa porodicom u zemlji porekla
- Informacije o drugim konkretnim uslugama za strane državljane/ke
- Pristup verskim službama (u slučaju da se veroispovest lica razlikuje od one koju ispoveda većina)
- Pristup spoljnoj podršci (individualni volonteri, lokalne humanitarne organizacije, itd.)
- Informacije o postupanju nakon puštanja (npr. deportacija)

VEŽBA **Obnavljanje Modula 4.1**

Kako zaposleni u zatvoru proveravaju da su lica u zatvoru primila sve potrebne informacije?

- Zaposleni treba da provere da li razumeju sve potrebne informacije koje treba da prenesu licima u zatvoru, uključujući eventualne izmene/ažuriranja. Zaposleni treba da prođu obuku o saopštavanju informacija, uključujući specifičnim grupama.
- Polako objasnite pravila i relevantne informacije svakom/j zatvoreniku/ci pojedinačno i tretirajte ih uz poštovanje i dostojanstvo — veća je verovatnoća da slušaju i razumeju.
- Objasnite informacije senzibilno i jasno, i proverite da li su svi razumeli sve tačke.
- NEMOJTE samo pročitati pravila — objasnite zašto su važna i posledice nepridržavanja.
- Obratite posebnu pažnju na one koji imaju poteškoće u razumevanju informacija.
- Dajte licima u zatvoru priliku da postave pitanja o informacijama u bilo kom trenutku.
- Prodiskutujte sa licima u zatvoru da li su im potrebne dodatne informacije, da li su neke informacije netačne, odnosno da li misle da postoje bolji načini saopštavanja informacija.
- Proverite da li je materijal ažuriran i da istaknuti materijal nije oštećen, odnosno da je vidljiv svima i okačen svuda po objektu.
- Proverite da li ima dovoljno svih različitih letaka u rezervi.
- Proverite da li svi imaju pristup informacijama, uključujući lica u segregaciji ili medicinskoj izolaciji, lica na lečenju, kao i one nad kojima se vodi disciplinski postupak, što uključuje i lica u samici.

4.2 ZAHTEVI I ŽALBE

1 SAT 30 MINUTA

PNM:8 (D), 56 i 57 Dajte učesnicima/ama 15 minuta da pročitaju relevantna pravila pre uvođenja onlajn scenarija UNODC o žalbama zatvorenika/ca

VEŽBA
15 MINUTA

Kako zahtevi i žalbe doprinose bezbednom i uspešnom upravljanju zatvorom?

Zatražite od grupe da razmisli kako zahtevi i žalbe doprinose bezbednom i uspešnom upravljanju zatvorom i kako to može doprineti radu zaposlenih u zatvoru.

➔ Odgovori treba da obuhvataju sledeće poente, ali ne moraju da se ograniče na iste. Uvedite poente koje nisu pomenute u nabacivanju ideja.

- Lica u zatvoru moraju imati pristup bezbednom načinu podnošenju zahteva i žalbi — možda nemaju drugog načina rešavanja problema sa kojima se suočavaju.
- Na ovaj način moguće je izboriti se sa osećanjem bespomoćnosti među licima u zatvoru i moguće je uveriti ih da mogu da doprinesu unapređenju života u zatvoru.
- Ovi mehanizmi predstavljaju važnu meru zaštite od torture, nečovečnog postupanja i drugih kršenja ljudskih prava, a mogu i da deluju preventivno.
- Njima se omogućava odvratanje ili identifikacija i pozivanje na odgovornost lica koja krše ljudska prava, i sprečava se ponovno pojavljivanje maltretiranja.
- Ovi sistemi omogućavaju nadležnima u zatvoru da identifikuju probleme unutar objekta kojih inače možda ne bi bili ni svesni. Može se raditi o relativno malim, praktičnim pitanjima ili širim, sistemskim propustima.
- Njihovim rešavanjem može se sprečiti eskalacija malih problema u velike (među koje spadaju i neredi među zatvorenima/ama), čime se na duže staze štede vreme i resursi.
- Time se gradi poverenje između zaposlenih i lica u zatvoru, smanjuju napetosti u zatvorskoj zajednici i dovodi do bezbednijih uslova za sve.
- Sprečavaju i da lica u zatvoru preuzmu stvari u svoje ruke, što dovodi do remetilačkog ponašanja i uspostavljanja neformalnih pravila.
- Sistemi koji dobro funkcionišu takođe mogu da zaštite zaposlene od zlonamernih navoda.
- Mogu pomoći upravi zatvora da identifikuje potrebe zaposlenih za obukom ili probleme sa zapošljavanjem novih izvršilaca.
- Takođe mogu pomoći u izgradnji poverenja u sisteme za izvršenje krivičnih sankcija među licima u zatvoru i u široj javnosti.

Različiti nivoi žalbi

Žalbe treba rešavati na različite načine, u skladu sa njihovom težinom. Pravila „Nelson Mendela“ ističu različite nivoe mehanizama za podnošenje zahteva i žalbi.

Žalbe se mogu podneti:

- Direktor/ki zatvora, odnosno predstavniku/ci
- Zatvorskom inspektor/ki
- Centralnoj Upravi za izvršenje krivičnih sankcija
- Pravosudnom ili drugom nadležnom organu
- Nezavisnom nacionalnom organu

U stvarnosti, veliki broj zahteva i žalbi podnosi se zaposlenima neformalno. To može dobro da funkcioniše u slučaju da lica u zatvoru imaju dobar odnos sa zaposlenima i osećaju se komotno da im se obrate sa konkretnim problemima. Čak i tada je veoma važno da postoji formalan sistem podnošenja zahteva/žalbi, pošto ne može sve da se reši neformalnim putem.

Svakodnevni zahtevi i žalbe	Ozbiljnije žalbe	Navodi torture ili drugog maltretiranja
Pokrenute neformalnim postupcima za podnošenje žalbi	Potrebno pokrenuti formalne mehanizme za žalbe	Moraju se ispitati čak i ako nema žalbe
Mogu se rešiti bez pribegavanja formalnim procedurama	Potrebni formalna istraga i odgovor	Moraju se rešavati odmah i ispitati brzo i nepristrasno
Ukoliko se ne reše, mogu eskalirati u formalni zahtev/žalbu	Ukoliko se odbiju ili odlože mogu da eskaliraju do pravosudnih ili drugih organa	Formalna istraga i sudsk gonjenje. Moraju se preduzeti koraci u cilju zaštite žrtve i svedoka

Svakodnevni zahtevi i žalbe

- Najverovatnije čine većinu zahteva/žalbi u objektu i mogu pogađati mnoga lica u zatvoru.
- Među primere spadaju kvalitet hrane, miris cigareta, izgubljena ili ukradena imovina, problemi sa telefonima ili nivo buke.
- Ovi problemi mogu delovati minorno ali su verovatno izuzetno važni licima u zatvoru pošto mogu da imaju veliki uticaj na njihovu svakodnevicu.
- Trebalo bi da ovi problemi budu relativno laki nadležnima u zatvoru za rešavanje uz malo resursa.
- Ukoliko se brzo i uspešno reše, ta reakcija može da ima pozitivan uticaj na mnoga lica u zatvoru, da snizi nivo besa i stresa i da dovede do bezbednijeg radnog okruženja za zaposlene.

- Ovakvi zahtevi/žalbe obično mogu da se podnesu i reše u okviru zavoda, bez pribegavanja formalnoj proceduri.
- Mogu se podneti neformalno, tokom razgovora sa zaposlenima (ukoliko se lica u zatvoru osećaju dovoljno komotno da to urade), preko predstavnika/ca zatvorenika/ca ili preko anonimnih kutija za žalbe.
- Ova pitanja mogu se takođe pokrenuti i na drugim nivoima — npr. pred višim službenicima, zatvorskim inspektorima/kama, institucijom ombudsmana ili drugim organima.
- Ukoliko ostanu nerešeni, ovi zahtevi/žalbe mogu da eskaliraju uz primenu formalnijih postupaka.

Ozbiljnije žalbe

- To su najverovatnije žalbe koje ne mogu da se reše neformalno i kojima može biti potrebna spoljna intervencija.
- U njih spadaju žalbe na konkretne zaposlene, odnosno na propuste u upravljanju zatvorom za koje je potrebna nezavisna revizija/intervencija.
- Ukoliko nadležni u zatvoru ne odgovore na svakodnevne zahteve, odnosno ne pozabave se njima, oni postaju ozbiljniji i mogu se eskalirati putem formalnih procedura.
- Ovakve žalbe dobijaju kompleksnije odgovore i resurse.
- One najčešće obuhvataju sistemske propuste ili pitanja koja pogađaju pojedince koja ne mogu lako ili bezbedno da se reše u zavodu.
- Među ove žalbe spadaju navodi diskriminatornog postupanja, nepravična primena disciplinskih postupaka, preterana upotreba prisile ili primeri maltretiranja.
- Lica u zatvoru takođe mogu da koriste formalne procedure za svakodnevne zahteve/žalbe, posebno ukoliko se ne osećaju bezbedno/komotno da koriste neformalne procedure, odnosno da reše pitanje u okviru zavoda.

Navodi torture i drugog maltretiranja

- Odgovor na ove navode nalaže posebne procedure u skladu sa Konvencijom Ujedinjenih nacija protiv torture i neophodno je započeti postupak odmah.
- Mora se sprovesti istraga kad god postoji osnova za verovanje da je počinjen akt torture ili nečovečnog postupanja.
- Istraga navodne torture, odnosno nečovečnog postupanja, mora se sprovesti čak i ako nije uložena žalba.
- Istraga se mora sprovesti brzo, nepristrasno i nezavisno.
- Neophodno je odmah preduzeti radnje za zaštitu žrtava, svedoka i svih drugih potencijalno umešanih lica od dalje štete i odmazde.

VEŽBA **Prepreke sa kojima se suočavaju određene grupe lica u zatvoru pri podnošenju zahteva/žalbi.**

➔ Zatražite od učesnika/ca da predlože prepreke i mere za ublažavanje posledica za svaku od grupa.

ŽENE

Prepreke

- Među ženama može postojati veća stopa nepismenosti.
- Kutije za žalbe mogu se nalaziti u „muškom“ delu zavoda.
- Žene se mogu osećati manje osnaženim da podnose zahteve/žalbe.
- Možda imaju više razloga da strahuju od odmazde, naročito u slučajevima navoda seksualnog nasilja.

Mere za ublažavanje posledica

- Obezbedite ženama ravnopravan pristup podnošenju zahteva/žalbi kao muškarcima.
- Omogućite ženama da prijave probleme članovima osoblja ženskog pola ukoliko im je tako prijatnije.
- Uspostavite posebne mere zaštite za one koje prijave seksualno nasilje.
- Podstaknite dijalog među ženama u zatvoru o procesima podnošenja zahteva/žalbi.

MLADI U ZATVORU

Prepreke

- Među mladima može postojati veća stopa nepismenosti.
- Možda su manje sposobni/e da razumeju postupke podnošenja zahteva/žalbi.
- Mladi su možda uplašeniji od posledica podnošenja žalbi.
- Moguće je da zaposleni/e neće ozbiljno shvatati njihove žalbe.

Mere za ublažavanje posledica

- Saopštite informacije o postupcima za podnošenje zahteva/žalbi i uverite se da su odgovori na eventualna pitanja prijemčivi deci.
- Dozvolite drugima da podnose zahteve/žalbe u njihovo ime.

STRANI/E DRŽAVLJANI/KE

Prepreke

- Možda ne razumeju procedure i možda im treba pomoć u smislu prevoda pri podnošenju žalbe.
- Možda se brinu da, pošto su manjinska grupa, njihovi zahtevi/žalbe neće propisno biti razmotreni/e.
- Moguće je da imaju potpuno različite zahteve/žalbe od ostalih u zatvoru.
- Manje je verovatno da će u blizini imati članove porodice koji mogu da podnose žalbe u njihovo ime.

Mere za ublažavanje posledica

- Uverite se da su informacije o procedurama dostupne na drugim jezicima, odnosno da se iste objasne uz pomoć prevodilaca.
- Omogućite usluge usmenog prevođenja za žalbe, ročišta i odgovore.
- Omogućite ambasadi, odnosno konzularnim predstavnicima, da pomognu kod konkretnih zahteva/žalbi.

NEPISMENA ILI POLUPISMENA LICA

Prepreke

- Možda ne razumeju procedure i nisu u mogućnosti da podnesu pisane zahteve/žalbe.
- Mogu takođe imati problema da razumeju dobijene pisane odgovore.
- Mogu se osećati bespomoćno unutar zatvorske zajednice.

Mere za ublažavanje posledica

- Uverite se da se sve informacije o procedurama saopštavaju usmeno.
- Omogućite usmeno evidentiranje žalbi i davanje odgovora.
- Razmotrite mogućnost da reprezentativna udruženja zatvorenika/ca pomažu licima u zatvoru koja nisu u mogućnosti da podnesu zahtev/žalbu.

ZATVORENICI/E NARUŠENOG MENTALNOG ZDRAVLJA ILI SA POREMEĆAJIMA RAZVOJA

Prepreke

- Moguće je da će teško razumeti procedure podnošenja žalbi.
- Moguće je da se njihovi zahtevi/žalbe na osnovu ličnih potreba dosta razlikuju u odnosu na zahteve/žalbe ostalih lica u zatvoru.
- Moguće je da zaposleni/e neće ozbiljno shvatati njihove žalbe

Mere za ublažavanje posledica

- Razmotrite mogućnost da reprezentativna udruženja zatvorenika/ca pomažu licima u zatvoru koja nisu u mogućnosti da podnesu zahtev/žalbu.
- Uverite se da se informacije o procedurama jasno objašnjavaju i da uzimaju u obzir individualne potrebe.

ZATVORENICI/E SA INVALIDITETOM

Prepreke

- Moguće je da im je fizički otežan pristup sredstvima za podnošenje žalbi (npr. kutijama za žalbe).
- Moguće je da se njihovi zahtevi/žalbe na osnovu ličnih potreba dosta razlikuju u odnosu na zahteve/žalbe ostalih lica u zatvoru.

Mere za ublažavanje posledica

- Uverite se da svi u zatvoru mogu fizički da pristupe sredstvima za podnošenje zahteva/žalbi.
- Izradite procedure na Brajevom pismu za slepe ili slabovide i učinite ih dostupnim na znakovnom jeziku za gluve ili nagluve.

NACIONALNE I RASNE MANJINE, STAROSEDELAČKI NARODI

Prepreke

- Jezička barijera može ih sprečavati da podnesu zahteve/žalbe.
- Neke grupe možda nisu ni naviknute na podnošenje individualnih zahteva/žalbi.
- Moguće je postojanje pristrasnosti protiv tih grupa pri rešavanju žalbi u zatvoru.
- Kao manjinska grupa verovatno se već osećaju bespomoćno u zatvorskoj zajednici.

Mere

- Svaki zahtev/žalbu razmatrati zasebno.
- Uverite se da su informacije o procedurama dostupne na drugim jezicima, odnosno da se iste objasne uz pomoć prevodilaca.
- Omogućite kolektivno, odnosno zastupničko podnošenje zahteva ili žalbi.
- Treba uspostaviti sisteme za praćenje pristrasnosti u odgovorima na zahteve/žalbe.

LGBTI LICA U ZATVORU

Prepreke

- Moguće je da će ih naročito plašiti posledice podnošenja zahteva/žalbi, posebno ukoliko su u vezi sa njihovom seksualnom orijentacijom/rodnim identitetom.
- Mogu se već osećati bespomoćno unutar zatvorske zajednice.

Mere za ublažavanje posledica

- Obezbedite tajnost mehanizma za podnošenje žalbi i omogućite anonimno podnošenje žalbi.
- Uspostavite posebne zaštitne mere za lica koja se plaše za sopstvenu bezbednost u vezi sa zahtevom/žalbom.

Video snimak „Ombudsman za zatvore i uslovnu slobodu“ (10 Minuta).

Video snimak prikazuje tri žalbe. Pauzirajte video nakon svake žalbe kako biste omogućili grupi da razmeni utiske i reakcije.

VEŽBA
20 MINUTA

Žalbe

Podelite učesnike/ce u dve grupe, A i B. Lica iz grupe A preuzimaju ulogu lica u zatvoru, a grupa B predstavlja upravu zatvora. Svima u grupi A daje se po dva lista papira. Na jednom pišu kako se nadaju da će se rešiti njihov zahtev/žalba. To može da bude primer stvarne žalbe koju su rešavali, a može biti i zamišljena situacija.

Svako lice iz grupe B bira jednu od žalbi i uparuje se sa licem koje ju je podnelo. „Lice iz uprave zatvora“ objašnjava „licu u zatvoru“ kako bi pristupilo rešavanju žalbe. Zatim u paru diskutuju da li se slažu u vezi sa načinom rešavanja žalbe.

I/ili

OPCIONO VEŽBA
20 MINUTA

zapišite dole navedene citate na flipchart bloku i zatražite od učesnika/ca da zapišu svoje utiske/predloge o tome šta uprava zatvora može da uradi.

- ➔ Treba obezbediti određeni kontekst nakon svakog citata u cilju podsticanja diskusije. U zavisnosti od dinamike grupe i raspoloživog vremena, možete da pitate šta uprava zatvora može da uradi u vezi sa svakom od situacija. Nakon svakog citata rezimirajte glavne poente koje je trebalo pomenuti.

Napomena: U nekim lokacijama lica u zatvoru nemaju mogućnost da podnose zahteve ili žalbe, ili su sistemi jednostavno veoma nedelotvorni.

Ova vežba može se izvesti i uz pomoć *PowerPoint* slajdova.

Zašto zatvorenici/e ne podnose zahteve, odnosno žalbe, i šta uprava zatvora može da uradi da umanj te prepreke?

1. Strah od odmazde/ostale posledice

„Mnogo se plašim jer ne smeš usta da otvoriš ni za šta“

„Dosta mi je da ulažem žalbe jer znam posledice žalbi“

Uobičajeno je da se lica u zatvoru plaše neke vrste osvete, odmazde ili misle da će biti kažnjeni zbog podnošenja žalbi. Navedena odmazda može poteći od drugih lica ili od zaposlenih u zatvoru. Može se desiti da se lica u zatvoru etiketiraju, izdvoje kao bundžije i izopšte, ili zaposleni mogu drugačije postupati prema njima, ukinuti im privilegije ili naći druge načine da ih kazne jer su se žalili.

Lica u zatvoru takođe mogu biti zabrinuta zbog mogućih drugih negativnih posledica usled njihovih žalbi (npr. mogu biti premeštena u drugi objekat zbog sopstvene zaštite ali bi to moglo da znači i lošije uslove pritvora ili udaljavanje od porodice).

➔ Šta uprava zatvora može da uradi da ublaži posledice?

- Uveriti se da ljudi mogu da podnose žalbe u potpunoj tajnosti.
- Obezbediti da lica u zatvoru znaju kako mogu da ostvare pristup nezavisnim mehanizmima za podnošenje žalbi.
- Omogućiti anonimno podnošenje žalbi.
- Ukoliko su žalbe već javno izrečene, pratiti predmetno lice i sve svedoke radi provere da ne dođe do negativnih posledica.
- Omogućiti trećim licima podnošenje žalbi u ime lica u zatvoru.
- Obezbediti zaštitu za uzbunjivače za zaposlene koji podnesu žalbe.
- Hitno obezbediti zaštitu licima koja prijavljuju zlostavljanje. Specijalne procedure treba da postoje za žalbe zbog navoda neprofesionalnog ponašanja pojedinih zaposlenih.
- Proverite da zaposleni/e imaju odgovarajuću obuku o rešavanju žalbi.
- Licima u zatvoru dajte sve informacije o postupku podnošenja zahteva/žalbe, uključujući preduzete mere u cilju očuvanja tajnosti.

2. Nepostojanje poverenja u postupak podnošenja zahteva/žalbe

„Službenici i drugi korisnici, drugi ljudi, imaju pristup tome, unose izmene, menjaju šta hoće, a neke žalbe nikad se ni ne pošalju“

„Samo su me otpisali i rekli „Vaša žalba je uneta u evidenciju. Dobićete rešenje“, i od onda se nisu javljali“.

Lica u zatvoru mogu misliti da je podnošenje zahteva ili žalbe gubljenje vremena i mogu biti nepoverljivi u način rešavanja postupaka, naročito ukoliko su ona sama ili lica koja poznaju ulagala žalbe u prošlosti sa kojima nije propisno postupano, odnosno koje nisu adekvatno rešene.

Lica koja žele da podnesu zahtev/žalbu možda takođe oklevaju jer nemaju poverenja u tajnost procesa. To može biti naročito problematično ukoliko se žalba odnosi na drugog zatvorenika/cu ili konkretnog zaposlenog/u, odnosno ukoliko se lice oseća posramljeno ili neprijatno u vezi sa sopstvenim zahtevom/žalbom.

Šta uprava zatvora može da uradi da ublaži posledice?

- Dozvoliti licima u zatvoru da doprinesu u osmišljavanju i primeni mehanizama podnošenja zahteva/žalbi, kao i da daju povratne informacije o svojim prethodnim iskustvima podnošenja zahteva/žalbi.
- Obezbediti transparentnost procedura podnošenja zahteva/žalbi i saopštavanja informacija svim licima u zatvoru o tome kako funkcionišu procedure, uključujući informacije o vremenskim okvirima za rešavanje zahteva/žalbi.
- Obezbediti da zahtevima/žalbama mogu da pristupe samo lica kojima su upućene.
- Uspostaviti procedure za sprečavanje nestanka, neovlašćenih izmena ili ignorisanja žalbi — to bi moglo da uključuje proveru da su žalbe u zapečaćenim kovertama i da su kutije za podnošenje žalbi u potpunosti obezbeđene.
- Obaveštavati lice u zatvoru o napretku i vremenskom okviru podnete žalbe.
- Obezbediti obučenosť zaposlenih za rukovanje zahtevima i žalbama, kao i postojanje nadzornih mehanizama za pravilno rukovanje zahtevima/žalbama.
- Obezbediti licima u zatvoru pristup nezavisnim mehanizmima podnošenja žalbi u slučaju nerešavanja pitanja unutar zavoda.
- Identifikovati trendove u podnošenju žalbi i preduzeti odgovarajuće mere.

3. Osećaj da su problemi neizbežni u zatvoru

„Nema svrhe u žaljenju na svaku sitnicu, samo izdrži brate, u zatvoru si. Nisi valjda mislio da te ovde čeka cveće.“

„Ne treba ništa da dobiješ... Bilo kakva žalba, reši to, u zatvoru si.“

Neka lica u zatvoru mogu misliti da su problemi sa kojima se suočavaju u zatvoru neizbežni, da predstavljaju deo života u zatvoru i da ne treba da očekuju mogućnost podnošenja zahteva ili žalbi. U nekim zatvorskim supkulturama može se pojaviti percepcija među zatvorenicima/ama da je podnošenje zahteva/žalbi znak slabosti, odnosno nesposobnosti podnošenja života u zatvoru.

► Šta uprava zatvora može da uradi da ublaži posledice?

- Uveriti se da lica u zatvoru dobiju informacije o svojim pravima i odgovornostima.
- Podsticati grupne diskusije/grupe za podršku među licima u zatvoru na kojima se može diskutovati o njihovim pravima kao zatvorenika/ca, uključujući pravo na podnošenje zahteva/žalbi.
- Pojasniti kakvo ponašanje treba očekivati od zaposlenih u zatvoru i drugih zatvorenika/ca, uključujući i vidove ponašanja koji nisu prihvatljivi.
- Porazgovarati sa pojedincima o njihovim problemima (ukoliko to žele) i podstaći ih da podnesu neformalne zahteve i žalbe, odnosno da koriste formalne mehanizme ukoliko se problem ne može rešiti bez pribegavanja formalnim procedurama.
- Podsticati inicijative koje osnažuju lica u zatvoru, čine da se osećaju delom zajednice i omogućavaju im da igraju ulogu u unapređenju upravljanja zatvorom.
- Pojasniti kako rešavanje konkretnih zahteva/žalbi može da koristi svima u zavodu, ne samo predmetnom pojedincu.

4. Birokratski postupci i sporo odgovaranje

„Da li znate zašto nikad žalbu ne stavljam na papir? Jer do trenutka dok se njom neko ne pozabavi, mene bi do tada čebovali.“

„Mislim da je mnogo toga tako, stvar je vremena, i kad će te saslušati... Znate, to je kao još jedna stvar koju čekaš.“

Spora, birokratska priroda procesa zahteva/žalbi i dužina vremena potrebnog za odgovor mogu ozbiljno odvratiti mnoga lica u zatvoru, naročito u slučaju problema kojima je potrebna neposredna pažnja. To može postati još veći problem u kriznom trenutku poput pandemije KOVID-19.

Mnogi problemi sa kojima se suočavaju lica u zatvoru će proći ili se rešiti do trenutka obrade žalbe. Upravo zbog toga ljudi često preuzmu stvari u svoje ruke ili se obrate drugim zatvorenicima/ama radi intervencije. Značajna odlaganja u toku žalbenog postupka mogu takođe dovesti pojedinca u opasnost.

Nekima podnošenje zahteva ili žalbe može delovati prosto kao još jedan birokratski proces kojim moraju da se bave, još jedan obrazac koji treba popuniti. Nedostatak odgovora, kašnjenje odgovora ili nezadovoljavajuće razrešenje mogu delovati obeshrabrujuće na lica u zatvoru.

► Šta uprava zatvora može da uradi da ublaži posledice?

- Uspostaviti jasan vremenski okvir procesa, uključujući i za rok odgovora. Ukoliko se žalba apsolutno ne može rešiti na vreme, poslati privremeni odgovor sa objašnjenjem razloga za to i utvrditi novi vremenski okvir.
- Obezbediti da vremenski okvir za odgovaranje na zahteve/žalbe omogućava smisleno rešavanje problema.
- Prioritizovati hitne žalbe, posebno u slučaju da pojedinac može biti u opasnosti. Hitne žalbe i dalje treba razmatrati i vikendima i državnim praznicima.

- Poslati licima u zatvoru potvrdu da je njihov zahtev/žalba primljen/a i da je u obradi, i obavestavati ih o napretku i vremenu do isteka roka za odgovor.
- Obezbediti svakodnevno proveravanje kutija za žalbe i drugih platformi za prijem zahteva/žalbi.

5. Nepristupačnost postupaka podnošenja žalbe/zahteva

„Zar ne shvatate da se mnogo ljudi koji dopadnu zatvora nikad nije nešto mnogo školovalo. Ne umeju da napišu žalbu, ne mogu da rade te stvari, možda ne umeju ni da čitaju.“

Neka lica u zatvoru ne podnose zahteve/žalbe jer jednostavno nemaju informacije o žalbenom procesu, što obuhvata i načine podnošenja žalbe, kome se žalbe upućuju, na šta je moguće žaliti se i šta se može uraditi ukoliko se žalba ne reši.

Procedure zahteva i žalbi mogu takođe biti nedostupne nekim licima u zatvoru, bilo zato što nisu fizički u mogućnosti da ostvare pristup sredstvima za podnošenje zahteva/žalbi ili zato što nisu sposobni/e da formulišu tekst zahteva/žalbe zbog jezičke barijere, kulturoloških razlika, nivoa školovanja ili pismenosti, odnosno stanja mentalnog zdravlja.

➔ Šta uprava zatvora može da uradi da ublaži posledice?

- Obezbediti da sva lica u zatvoru znaju kako da podnesu žalbu i imaju pristup sredstvima za podnošenje žalbi (npr. pristup olovci i papiru, poštanskim markicama, kompjuterima).
- Izbegavati žargon, akronime i preterano tehničke izraze.
- Obezbediti svim licima u zatvoru pristupačnost kutijama za žalbe montiranim na odgovarajućim lokacijama i propisno zaključanim.
- Osmisliti procedure tako da budu jednostavne i pristupačne i objasniti ih licima u zatvoru.
- Obratiti posebnu pažnju na grupe zatvorenika/ca koji imaju poteškoće u razumevanju ili ostvarivanju pristupa procedurama podnošenja zahteva/žalbi i obezbediti im potrebnu podršku.
- Uveriti se da se u odgovorima koriste lako razumljive formulacije i proveriti da li lica u zatvoru razumeju značenje.

6. „Oni protiv nas“

„Ali kad se žališ na nekog službenika/cu, pošto žalba ide drugom službeniku/ci, oni se štite međusobno“

„To je tvoja reč protiv njihove... mi smo i dalje kriminalci, očigledno smo zbog toga tu... prosto nas vide kao zle“

U mnogim pritvornim jedinicama postoji nedostatak poverenja u objektivnost zaposlenih, percepcija da će zaposleni uvek zbiti redove i braniti se međusobno od navoda lica u zatvoru. Kultura „oni protiv nas“. Na mestima na kojima ova kultura postoji — ili ako to tako percipiraju lica u zatvoru — poverenje u proceduru podnošenja žalbi verovatno je na niskom nivou, a upotreba procedura ograničena.

► Šta uprava zatvora može da uradi da ublaži posledice?

- Pojasniti zaposlenima i zatvorenicima/ama da delotvorna procedura podnošenja žalbi može da bude od koristi svima u zatvoru, pored ostalog i kreiranjem bezbednijeg radnog okruženja za zaposlene.
- Proveriti da li se sve primljene žalbe i odgovori propisno evidentiraju.
- Koristiti pristup rešavanja problema u bavljenju zahtevima i žalbama – baviti se osnovnim uzrocima, kao i konkretnim predstavljenim problemom.
- Uspostaviti jasne disciplinske procedure za zaposlene za koje se utvrdi da su neovlašćeno pristupali, odnosno ignorisali zahtev/žalbu.
- Obezbediti sistem nezavisnog nadzora nad mehanizmima, uključujući i kvalitet primljenih odgovora.
- Licima u zatvoru dati mogućnost da ulože žalbu ukoliko smatraju da njihov zahtev/žalba nije rešen na zadovoljavajući način.

OPCIONO **Obnavljanje elemenata dobrog sistema podnošenja zahteva/žalbi:**

- Dajte licima u zatvoru priliku da izlože svoju stranu priče.
- Tretirajte ljude s poštovanjem i ozbiljno shvatite njihove probleme.
- Uverite se da svi imaju jednaku mogućnost pristupa procedurama.
- Postavite se jasno i transparentno u odnosu na proces.
- Zatražite povratne informacije radi unapređenja procesa.
- Uverite se da je odlučivanje pravovremeno, pravično i nepristrasno.
- Pozabavite se konkretnim problemom koji je istaknut i razmotrite njegove uzroke.
- Omogućite prilike za diskusiju o ishodima i odlukama po žalbama.
- Omogućite ljudima da podnose zahteve/žalbe nezavisnim organima.
- Uspostavite sisteme za praćenje i obezbedite doslednost odluka.

4.3 KONTAKT SA SPOLJNIM SVETOM

40 MINUTA

PNM: 58–66, 68–70,
119 (2), 120

U ovom delu obrađuju se kontakt sa porodicom i prijateljima, pristup pravnom zastupniku i obaveštavanje.

Zašto je kontakt sa spoljnim svetom toliko važan?

- Važan za uspešnu rehabilitaciju i reintegraciju lica u zatvoru – pomaže im da se praktično i psihološki pripreme za život nakon izlaska iz zatvora.
- Kontakt sa porodicom ili drugima može da spusti nivo stresa. Kontakt sa porodicom naročito je važan za roditelje i druge staratelje u zatvoru, i pomaže pri smanjenju anksioznosti u pogledu toga šta se događa s njihovom decom.
- Kontakt sa porodicom doprinosi zdravijem i bezbednijem zatvoru, i unapređuje radno okruženje zaposlenih.
- Početni kontakt s porodicom i životnim saputnicima/ama nakon dolaska u zatvor naročito je važan za smanjenje stresa.
- Predstavlja važnu meru zaštite od torture, ostalog nečovečnog postupanja, pritvora bez prava na kontakt sa spoljnim svetom i drugih kršenja ljudskih prava, a predstavlja i način da se prijavi maltretiranje.
- Može da motiviše ljude da se bolje ponašaju u zatvoru, što dovodi do bezbednijeg okruženja za sve.
- Pomaže licima u zatvoru da se osećaju delom porodice i šireg društva i podseća ih da imaju odgovornost van zatvora.
- Smanjuje osećanja izolacije i dosade što može dovesti do poboljšanja psihološkog stanja i smanjuje rizik od samopovređivanja i samoubistva — posetioci mogu prepoznati rane simptome depresije i druge znake upozorenja.
- Pruža mogućnost licima u zatvoru da formulišu svoje probleme, strahove i frustracije, čime se smanjuje mogućnost nereda u zatvoru.
- Smanjuje rizik od rasturanja porodica zbog pritvora i važan je za porodice, posebno za dobrobit dece zatvorenika na služenju kazne.
- Nekim licima u zatvoru posete porodice i prijatelja predstavljaju važan izvor hrane, pića, higijenskih artikala i lekova.
- Pristup advokatima osnovna je komponenta prava na pravično suđenje i obezbeđivanja ravnopravnosti pred zakonom. Lica koja imaju pristup pravnim savetima verovatnije će iskoristiti mogućnost alternativa pritvoru u toku istražnog postupka ili drugih vanzatrovskih mera.
- Pristup medijima (novine, radio, TV, itd.) omogućava licima u zatvoru povezanost sa onim što se dešava u zajednici i osećanje da predstavljaju deo te zajednice. Pristup medijima posebno je važan tokom kriznih vremena (npr. KOVID-19).

VEŽBA
20 MINUTA

Studije slučaja

Podelite učesnike/ce u male grupe i svakoj grupi dajte studiju slučaja. Zatražite od grupe da prodiskutuju sledeća pitanja:

- Koja od pravila „Nelson Mendela“ i Bankoška pravila, koja se konkretno odnose na kontakt sa spoljnim svetom, su posebno važna u ovoj situaciji?
- Šta zaposleni u zavodu mogu da urade da pruže podršku ovim licima?

Ukoliko vreme dozvoli grupe mogu takođe da predstave nalaze ostalim polaznicima/ama, ali ukoliko nema vremena to može i da se preskoči.

Ideje za neke od scenarija koje bi grupe mogle identifikovati nalaze se ispod svakog scenarija.

1. Pedesetogodišnja žena stranog državljanstva osuđena za trgovinu narkoticima nema kontakt sa porodicom, ne govori lokalni jezik i ispoveda drugu veru. Dobila je dijagnozu depresije.

PRAVILA - PNM 58: Kontakt sa porodicom i prijateljima, 61(2): Pristup prevodiocu, 62: Komunikacija sa diplomatskim i konzularnim predstavnicima, 65: Pristup verskim službama; BKK 27: Kontakt sa porodicom, 25: Zaštita mentalnog zdravlja.

Ključno načelo – Stranim državljanima/kama treba obezbediti dodatnu podršku za kontakt sa porodicom.

Šta zaposleni mogu da učine da pomognu u ostvarivanju kontakta?

- Uveriti se da mogu da komuniciraju sa licem kako bi razumeli njeno porodično stanje.
- Pomoći joj u komunikaciji sa diplomatskim, odnosno konzularnim predstavnicima ili drugim organima.
- Razmotriti da li je moguće da žena kontaktira porodicu/prijatelje telefonom, putem video poziva ili drugim oblicima komunikacije na daljinu.
- Omogućiti pristup kvalifikovanom predstavniku njene veroispovesti.

Druge mere koje se mogu razmotriti

- Utvrditi da li postoji mogućnost da se žena premesti u svoju zemlju porekla, odnosno da li postoji neki drugi objekat (zavod) u kom bi kontakt sa porodicom/prijateljima/ konzularnim predstavnikom bio lakši.
- Utvrditi da li ima zaposlenih ili drugih lica u zatvoru koji govore isti jezik kao navedena žena, radi olakšavanja komunikacije.
- Saznati da li postoje organizacije u lokalnoj zajednici koje bi bile u mogućnosti da posećuju ženu u zatvoru ili da joj pruže podršku na drugi način.
- Uveriti se da dobija odgovarajuće lečenje i podršku radi očuvanja mentalnog zdravlja.

2. Devetnaestogodišnjak koji se trenutno nalazi u pritvoru tokom istražnog postupka po optužnici za krađu nema užu porodicu koja bi ga posećivala i nema pravnog zastupnika. Slabo je pismen.

PRAVILA – PNM 119 i 120: Pristup pravnom savetniku za pritvorenike/ce u istražnom postupku, 61: Pristup pravnom savetniku, 58: Kontakt sa prijateljima, 68: Obaveštavanje kontakt osoba o zatvaranju

Ključno načelo – Definiciju porodice i prijatelja treba primeniti široko, tako da bi čak i pojedincima bez uže porodice bile dozvoljene posete. Svi zatvorenici/e treba da imaju adekvatnu priliku, vreme i prostor za posete, komunikaciju i konsultaciju sa pravnim savetnikom po sopstvenom izboru, odnosno pružaoцем usluge pravne pomoći.

Šta zaposleni mogu da učine da pomognu u ostvarivanju kontakta?

- Utvrditi da li lice ima članove šire porodice, prijatelje ili druga lica sa kojima može da bude u kontaktu i pomoći mu da uspostavi kontakt ukoliko je to slučaj. To bi moglo da uključuje bilo koju osobu koju bi želeo da vidi.
- Identifikovati grupe u zajednici koje bi mogle da ga posećuju i pruže mu podršku na druge načine.
- Proveriti da li je dobio informacije i razumeo način pristupa pravnoj pomoći i da li je u mogućnosti da to i uradi.

Druge mere koje se mogu razmotriti

- Uveriti se da je u mogućnosti da pristupi drugim informacijama o životu u zatvoru i da ih razume.
- Utvrditi da li postoje grupe za podršku unutar objekta zavoda koje mogu da mu pruže podršku.
- Obezbediti da kontakt sa pravnim zastupnikom može da se odvija uz punu poverljivost.

3. Žena koja izdržava šestomesečnu kaznu za korišćenje narkotika ima troje male dece koja mogu svake nedelje da je posećuju sa babom. Traži da joj se dozvoli fizički kontakt s njima tokom poseta. Baba se izgleda bori sa zdravstvenim problemima i navodi da nije sigurna da li će moći da dovodi decu svake sedmice.

➔ **PRAVILA** – PNM 58: Kontakt sa porodicom, BKK 26 i 43: Kontakt sa porodicom, BKK 28: Posete u koje su uključena deca, BKK 45: Opcije poput dopusta, vikenda kod kuće, itd., i 46: Planovi za integraciju pre puštanja iz zatvora.

Ključno načelo – kontakt ove žene sa decom treba podsticati i olakšati što je više moguće.

Šta zaposleni mogu da učine da pomognu u ostvarivanju kontakta?

- Razmotriti da li su moguće posete sa kontaktom. U tom slučaju, potrebno je da postoji mala verovatnoća bezbednosnog incidenta tokom poseta sa kontaktom. Takođe mogu biti moguće i privatne posete.
- Takođe, razmotriti da li su moguće produžene posete, posebno ako se posete mogu prorediti zbog babinog zdravlja.

Druge mere koje se mogu razmotriti

- Obezbediti pozitivno okruženje za posete dece, uključujući i delove za igru, kao i pozitivan stav zaposlenih prema deci u poseti.
- Razmotriti da li druge opcije, poput posete kući, mogu biti omogućene ženi da provede vreme sa porodicom, posebno jer služi kratku kaznu.
- Saznati da li postoje organizacije u zajednici koje bi mogle da pomognu oko prevoza za babu i decu do zatvora, kako bi mogli da nastave sa redovnim posetama.

4. Četrdesetogodišnjak izdržava kaznu od 15 godina. Žena i deca mogu da ga posećuju samo jednom godišnje jer žive daleko. Zaposleni su svesni da su ovog čoveka nedavno maltretirali drugi zatvorenici i on deluje uplašeno, ali se nije nikom obratio u vezi s tim.

PRAVILA – PNM 58: Kontakt sa porodicom, 59: Upućivanje na služenje kazne blizu adrese prebivališta, 56: Mehanizmi za žalbe.

Ključno načelo – zatvorenike/ce treba uputiti što je bliže moguće porodici.

Šta zaposleni mogu da učine da pomognu u ostvarivanju kontakta?

- Utvrditi da li postoji mogućnost premeštaja muškarca u objekat bliži porodici.
- Saznati da li postoje raspoloživa finansijska sredstva da nadležni ili organizacije u zajednici pruže podršku porodici u smislu prevoza i smeštaja, kako bi mogli češće da dolaze u posete.
- Dozvoliti porodici produženu posetu kada su u mogućnosti da dođu.
- Omogućiti mu češći pristup telefonskim pozivima i drugim načinima da razgovara sa decom na daljinu.

Druge mere koje se mogu razmotriti

- Popričati sa čovekom o tome kako se oseća, naročito u vidu skorašnje sumnje na maltretiranje.
- Razmotriti koje bi druge mere možda trebalo uspostaviti u cilju podrške ovom čoveku.

5. Dvadesetdvogodišnjakinja sa bebom i dvogodišnjim detetom kod kuće nedavno je stigla u zatvor; nije još kontaktirala ni porodicu niti pravnog zastupnika. Deluje uznemireno i zaposleni misle da je možda žrtva nasilja u porodici.

PRAVILA - PNM 119 i 120: Pristup pravnom savetniku za pritvorenike/ce u istražnom postupku, 61; Pristup pravnom savetniku, 58: Kontakt sa porodicom i prijateljima, BKK 26 i 43: Kontakt sa porodicom i pravnim zastupnicima, BKK 44: Kome je dozvoljena poseta.

Ključno načelo – početna procena individualne situacije ključna je za utvrđivanje potreba, uključujući i u vezi sa porodičnim posetama. Svi zatvorenici/e treba da imaju adekvatnu priliku, vreme i prostor za posete, komunikaciju i konsultaciju sa pravnim savetnikom po sopstvenom izboru, odnosno pružaoцем usluge pravne pomoći.

Šta zaposleni mogu da učine da pomognu u ostvarivanju kontakta?

- Pričati sa ženom u cilju razumevanja njene porodične situacije, lokacije njene dece i zabrinutosti koju možda oseća u vezi sa sopstvenom bezbednošću ili bezbednošću njene dece.
- Uveriti se da je uključena u odlučivanje u vezi sa starateljstvom nad decom, uključujući i u vezi s tim da li deca treba da budu s njom u zatvoru.
- Konsultovati se s njom o tome kome bi trebalo dozvoliti posetu u svetlu sumnji na porodično nasilje.
- Proveriti da li zna kako da pristupi pravnoj pomoći i da li je u mogućnosti da to i uradi.
- Obezbediti da može da ima poverljiv telefonski poziv sa proverenim članovima porodice što pre.

Druge mere koje se mogu razmotriti

- Obezbediti da žena može da se vidi sa zdravstvenom radnicom što je pre moguće.
- Upoznati je sa njenim pravima u vezi sa porodičnim nasiljem.
- Povezati je sa internim grupama za podršku i NVO koje mogu da joj obezbede podršku u slučaju da se radi o porodičnom nasilju.
- Obezbediti da kontakt sa pravnim zastupnikom može da se odvija uz punu poverljivost.

6. Tridesetogodišnjak koji se nalazi u objektu visokog stepena obezbeđenja na izdržavanju kazne od 25 godina zatražio je posetu porodice, uključujući i dvoje dece. Brat mu je nedavno uhvaćen u pokušaju krijumčarenja droge u zatvor tokom porodične posete.

➔ **PRAVILA** – PNM 58: Kontakt sa porodicom, 60: Pretres posetilaca, 43 (3): Disciplina i kontakt s porodicom.

Ključno načelo – disciplinske sankcije ne treba da uključuju zabranu porodičnog kontakta – ukoliko je potrebno ograničiti porodični kontakt, to treba činiti samo na ograničeno vreme i samo ukoliko je neophodno radi održanja reda i mira.

Šta zaposleni mogu da učine da pomognu u ostvarivanju kontakta?

- Sprovesti procenu rizika za konkretnu posetu u cilju utvrđivanja da li postoje razlozi za dodatni nadzor tokom trajanja posete, kao i vrste posete koja je moguća.
- Obezbediti procedure i okruženje prikladne za decu.

Druge mere koje se mogu razmotriti

- Obezbediti da se restrikcije na porodične posete u vezi sa krijumčarenjem droge ograniče na restrikcije prema konkretnim predmetnim licima.
- Ukoliko je potrebno izvršiti pretres posetilaca onda to treba činiti oprezno, naročito u slučaju dece u poseti.

OBNAVLJANJE - ključne tačke: Šta zaposleni u zatvoru mogu da učine u vezi s tim?

- Pomoći licima u zatvoru da razumeju značaj veze sa licima van zatvora.
- Uveriti se da lica u zatvoru mogu da obaveste porodicu ili druge kontakt osobe o zatvaranju ili premeštaju.
- Omogućiti im da obaveste porodice o bolesti ili povredi. Porodica takođe treba da bude u mogućnosti da obavesti lice u zatvoru o teškoj bolesti, odnosno smrti člana porodice ili životnog/e saputnika/ce.
- Potruditi se da se stekne razumevanje individualnih okolnosti i saznati da li lica imaju poteškoća u uspostavljanju spoljnog kontakta.
- Uveriti se da su informacije o posetama i same posete jednako dostupne svima.
- Biti na oprezu zbog trenutaka u kojima licima u zatvoru može biti koristan dodatni kontakt sa spoljnim svetom i pokušati da se uvide promene raspoloženja ili ponašanja nakon porodičnih poseta.

- Olakšati kontakt sa spoljnim svetom svim mogućim sredstvima i uveriti se da su posete dozvoljene dovoljno redovno, kao i da im je trajanje u razumnim okvirima.
- Obratiti posebnu pažnju na lica u zatvoru koja se možda suočavaju sa problemima pri uspostavljanju i održavanju tog kontakta.
- Uveriti se da lica u zatvoru imaju odgovarajućeg vremena i prostora za komuniciranje sa porodicom, prijateljima, pravnim zastupnicima i drugim pojedincima/grupama.
- Pomoći da posete zatvoru budu pozitivno iskustvo za sve, što obuhvata i posete koje uključuju decu. Način na koji se zaposleni ponašaju prema posetiocima i komuniciraju sa njima predstavlja važan element tog iskustva.
- Omogućiti fleksibilnost pravila za posete zatvoru u cilju prilagođavanja individualnim okolnostima.
- Proveriti da se sve restrikcije i praćenje tokom poseta uvode na osnovu individualnih procena rizika i da su u srazmernoj vezi sa potrebama bezbednosti.
- Obezbediti da kontakt sa pravnim zastupnikom može da se odvija uz punu poverljivost.
- Obezbediti licima u zatvoru pristup medijima (novine, TV, radio, itd.).

4.4 INSPEKCIJE I NADZOR (INTERNI I EKSTERNI)

1 SAT 10 MINUTA – TOKOM 2 DANA

PNM: 83, 84 i 85 **Interne inspekcije i spoljni nadzor**

Počnite ovu sesiju sa scenariom o spoljnim inspekcijama iz materijala UNODC (scenarij o neredima u zatvoru i najava monitoring posete)..

ZAJEDNIČKI CILJEVI

- Obezbediti da se zatvorima upravlja u skladu sa postojećim zakonima, propisima, javnim politikama i procedurama.
- Otkriti sistemske probleme i preporučiti mere kojima bi se sprečilo njihovo ponavljanje.
- Zaštititi prava lica u zatvoru.
- Interne inspekcije i spoljni nadzor treba da se međusobno dopunjuju. I jedno i drugo neophodno je za profesionalno upravljanje zatvorom. Moguće je da im se mandati preklapaju.

ZAJEDNIČKE METODOLOGIJE

- Oba organa moraju imati pristup svim bitnim informacijama o zatvoru, uključujući broj zatvorenika/ca i pritvornih jedinica.
- Oba organa moraju biti slobodni u izboru zatvora koje žele da posete, kao i lica u ustanovi sa kojima žele da razgovaraju.
- Oba organa moraju biti u mogućnosti da razgovore vode u privatnosti i potpunoj tajnosti.
- Oba organa moraju biti u mogućnosti da dođu u nenajavljenju posetu.

INTERNE INSPEKCIJE

- Inspekcije sprovodi centralna Uprava za izvršenje krivičnih sankcija radi praćenja usaglašenosti sa zakonima i propisima
- Može da obuhvati širok dijapazon tema, među koje spadaju upravni procesi, bezbednost, finansije ili obuka zaposlenih
- Verovatno će se fokusirati na tehničke aspekte upravljanja zatvorom
- Nalazi se obično ne objavljuju

SPOLJNI NADZOR

- Mora biti nezavistan od Uprave za izvršenje krivičnih sankcija
- Pravljen da ocenjuje usaglašenost sa poštovanjem ljudskih prava i prevencijom torture ili drugog maltretiranja
- Fokusira se na primenu domaćih i međunarodnih standarda poštovanja ljudskih prava
- Nalazi se obično objavljuju

Organi za spoljni nadzor mogu biti deo nacionalnih preventivnih mehanizama (NPM) uspostavljenih u okviru Opcionog protokola za prevenciju torture (OPCAT). Među njih spadaju nacionalni, regionalni ili međunarodni organi (poput Potkomiteta Ujedinjenih nacija za prevenciju torture). Ovi organi fokusiraju se na prevenciju torture i drugog maltretiranja.

Praćenjem, međutim, mogu da se bave i organi koji nisu deo NPM, što uključuje i zemlje koje nisu potpisnice OPCAT. To mogu biti inspekcije pravosudnih organa, nacionalnih institucija za zaštitu ljudskih prava, institucija ombudsmana, skupštinskih odbora, organa zdravstvene inspekcije i NVO.

Drugi regionalni ili međunarodni organi takođe mogu vršiti monitoring pritvora, uključujući Specijalne procedure Ujedinjenih nacija, Komitet Saveta Evrope za prevenciju torture (CPT) i Međunarodni komitet crvenog krsta (MKCK).

Važno je napomenuti da obaveza dozvoljavanja spoljnog praćenja postoji bez obzira na to da li je država ratifikovala OPCAT ili ne.

Organi za praćenje često realizuju specijalizovane monitoring posete koje se fokusiraju na određene grupe lica u zatvoru ili na određene tematske oblasti.

VEŽBA
20 MINUTA

Monitoring zatvora

Podelite učesnike/ce u manje grupe i zatražite im da zauzmu ulogu nezavisnih monitora zatvora sa zadatkom praćenja različitih aspekata života u jednom zatvoru.

Grupa A - fokus na smeštaj zatvorenika/ca

Grupa B - fokus na premeštaj zatvorenika/ca

Grupa C - fokus na zahteve i žalbe

Grupa D - fokus na pristup hrani, vodi i sanitarijama

Grupa E - fokus na kontakt sa spoljnim svetom

Zatražite od pet grupa odgovor na sledeća pitanja:

- Koja su glavna pravila „Nelson Mendela“ i Bankoška pravila od važnosti za lica koja vrše monitoring?
- Kome biste se obratili i kakva pitanja biste postavili?
- Šta biste još mogli da uradite da u potpunosti razumete konkretan problem?
- Da li postoje neke konkretne grupe ljudi na koje biste se fokusirali?

Pitajte predstavnika/cu svake grupe da izloži njihove nalaze na flipchart bloku.

➔ Predloženi (ali ne i svi) odgovori dati su u dole navedenim informacijama.

GRUPA A - smeštaj zatvorenika/ca

- **Koja su glavna pravila „Nelson Mendela“ i Bankoška pravila od važnosti za lica koja vrše monitoring?**

PNM 12-17, BKK 5

- **Kome biste se obratili i kakva pitanja biste postavili?**

Razgovarajte sa licima u zatvoru o prostoru u njihovoj ćeliji, stepenu pretrpanosti, kvalitetu vazduha, svetlu, grejanju, provetravanju i sanitarnim čvorovima.

- **Šta biste još mogli da uradite da u potpunosti razumete konkretan problem?**
Posetite ćelije u svakom odeljenju, merite dimenzije ćelija i utvrdite prosečan broj lica po ćeliji. Obavezno obavite pregled toaleta i prostora za tuširanje.
Posetite druge prostore koje lica u zatvoru koriste, poput prostorija za vežbanje, radnih prostorija i objekata zdravstvene zaštite.
Pitajte zaposlene u zatvoru da li dobijaju mnogo žalbi u vezi sa smeštajem u zatvoru.
Ubeležite čistoću svakog od prostora.
Ubeležite da li lica u zatvoru mogu sama da regulišu temperaturu, svetlo i provetranje.
- **Da li postoje neke konkretne grupe ljudi na koje biste se fokusirali?**
Lica sa invaliditetom, trudnice i lica sa decom koja žive s njima u zatvoru, lica pod disciplinskim merama/lica u izolaciji, pritvorenici/ce u istražnom postupku.

GRUPA B - premeštaj zatvorenika/ca

- **Koja su glavna pravila „Nelson Mandela“ i Bankoška pravila od važnosti za lica koja vrše monitoring?**
PNM 26 (2), 68 AND 73
- **Kome biste se obratili i kakva pitanja biste postavili?**
Licima u zatvoru koja su nedavno prevezena do suda, bolnice, itd., o njihovim iskustvima prevoza, što obuhvata i fizičke uslove; zaposlenima zaduženim za prevoz zatvorenika/ca.
- **Šta biste još mogli da uradite da u potpunosti razumete konkretan problem?**
Obavite pregled vozila koja se koriste u prevozu zatvorenika/ca. Ubeležite da li postoje ugrađene kamere u zatvorskim vozilima.
Pogledajte dosijea zatvorenika/ca da proverite da li su premeštaji propisno evidentirani.
Pratite prevoz nekog/e zatvorenika/ce ukoliko je moguće.
- **Da li postoje neke konkretne grupe ljudi na koje biste se fokusirali?**
Žene, LGBTI lica u zatvoru, mladi, lica sa invaliditetom.

GRUPA C - zahtevi i žalbe

- **Koja su glavna pravila „Nelson Mandela“ i Bankoška pravila od važnosti za lica koja vrše monitoring?**
PNM 56 AND 57, BKK 25
- **Kome biste se obratili i kakva pitanja biste postavili?**
Licima u zatvoru u cilju utvrđivanja njihovog iskustva sa žalbenim mehanizmima; članovima porodica i drugim posetiocima da biste saznali da li su oni podnosili žalbe u ime lica u zatvoru; zaposlenima u cilju utvrđivanja najčešćih vrsta žalbi koje neformalno dobijaju.
- **Šta biste još mogli da uradite da u potpunosti razumete konkretan problem?**
Pregledajte evidenciju primljenih zahteva/žalbi i odgovora na iste.
Pregledajte dosijea zatvorenika/ca da vidite da li se njihovi zahtevi/žalbe unose u dosije.
Ostvarite uvid u informacije koje se saopštavaju licima u zatvoru o podnošenju zahteva/žalbi.
Da li su dostupne svima?
Kako se žalbe prikupljaju? Na primer, ukoliko postoje kutije za žalbe, da li su dostupne svima?

- **Da li postoje neke konkretne grupe ljudi na koje biste se fokusirali?**

Lica koja su nepismena ili polupismena, lica narušenog mentalnog zdravlja, mladi u zatvoru, strani/e državljani/ke.

GRUPA D - pristup hrani, vodi i sanitarijama

- **Koja su glavna pravila „Nelson Mandela“ i Bankoška pravila od važnosti za lica koja vrše monitoring?**

PNM 20 I 21, BKK 5

- **Kome biste se obratili i kakva pitanja biste postavili?**

Licima u zatvoru u cilju prikupljanja njihovih mišljenja o hrani, vodi i sanitarijama; zaposlenima ili licima u zatvoru zaduženim za pripremu i serviranje hrane; zdravstvenim radnicima/ama u cilju utvrđivanja njihovog gledišta na kvalitet i bezbednost namirnica, vode i nivoa sanitacije.

- **Šta biste još mogli da uradite da u potpunosti razumete konkretan problem?**

Posmatrajte pripremu hrane.

Izvršite inspekciju kuhinje i prostora trpezarije.

Uzorkujte hranu ponuđenu licima u zatvoru.

Budite svesni nivoa higijene u svim delovima zavoda.

- **Da li postoje neke konkretne grupe ljudi na koje biste se fokusirali?**

Žene, uključujući trudnice i dojilje, lica sa zdravstvenim problemima, mlade u zatvoru, lica sa posebnim prehrambenim potrebama iz verskih, kulturoloških ili etičkih razloga.

GRUPA E - kontakt sa spoljnim svetom

- **Koja su glavna pravila „Nelson Mandela“ i Bankoška pravila od važnosti za lica koja vrše monitoring?**

PNM 58-66 i 68-70, BKK 26-28

- **Kome biste se obratili i kakva pitanja biste postavili?**

Licima u zatvoru u cilju utvrđivanja njihovih iskustava sa posetama; posetiocima, uključujući članove porodice, organizacije u zajednici i pravne predstavnike; zaposlene zadužene za nadzor poseta.

- **Šta biste još mogli da uradite da u potpunosti razumete konkretan problem?**

Posmatrajte neke posete (koje nisu privatne). Posmatrajte način interakcije između zaposlenih i posetilaca.

Ocenite prostor za posete i druge prostore za komunikaciju (npr. da li su telefoni ispravni?)

Proučite informacije koje se saopštavaju licima u zatvoru i posetiocima u vezi sa posetama.

Proverite da li dosije zatvorenika sadrže kontakt podatke porodice/prijatelja, uključujući kontakte za hitne slučajeve.

Koja su pravila za bračne/intimne posete? Da li je omogućen jednak pristup tim posetama nevenčanim intimnim partnerima ili istopolnim partnerima?

- **Da li postoje neke konkretne grupe ljudi na koje biste se fokusirali?**

Žene, a posebno one sa decom u poseti, lica sa potrebama u oblasti zaštite mentalnog zdravlja, strani/e državljani/ke, nacionalne manjine i svi poreklom iz drugog dela države.

OPCIONO **Monitoring sa fokusom na LGBTI lica u zatvoru**

Prikažite naredni video.

Maria Klara De Sena, Lokalni preventivni mehanizam pokrajine Pernambuko, Brazil (transrodna članica NPM): <https://vimeo.com/130965803> (4:35 minuta)

OBNAVLJANJE - ključne tačke: Šta zaposleni u zatvoru mogu da učine u vezi s tim?

- Pomoći licima u zatvoru da razumeju značaj veze sa licima van zatvora.
- Uveriti se da lica u zatvoru mogu da obaveste porodicu ili druge kontakt osobe o zatvaranju ili premeštaju.
- Omogućiti im da obaveste porodice o bolesti ili povredi. Porodica takođe treba da bude u mogućnosti da obavesti lice u zatvoru o teškoj bolesti, odnosno smrti člana porodice ili životnog/e saputnika/ce.
- Potruditi se da se stekne razumevanje individualnih okolnosti i saznati da li lica imaju poteškoća u uspostavljanju spoljnog kontakta.
- Uveriti se da su informacije o posetama, kao i same posete, jednako dostupne svima.
- Biti na oprezu zbog trenutaka u kojima licima u zatvoru može biti koristan dodatni kontakt sa spoljnim svetom i pokušati da se uvide promene raspoloženja ili ponašanja nakon porodičnih poseta.
- Olakšati kontakt sa spoljnim svetom svim mogućim sredstvima i uveriti se da su posete dozvoljene dovoljno redovno, kao i da im je trajanje u razumnim okvirima.
- Obratiti posebnu pažnju na lica u zatvoru koja se možda suočavaju sa problemima pri uspostavljanju i održavanju tog kontakta.
- Uveriti se da lica u zatvoru imaju odgovarajućeg vremena i prostora za komuniciranje sa porodicom, prijateljima, pravnim zastupnicima i drugim pojedincima/grupama.
- Pomoći da posete zatvoru budu pozitivno iskustvo za sve, što obuhvata i posete koje uključuju decu. Način na koji se zaposleni ponašaju prema posetiocima i komuniciraju sa njima predstavlja jedan element u tome.
- Omogućiti fleksibilnost pravila za posete zatvoru u cilju prilagođavanja individualnim okolnostima.
- Proveriti da se sve restrikcije i praćenje tokom poseta uvode na osnovu individualnih procena rizika i da su u srazmernoj vezi sa potrebama bezbednosti.
- Obezbediti da kontakt sa pravnim zastupnikom može da se odvija uz punu poverljivost.
- Obezbediti licima u zatvoru pristup medijima (novine, TV, radio, itd.).

Pregled monitoringa

Šta zaposleni u zatvoru mogu da urade da olakšaju rad zatvorskim inspektorima i monitorima?

- Olakšati im pristup svim delovima zavoda.
- Omogućiti im razgovor sa svakim zatvorenikom s kojim žele da se sastanu i obezbediti da to mogu da urade u potpunoj privatnosti i poverljivosti.
- Omogućiti im privatne i potpuno poverljive razgovore sa zaposlenima u zatvoru.

- Omogućiti im pristup svoj dokumentaciji ili drugim informacijama koje zatraže.
- Odgovoriti iskreno na sva pitanja.
- Ophoditi se prema svim inspektorima i monitorima ljubazno i s poštovanjem — zaposleni treba da očekuju da će se inspektori/monitori prema njima takođe odnositi s poštovanjem.
- Pomoći licima u zatvoru da shvate svrhu i važnost inspekcija/praćenja i podstaći ih na saradnju sa inspektorima/monitorima.
- Pročitati izveštaje i preporuke i saradivati sa upravom zatvora na primeni preporuka.

Obnoviti sadržaj modula. Zatražite od učesnika/ca da razmotre vrste mera zaštite u njihovom zavodu i da razmotre na koji način ove mere zaštite koriste zaposlenima i ukupnom zatvorskom okruženju, kao i licima u zatvoru.

DODATNI MATERIJALI [PRI/APT - Monitoring pritvora – alati i resursi](#)

MODUL 5
PREVENCIJA I REAGOVANJE
NA INCIDENTE

5 PREVENCIJA I REAGOVANJE NA INCIDENTE

- MATERIJALI**
- Olovka i blok
  - Definicije dinamičke bezbednosti (istaći u prostoriji)
  - Odštampani PowerPoint slajdovi 43-56
  - Spisak dodatne literature/materijala
  - Odštampani primerak definicija dinamičke bezbednosti (videti strane 63-64)
  - Grafikon za rešavanje sukoba (videti stranu 123)
  - Grafikon kontinuuma primene sile (videti stranu 132)
  - Vežba popunjavanja praznina (videti strane 125-126)
  - Odštampani primerci scenarija za grupne vežbe (videti strane 130-132)

10 MINUTA **UVOD**

U ovom modulu diskutuje se o načinima očuvanja sigurnosti i bezbednosti u zatvorima, kršenjima discipline, pravičnom i humanom upravljanju neredima, održavanju dobro uređenog zatvorskog okruženja bezbednom za sve — uključujući zaposlene — uz poštovanje ljudskih prava zatvorenika/ca i pomaganju u njihovoj rehabilitaciji. To uključuje pristupe dinamičke bezbednosti koji mogu da spreče sukobe ili reše probleme pre eskalacije, kao i primenu prevencije sukoba, posredovanje i druge alternativne mehanizme rešavanja sporova. Modul takođe obuhvata mere zaštite koje moraju biti uspostavljene kad nadležni moraju da pribegnu drugim načinima kontrole, poput upotrebe sredstava za vezivanje, prisile i oružja.

CILJEVI NASTAVE

Nakon završetka ovog modula, učesnici/e će moći da:

- opišu kako uprava zatvora može da obezbedi sigurnost i bezbednost u zavodu uz pridržavanje načela pravičnosti, pravde i humanosti;
- demonstriraju kompatibilnost između delotvorne bezbednosti i ljudskih prava i njihovu ostvarivost u objektu kojim se dobro upravlja;
- objasne razlike između fizičke, proceduralne i dinamičke bezbednosti, važnost svake od njih i načine na koje se dopunjuju;
- diskutuju o praktičnim primenama pristupa dinamičke bezbednosti i načinu na koje oni mogu da doprinesu pozitivnom okruženju u zatvoru;
- opišu različite metode rešavanja sukoba i okolnosti njihove primene;
- objasne u kojim slučajevima su neophodni pretresi tela i ćelija, kao i mere zaštite koje treba uspostaviti radi zaštite privatnosti i dostojanstva predmetnih osoba;
- jasno utvrde kada se mogu i ne mogu koristiti sredstva vezivanja, prisila i oružje, kao i situacije u kojima su isti zabranjeni;
- identifikuju mere zaštite koje moraju postojati radi zaštite prava lica u zatvoru prilikom upotrebe sredstava za vezivanje, prisile i oružja;

- razumeju obaveze država u smislu istraživanja smrti, teških povreda i nestanaka koji se dese u zatvoru i uloge uprave zatvora u navedenim slučajevima; i
- razumeju sopstvenu ulogu u usaglašavanju sa obavezama u pogledu ljudskih prava u okviru prevencije i reagovanja na incidente.

5.1 FIZIČKA, PROCEDURALNA I DINAMIČKA BEZBEDNOST

30 MINUTA

PNM: 76 (C) Fizička bezbednost i proceduralna bezbednost

Fizičku bezbednost predstavlja sama zatvorska zgrada: njen nacrt, arhitektura, unutrašnje projektovanje i bezbednosni sistemi. To je statički bezbednosni sistem objekta. Elementi fizičke bezbednosni projektuju se tako da onemoguće bekstvo, druga narušavanja bezbednosti i nereda među zatvorenicima/ama.

Zatražite od učesnika/ca da identifikuju elemente fizičke bezbednosti u zavodu u kom rade.

➔ Odgovori zavise od nivoa obezbeđenja zatvora u kom učesnici/e rade. Sledeće (mada ne nužno samo to) može biti među odgovorima: ograde, vrata, rešetke na prozorima, kule za stražare, brave, sigurnosne kamere, sigurnosno osvetljenje, alarmni sistemi, rendgeni, detektori metala, sistemi za radijsku i drugu komunikaciju, lisice i druga sredstva za vezivanje, oružje.

Proceduralnu bezbednost predstavljaju sistemi i procedure uspostavljene kao dopuna fizičkoj bezbednosti objekta. Navedene procedure uspostavljane su u cilju procene i rešavanja bezbednosnih rizika i sprečavanja bekstva. Proceduralna bezbednost dovodi se u tesnu vezu sa procenama rizika zatvorenika/ca i vođenjem odgovarajuće evidencije, i treba da obezbedi dosledne, pravične procese. Proceduralna bezbednost treba da kombinuje fizičku bezbednost sa pristupima dinamičke bezbednosti.

Zatražite od učesnika/ca da identifikuju elemente proceduralne bezbednosti u zavodu u kom rade.

➔ Među odgovorima mogu se naći sledeće (mada ne nužno samo one) procedure: procedure za pretrase (zatvorenika/ca, posetilaca i ćelija), javne politike, propisi, standardne operativne procedure, stalna naređenja, sistem CCTV kamera za nadzor, rešavanje žalbi, procedure za upotrebu prisile i sredstava za vezivanje, procedure za vanredne situacije, prijavljivanje incidenata i procedure za disciplinovanje zatvorenika/ca.

Dinamička bezbednost

„Dinamička bezbednost konkretno se tiče odnosa koji postoje između svih zaposlenih i zatvorenika/ca sa kojima rade. Svaka interakcija između ove dve grupe lica ostvaruje kumulativan efekat na opštu kulturu službe. Svaka interakcija ima potencijal da unapredi pozitivnu institucionalnu kulturu, odnosno da raščini kolektivan trud mnogih na njenom unapređenju.“¹²

¹² Izveštaj radne grupe za bezbednost, Služba za krivične sankcije Kanade, tačka 5.

Dinamička bezbednost oslanja se na dobru fizičku i proceduralnu bezbednost, ali se jednako oslanja i na integritet i profesionalnost zaposlenih u zatvoru. Prikupljanje obavestajnih podataka predstavlja važan aspekt dinamičke bezbednosti: pozitivan odnos i razumevanje dešavanja među pojedincima u zatvoru omogućava zaposlenima prikupljanje informacija o potencijalnim bezbednosnim rizicima u ranoj fazi.

VEŽBA **Upotreba pristupa dinamičke bezbednosti za rešavanje sukoba**

Namera ove vežbe je prikazivanje različitih razloga zbog kojih lica u zatvoru mogu da se ponašaju kako se ponašaju. Podelite učesnike/ce u male grupe i dajte svakoj grupi jedan od dole navedenih scenarija. Zatražite od grupa da za svaki scenario:

- identifikuju šta je moglo da se uradi da se predupredi problem;
- identifikuju potencijalne razloge zbog kojih je došlo do problema;
- odluče kakav bi trebalo da bude ishod;
- identifikuju šta može da se uradi da se spreči ponavljanje problema; i
- identifikuju šta zaposleni u zatvoru mogu da urade da umanje intenzitet problema.

Scenariji

1. „Štek“ narkotika klase A pronađen je u ćeliji dvadesetpetogodišnjeg muškarca koji izdržava dvogodišnju kaznu zbog korišćenja narkotika. On tvrdi da su ga drugi zatvorenici naterali da sakrije narkotike pod pretnjom batinama ako ne pristane. Nije naveo imena drugih lica.

→ Nema tačnih ili pogrešnih odgovora. Ovo vežbanje treba da podstakne učesnike/ce da razumeju da postoji mnogo različitih pristupa rešavanju konfliktnog ponašanja.

Odgovori mogu biti sledeći (bez ograničenja):

- Ako je navedena priča istinita, da li postoji rizik po njegovu bezbednost od drugih zatvorenika zbog pronalaska narkotika?
- Da li je čovek potencijalno zavistan od droge? Da li postoje neke naznake da je nedavno koristio narkotike?
- Da li dobija rehabilitaciono lečenje za korišćenje narkotika?
- Da li je nedavno došlo do promene u njegovom ponašanju, odnosno da li su primećene razlike u njegovom ophođenju prema drugim licima u zavodu?
- Da li kod ostalih lica u zavodu postoji istorijat maltretiranja?
- Kakav je njegova životna priča/ličnost? Neka lica su u zatvoru sklonija maltretiranju drugih.
- Da li je nedavno primio posetu od članova porodice ili prijatelja?
- Da li postoji zabrinutost u pogledu njegovog mentalnog zdravlja?
- Da li u zavodu postoji kultura bandi?

2. Dva muškarca potukla su se u ćeliji u koju staje pet lica, navodno oko rasporeda za spavanje u prostoriji. Jedan od njih pretrpeo je teške povrede.

➔ Odgovori mogu biti sledeći (bez ograničenja):

- Kakvi su uslovi u njihovoj ćeliji? Koliko prostora svaki od njih ima za spavanje?
- Šta treba da se uradi da se unapredi raspored za spavanje ubuduće?
- Da li ijedan od muškaraca ima istorijat agresivnosti u zatvoru? Da li je i ranije dolazilo do incidenata između te dvojice?
- Kakva je uobičajena dinamika između petorice muškaraca u ćeliji?
- Da li su sva petorica muškaraca na istom nivou obezbeđenja?
- Da li su se pojavili neki problemi, odnosno razlozi za zabrinutost, tokom poslednje procene rizika i potreba za navedene muškarce?
- Da li postoje naznake da je do incidenta došlo zbog droga ili alkohola?
- Da li postoji zabrinutost u pogledu mentalnog zdravlja nekog od muškaraca?

3. Nedavno je šezdesetogodišnja žena pokušala da napadne zaposlenog/u u zatvoru tokom pregleda njene ćelije. Od tada odbija da napusti ćeliju i ne jede.

➔ Odgovori mogu biti sledeći (bez ograničenja):

- Da li ima razloga za zabrinutost u vezi sa načinom na koji su zaposleni izvršili pregled ćelije? Da li je postojao razlog za pregled?
- Ima li osnova za sumnju da možda krije artikle švercovane robe u ćeliji?
- Da li kod žene postoji istorijat samopovređivanja ili istorijat depresivnosti?
- Da li postoje drugi razlozi za zabrinutost u pogledu mentalnog zdravlja?
- Da li je nedavno došlo do izražene promene u ponašanju?
- Da li je žena nedavno primila posetu porodice ili pravnog zastupnika?
- Da li je možda došlo do nekih promena u njenom ličnom, odnosno pravnom položaju, što je možda i navelo na napad?
- Da li žena obično ima pozitivne interakcije sa drugim licima u zatvoru? Ima li naročito bliskih prijateljica?
- Kakav je njen uobičajeni odnos sa zaposlenima?

4. Nedavno je u trpezariji objekta izbila tuča u koju je bilo umešano nekoliko zatvorenika i koja je rezultirala mini pobunom. Niko od umešanih zaposlenima nije rekao razloge za provalu nasilja.

➔ Odgovori mogu biti sledeći (bez ograničenja):

- Koliko zaposlenih je bilo u trpezariji u trenutku izbijanja nasilja? Zašto zaposleni nisu bili u stanju da spreče eskalaciju nasilja?
- Da li su zaposleni bili u opasnosti?
- Koje su najčešće pritužbe zatvorenika u skorije vreme? Da li je neka od njih mogla predstavljati faktor za izbijanje nasilja?
- Kakav je profil lica umešanih u nasilje? Da li bi nasilje moglo biti u vezi sa bandama?
- Zašto umešani ne saopštavaju zaposlenima razloge za provalu nasilja?
- Da li je bilo nekih većih promena u ponašanju određenih lica od izbijanja nasilja?

5. Dvadesetdvogodišnja žena koja je nedavno stigla u zatvor preti da će izvršiti samoubistvo.

➔ Odgovori mogu biti sledeći (bez ograničenja):

- Da li je imala kontakta sa prijateljima i porodicom od kako je stigla u objekat?
- Da li ima dece?
- Kakvo joj je opšte ponašanje? Da li je povučena i da li pokazuje neuobičajeno ponašanje?
- Da li postoji istorijat korišćenja narkotika ili alkohola? Da li se možda radi o „krizi“?
- Da li postoji istorijat duševnih bolesti?
- Da li je dobila sve potrebne informacije o zavodu, uključujući i načine pristupa pomoći i podršci?
- Da li je imala pozitivnu interakciju sa zaposlenima/drugima u zavodu?
- Da li je imala prilike da učestvuje u nekim aktivnostima u zavodu od svog dolaska?

VEŽBA **Pristupi dinamičke bezbednosti - Šta zaposleni mogu da urade?**

Zatražite od grupe da nabacuje ideje o pristupima dinamičke bezbednosti. Učesnici/e treba da izađu pred ostale da zapišu svoje ideje na flipchart bloku.

➔ Odgovori mogu biti sledeći (bez ograničenja):

- Uspostaviti pozitivne odnose sa zatvorenicama/ama;
- Postupati sa svakim licem onako kako biste želeli da se postupa sa vama/vašim detetom/ bliskim srodnikom da je u zatvoru;
- Saslušati šta imaju da kažu i ne prekidati ih niti im protivrečiti;
- Postaviti dobar primer sopstvenim ponašanjem i interakcijama sa drugim zaposlenima;
- Održavati profesionalan pristup. Zaposleni treba da budu prijateljski nastrojeni, ali ne treba sklapati prijateljstva sa licima u zatvoru;
- Motivisati lica u zatvoru da učestvuju u aktivnostima i stupaju u interakcije sa drugima;
- Tretirati lica u zatvoru pravično ali i strogo. Ne dozvoliti manipulacije;
- Redovno proveravati dobrobit individualnih zatvorenika/ca kroz razgovor s njima;
- Posmatrati i procenjivati redovno ponašanje pojedinaca i njihove svakodnevnu rutinu; Time će se olakšati otkrivanje promena u ponašanju koje bi mogle da ukazuju na postojanje problema. Biti spreman na reagovanje na te promene;
- Redovno šetati po delu objekta za koji ste zaduženi;
- Uveriti se da lica u zatvoru imaju pristup smislenim aktivnostima;
- Blagovremeno postupiti po zahtevima, održati reč i usvojiti pristup za rešavanje problema;
- Ljubazno se obraćati licima u zatvoru, pozdraviti svakog pojedinačno i upotrebljavati prikladan jezički registar;
- Imati na umu da su i kontakt očima, gestikulacija, ton glasa i govor tela podjednako važni; i
- Podeliti informacije bitne za dinamičku bezbednost sa starijim kolegama/cama i drugima prema potrebi.

→ Ovo takođe može da se izvede i kao aktivnost nabacivanja ideja šta treba a šta ne treba raditi. U tom slučaju, odgovori mogu biti sledeći (bez ograničenja):

Treba

- Održavati smiren stav
- Razmišljati o sopstvenoj bezbednosti kao i bezbednosti drugih
- Biti jasan/a i koncizan/a
- Biti samouveren/a i asertivan/a
- Biti na oprezu
- Koristiti neutralan govor tela
- Održavati dobar kontakt očima
- Sukobe staviti u određenu perspektivu
- Imati opšti cilj na umu
- Aktivno slušati lica uključena u sukob i obratiti pažnju na njihova osećanja
- Biti pristupačan/a
- Upravljati nivoom stresa kod sebe i kontrolisati sopstvene emocije/ponašanje
- Reagovati na konstruktivan način
- Čitati i tumačiti verbalnu i neverbalnu komunikaciju
- Biti svestan/a razlika i poštovati ih

Ne treba

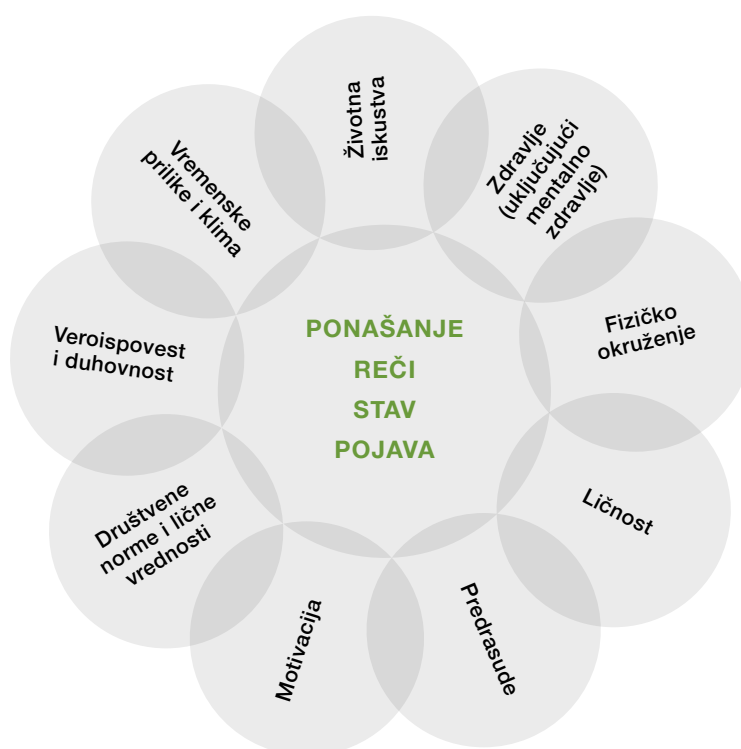
- Paničiti
- Pokazivati agresivno ponašanje
- Stavljati sebe u ikakvu opasnost
- Ignorirati lica uključena u sukob
- Pretiti ili zastrašivati druge
- Bespotrebno koristiti prisilu i sredstva za vezivanje
- Pribegavati nepoštovanju u izražavanju ili postupanju
- Dozvoliti sopstvenim pristrasnostima ili predrasudama da igraju ikakvu ulogu
- Praviti zabunu uvođenjem novih elemenata
- Pokazivati negativnost prema pojedincima
- Dozvoliti sebi odsutnost
- Dozvoliti da vama neko manipuliše

5.2 REŠAVANJE SUKOBA

40 MINUTA

PNM:38 Započnite sesiju sa scenarijom UNODC za obuku o rešavanju sukoba (svađa između dva/e zatvorenika/ce) (modul o sigurnosti i bezbednosti) (15min)

➔ Dole prikazani grafikon daje određenu predstavu o različitim faktorima koji mogu uticati na naše ponašanje, reči, stav i pojavu. Grafikon nije konačan — mogu postojati mnogi drugi nevidljivi faktori iza ponašanja ljudi. Možete pokazati ovo učesnicima/ama da steknu neki uvid za vežbu. Da li učesnici/e mogu da smisle još neki faktor koji bi trebalo dodati grafikonu? Ova vežba treba da prikaže koliko može biti korisno zaposlenima u zatvoru da razmotre potencijalne uzroke ponašanja.

- Važno je razumeti zašto je došlo do sukoba kako bi isti mogao najuspešnije da se reši.
- Zaposleni takođe mogu da nauče kako da prepoznaju rane znake upozorenja.
- Sukobima je moguće pristupiti i rešiti ih na puno različitih načina.
- Sredstva za vezivanje i sila će biti potrebni u nekim slučajevima, ali treba da ostanu krajnja mera.
- Formalni disciplinski postupci takođe se primenjuju u nekim situacijama ali za manje sukobe zaposleni treba da budu u mogućnosti da izdaju neformalna upozorenja.
- Složeni problemi mogu se razložiti na manje delove.
- Zaposleni u zatvoru mogu da primene kombinaciju rešavanja problema, veština pregovaranja i posredovanja pri rešavanju sukoba.
- Važno je da zaposleni u zatvoru znaju kako da smire situaciju da ista ne bi eskalirala.
- Veštine rešavanja sukoba treba uključiti u obuku svih zaposlenih u zatvoru.

Načela srazmernosti, zakonitosti, neophodnosti i nediskriminacije

Ovde istaknite da se u nadolazećim sesijama o pretresima i pregledima, upotrebi prisile, oružja i sredstava za vezivanje, disciplinskih sankcija i procedura, kao i upućivanja u samicu, provlače određena ključna sveobuhvatna načela koja treba unapred prioritzovati u svakom scenariju: načela srazmernosti, zakonitosti, neophodnosti i nediskriminacije.

Srazmernost

Načelo srazmernosti podrazumeva da preduzete mere moraju biti srazmerna sredstva za postizanje legitimnog cilja. Srazmernost se često najjasnije objašnjava izrazom „nemojte maljem razbijati orah“.

→ Verovatno se neki sličan izraz koristi u raznim zemljama. Dobro je pronaći lokalnu verziju ovog izraza (predlog „nemojte puškom ubijati komarca“ ili „ne topom na zeca“). Pitajte učesnike/ce za pomoć.

Razmatranja pri odlučivanju da li je neka radnja srazmerna:

- Zašto se ta radnja razmatra? / Koji problem treba da se reši?
- Da li će radnja dovesti do smanjenja problema?
- Da li ta radnja uključuje uniformnu politiku, odnosno da li omogućava različito postupanje u različitim slučajevima?
- Da li postoji manje restriktivna alternativa?
- Da li su u dovoljnoj meri razmatrana prava i interesi onih koji će biti pogođeni navedenom radnjom?
- Da li postoje zaštitne mere?

Zakonitost

U vezi sa pretresima/pregledima, upotreba prisile, oružja i sredstava za vezivanje, disciplinskih sankcija i procedura, kao i upućivanja u samicu, zakonitost znači da te mere moraju biti utemeljene u domaćem zakonodavstvu ili procedurama i treba da služe legitimnom cilju definisanom zakonom. Navedeni zakoni i procedure moraju biti u skladu sa međunarodnim standardima za zaštitu ljudskih prava.

Neophodnost

Načelo neophodnosti ima tri komponente:

Kvalitativna: Da li je radnja uopšte neophodna ili je moguće postići legitiman cilj na neki drugi način?

Kvantitativna: Koliko od radnje (prisile, oružja, vezivanja, discipline, itd.) je potrebno za postizanje cilja? Upotrebljeni obim radnje treba da bude najmanji koji se može smatrati uspešnim.

Privremeno: Radnja mora prestati kada se postigne cilj ili kada cilj više nije dostižan.

Nediskriminacija

Nadležni imaju dužnost da ne diskriminišu u slučaju preduzimanje bilo koje od navedenih radnji. Domaći zakoni i javne politike treba da afirmišu izvršenje navedenih radnji bez diskriminatorne pristrasnosti, tj. na osnovu „rase“, nacionalnosti, veroispovesti, rodnog identiteta ili političke pripadnosti. Potrebno je uspostaviti propise i mere zaštite kako bi se obezbedila njihova primena bez diskriminacije.

5.3 PRETRESI

1 SAT 5 MINUTA

PNM: 50-53, 60
BKK: 19-21

Istaknite ova tri načela na vidnom mestu u prostoriji tokom ove sesije i uvedite ih na početku sesije:

- *Potreba za očuvanjem sigurnosti i bezbednosti mora se izbalansirati sa načelima pravičnosti, pravednosti i humanosti.*
- *Pretrasi zatvorenika/ca i ćelija moraju se vršiti na način kojim se osigurava red u objektu, uz poštovanje dostojanstva i privatnosti predmetnih lica.*
- *Pretrasi se vrše uz poštovanje inherentnog ljudskog dostojanstva i privatnosti lica nad kojim se vrši pretres, kao i uz poštovanje načela srazmernosti, zakonitosti i neophodnosti.*

VEŽBA
15 MINUTA

Popunite praznine nekim od 20 dole navedenih pojmova iz pravila „Nelson Mendela“ i Bankoških pravila (bez gledanja teksta samih pravila)

Ukoliko ne bude dovoljno vremena, možda će biti neophodno podeliti ovu vežbu tako da svaki učesnik/ca ima spisak rečenica sa samo 10 praznina za popunjavanje.

- Pretresi se vrše uz poštovanje inherentnog ljudskog dostojanstva i _____ lica nad kojim se vrši pretres, kao i uz poštovanje načela srazmernosti, _____ i neophodnosti.
- Pretrese ne treba upotrebljavati radi maltretiranja, _____ ili nepotrebnog narušavanja privatnosti lica.
- Uprava zavoda vodi odgovarajuću _____ o pretresima, konkretno o pretresima sa pregledom tela i telesnih šupljina, pretresima prostorija (ćelija), kao i o razlozima pretresa, _____ onih koji su ih sproveli i rezultatima pretresa.
- Invazivne pretrese, u koje spadaju pretres sa pregledom tela i telesnih šupljina, treba vršiti samo ako je apsolutno _____.
- Upravu zavoda treba podstaći da izradi i upotrebi odgovarajuće _____ za invazivne pretrese.
- Invazivni pretresi vrše se u privatnosti i obavljaju ih posebno obučeni službenici/e _____ kao i zatvorenik/ca.
- Pretrese sa pregledom telesnih šupljina vrše samo kvalifikovani _____ radnici/e mimo onih koji su primarno odgovorni za negu zatvorenika/ca ili barem zaposleni/e koji prođu adekvatnu obuku zdravstvenih radnika/ca o standardima _____, zdravlja i bezbednosti.
- Preduzimaju se delotvorne mere da se _____ dostojanstvo i uvažavanje zatvorenika tokom pretresa lica, koje stoga mogu vršiti samo _____ koje prođu

adekvatnu obuku o odgovarajućim metodama pretresa izvršenim u skladu sa utvrđenim procedurama.

- Alternativne metode pregleda poput skeniranja izrađuju se u cilju _____ pretrese sa pregledom tela i invazivne pretrese tela, kako bi se izbegle štetne _____ i moguće fizičke povrede tokom invazivnih pretresa tela.
- Zaposleni u zavodu prikazuju kompetentnost, stručnost i _____ i čuvaju poštovanje i dostojanstvo pri pretresima dece u zavodu sa majkom, kao i dece _____ zatvorenicima/cama.
- Prijem posetilaca u zavod za izvršenje krivičnih sankcija zavisi od _____ posetioca na pretres. Posetilac može da povuče pristanak u bilo koje doba, u kom slučaju uprava zavoda može odbiti _____.
- Postupci pretresa i ulaska za posetioce nisu _____ i upravljaju se prema načelima koja štite barem kao načela opisana u pravilima od 50. do 52. Pretrese telesnih šupljina treba izbegavati i ne treba ih vršiti nad _____.

degradirajući, osetljivost, zdravstveni, neophodno, decom, zamene, istog pola, legalnosti, pristanka, zaposlene, evidenciju, u poseti, privatnosti, pristup, alternative, identitetima, zastrašivanja, psihološke, higijene, zaštititi

➔ Sledeći deo sesije može se predavati kao *PowerPoint* prezentacija ili se može izvesti kao VEŽBA — interaktivna sesija u kojoj učesnici/e daju odgovore, ali i učestvuju u diskutovanju o pitanjima. Opcija koju izaberete zavisi od dinamike grupe.

Pitanje za učesnike/ce – kada pogledamo razloge za pretrese, koji metodi mogu da se koriste umesto, odnosno pored pretresa?

➔ **Odgovori mogu biti sledeći:**

- Pristupi dinamičke bezbednosti
- Dati licu priliku da preda švercovane artikle pre početka pretresa
- Razumeti korenske uzroke švercovanja artikala
- Rehabilitacioni programi za narkotike
- Pristup smislenim aktivnostima
- Temeljna procena rizika i potreba
- Uveriti se da sva lica u zatvoru znaju posledice švercovanja artikala/nedozvoljene trgovine/krađe/drugog narušavanja bezbednosti

SLAJD 49 **Zašto je uređenje upotrebe pretresa i njihovo izvršenje važno?**

- Telesni pretresi mogu biti zastrašujući i unižavajući (naročito invazivni pretresi)
- Predstavljaju situacije visokog rizika za zloupotrebe
- Mogu se takođe zloupotrebiti u cilju maltretiranja, zastrašivanja ili kažnjavanja pojedinaca ili konkretnih grupa
- Radi sprečavanja diskriminatornih pretresa
- Radi održavanja dobrih odnosa između zaposlenih, lica u zatvoru i posetilaca
- Da bi se obezbedila dosledna primena pretresa bez diskriminacije
- Pretresi mogu biti naročito teški za neke grupe lica u zatvoru (više detalja kasnije u toku sesije)

- Pretresi, a naročito pretresi telesnih šupljina, mogu takođe biti teški zaposlenima u zatvoru za izvršenje
- Pretresi ćelija su narušavanje ličnog prostora i privatnosti, a moguće je i da se neke stvari oštete
- Izbjegava se nepotrebno dupliranje pretresa

Pitanje za učesnike/ce – pretresi tela i ćelija su među najtežim interakcijama među zaposlenima, licima u zatvoru i posetiocima zatvora, i predstavljaju potencijalno naj-traumatičnije iskustvo iz zatvora. Osim provere da li su propisno uređeni, šta zaposleni mogu još da učine da unaprede iskustvo pretresa?

➔ **Odgovori mogu biti sledeći:**

- Proveriti da svi znaju unapred šta mogu očekivati od procedura
- Pojasniti svrhu pretresa
- Razmotriti verbalnu komunikaciju i govor tela koji se koriste
- Učiniti napor da se stid svede na najmanju meru

SLAJD 50 **Kakve mere zaštite treba uspostaviti?**

- Pretresi treba da predstavljaju odgovarajuću meru za ostvarivanje svrhe pretresa, a metod treba da bude najmanje invazivan za postizanje navedene svrhe.
- Pretrese treba da vrše zaposleni istog pola i lica koja su prošla odgovarajuću obuku za taj zadatak.
- Čuvar ženskog pola mora biti u pratnji čuvara muškog pola pri obavljanju pretresa ženske ćelije.
- Nadležni treba da vode odgovarajuću evidenciju pretresa koja uključuje razloge pretresa, identitet lica koja su ga obavila i postignute rezultate.
- Pretresana lica treba da imaju priliku da daju povratne informacije ili podnesu žalbu zbog načina na koji je obavljen pretres.
- Randomizovani pretresi mogu poslužiti kao prevencija diskriminacije.
- Redovno nezavisno praćenje primene postupaka pretresa treba da obezbedi pravičnu i doslednu primenu pravila.

SLAJD 51 **Pretresi sa pregledom tela i telesnih otvora**

- Pretrese sa pregledom tela i telesnih otvora treba vršiti samo ako je neophodno i kao krajnju meru (u slučajevima da postoji realan rizik da lice nosi zabranjeni artikal). Potrebno je da postoji iskreno opravdanje za pretres, a pretres treba da bude srazmeran postojećoj opasnosti.
- Ukoliko je predmet sakriven u telesnoj šupljini ali ne predstavlja neposrednu pretnju po predmetno lice, možda je dovoljno držati zatvorenika/cu pod nadzorom i čekati da nedozvoljeni predmet bude izbačen prirodnim putem.
- Pretrese sa pregledom tela i telesnih otvora treba vršiti u privatnosti, van pogleda drugih zatvorenika/ca i zaposlenih, ali ne u izolovanom prostoru (pošto to može da poveća rizik od zloupotreba).
- Pretrese sa pregledom tela i telesnih otvora treba zasnivati na osnovu individualnih procena rizika.

- Od ljudi ne treba tražiti da skinu svu odeću odjednom (pretres u dva koraka).
- Pretrese sa pregledom telesnih otvora treba da vrše lica koja imaju potrebna medicinska znanja radi bezbednog izvođenja pretresa.
- Zdravstveni/e radnici/e treba da pregledaju zatvorenike/ce nakon pretresa sa pregledom telesnih otvora, uzimajući u obzir potencijalne fizičke i psihološke posledice.
- Zaposleni treba da budu na oprezu zbog mogućnosti narušavanja mentalnog zdravlja, samopovređivanja i samoubistva nakon invazivnih postupaka pretresa.

Dodatna pitanja za učesnike/ce

Zatražite od grupe da nabaci ideje o pojedincima ili grupama zatvorenika/ca ili posetilaca kojima su potrebne specifične mere zaštite u odnosu na preglede tela.

➔ **Odgovori mogu biti sledeći (bez ograničenja):**

- Žene (uključujući trudnice)
- Deca u sukobu sa zakonom
- Bebe i mala deca u zatvoru sa roditeljem/starateljem
- Lica poreklom iz određenih regiona/kultura
- Lica narušenog mentalnog zdravlja
- Lica za koje se zna da su pretrpela seksualno i rodno zasnovano nasilje
- Lica sa telesnim invaliditetom
- LGBTI populacija
- Starija lica u UIKS

Žene i devojke

U Izveštaju **Baronese Korston**¹³ rezimirane su ankete sa zatvorenicama koje su izjavile da su se zbog pregleda tela osećale „postidjeno, napadnuto, degradirano, neprijatno, ranjivo, poniženo, posramljeno i uprljano“.

- Žene u zatvoru pod posebnim su rizikom od maltretiranja tokom pretresa, a njima pretresi mogu biti i posebno ponižavajući, naročito ukoliko imaju menstruaciju u trenutku izvršenja.
- Treba uspostaviti totalnu zabranu uključivanja zaposlenih muškog pola u sve lične pretrese žena i devojaka.
- Trudnice i devojke nikad ne treba podvrgavati vaginalnom pretresu.
- Zaposleni muškog pola ne treba da budu prisutni u prostoriji čak i ako pretres obavlja zaposlena ženskog pola.
- U slučaju da zaposleni muškog pola obavlja pretres ženske ćelije, u njegovoj pratnji treba da bude zaposlena ženskog pola.
- Posebna osetljivost nalaže se u slučaju žena i devojaka koje su prethodno bile žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja.
- Žene i devojke mogu biti naročito sklone pogoršanju mentalnog zdravlja i drugog samopovređivanja nakon invazivnih pretresa tela.

¹³ Izveštaj Korstonove je pregled o posebno ugroženim ženama u sistemu krivičnog pravosuđa Velike Britanije koji je 2006. godine sastavila Baronessa Džin Korston. <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/ukgwa/20130128112038/> <http://www.justice.gov.uk/publications/docs/corston-report-march-2007.pdf>

- Obuka zaposlenih o postupcima pretresa treba da uključuje svest o posebnoj osetljivosti i ranjivosti žena i devojaka tokom pretresa, i treba da postoje konkretne rodno osetljive smernice za lične pretese žena i devojaka.
- Kad god je moguće treba primenjivati alternativne metode pregleda. Pretrese sa pregledom tela i telesnih otvora treba koristiti kao krajnju meru.

LGBTI lica u UIKS

Prikažite tri SPS video snimka o pretresima transrodnih osoba (otpr. 15:00 minuta)

► Imate uvodni video i dva videa sa scenarijima – ako bude vremena prikažite sva tri, u suprotnom prikažite samo prvi.

Verski i kulturološki prikladni pretresi

- Smernice uključuju specifične odredbe o verskim i kulturološkim prilagođavanjima za pretres lica u zatvoru.
- Među njih treba da spadaju smernice o pretresu verskih ili kulturoloških šešira/kapa, velova, pokrivača za lice i drugih vrsta verske/kulturološki specifične odeće.
- U njih takođe spadaju i smernice o pretresu posebnih verskih ili kulturoloških artikala.
- Smernice za pretres sa psima takođe treba da uključuju i verska i kulturološka razmatranja.
- Treba razmotriti upotrebu kulturološkog i verski prikladnog verbalnog obraćanja i govora tela.
- Zaposleni treba da dobiju obuku o izvođenju verski i kulturološki prikladnih pretresa.
- Kad god je moguće treba koristiti alternativne metode. Pretrese sa pregledom tela i telesnih otvora treba koristiti kao krajnju meru.

Lica sa povredama ili telesnim invaliditetom

- Procedure za pretres treba da uključuju smernice o pretresu lica sa telesnim invaliditetom.
- Zaposleni treba da tim pretresima pristupe sa naročitim senzibilitetom.
- Zaposleni treba da znaju kako da prilagode normalnu proceduru pretresa konkretnoj povredi/invaliditetu datog lica.
- Zaposleni treba da razmotre da zatraže savet zdravstvenih radnika ukoliko nisu sigurni da li, odnosno kako da izvrše pretres.
- Zaposleni treba da provere da li lice oseća bol tokom pretresa. Pretres ne treba izvoditi ukoliko je velika verovatnoća da će izazvati preveliki bol, odnosno povredu.
- Zaposleni treba da dobiju obuku o izvođenju verski i kulturološki prikladnih pretresa.
- Kad god je moguće treba koristiti alternativne metode. Pretrese sa pregledom tela i telesnih otvora treba koristiti kao krajnju meru.

VEŽBA **Zatvorski propisi o pretresima**

Zatražite od grupe da izrade nacrt zatvorskog propisa o pretresima tela i ćelija. Napomenite im da obavezno uključite smernice o vremenu, načinu i osoblju koje može da izvodi navedene pretrese.

Kao referencu mogu da koriste sledeće:

- **PRAVILA 19 i 20** Bankoških pravila
- **PRAVILA 50-53; PRAVILO 60(2)** pravila „Nelson Mendela“

Zatražite od grupa da predstave svoje propise i dozvolite drugima da ih kritikuju.

OPCIONA Zatražite od učesnika/ca da u malim grupama prodiskutuju šta bi radili u narednim scenarijima.

➔ Moderator/ke treba da kruže prostorijom kako bi se uverili da diskusije teku po planu. Predloženi odgovori o kojima bi grupe mogle diskutovati dati su ljubičastom bojom ispod svakog scenarija.

Scenario 1 - mladi zatvorenik odbija da se podvrgne pregledu telesnih šupljina.

Zaposleni bi mogli:

- ➔
- da ulože napor da razumeju zašto lice odbija pregled telesnih šupljina;
  - da utvrde da li postoji realan rizik da čovek krije švercovane artikle, odnosno da li ima druge razloge da odbije pretres; čovekovo ponašanje bi trebalo da pomogne pri utvrđivanju rizika;
  - da pregledaju dosije navedenog lica s naročitim osvrtom na prethodne prekršaje, procene rizika i druge važne informacije, u koje spadaju stanje mentalnog zdravlja, rizik od samoubistva/samopovređivanja;
  - da jasno objasne svrhu pretresa i dozvole licu da postavi pitanja i izrazi eventualnu zabrinutost;
  - da objasne disciplinski postupak sa kojim će morati da se suoči ukoliko krije artikle;
  - da mu daju priliku da prizna sakrivanje artikala pre početka pretresa – može da preda švercovane artikle umesto da se podvrgne pretresu;
  - da mu daju vremena da razmotri odluku i pregovaraju sa njim;
  - da ga drže pod stalnim nadzorom i čekaju da se potencijalni nedozvoljeni artikli izbace prirodnim putem;
  - ukoliko pristane na pretres, da obezbede da pretres u potpunoj privatnosti obavi kvalifikovani zdravstveni radnik, odnosno odgovarajuće obučeni zaposleni izvršilac;
  - da obrate posebnu pažnju na čoveka nakon pretresa, za slučaj eventualnog fizičkog ili psihološkog efekta.

Scenario 2 - nema službenica koje mogu da izvrše pretres sa pregledom tela zatvorenice koja se upravo vratila sa lekarskog pregleda van objekta zavoda.

- ➔
- Razmotriti potrebu za pretresom sa pregledom tela. Da li je stvarno neophodan na osnovu procene rizika za navedenu ženu?

- Da li ju je pratio zaposleni u zatvoru tokom prevoza do lekarskog pregleda? Da li postoji stvaran rizik da bi mogla da krije švercovane artikle?
- Razmotriti uspešnost pretresa žena sa pregledom tela u objektu. Koliko često se nedozvoljeni predmeti otkriju ovom metodom?
- Razmotriti koji drugi metodi pretresa se mogu upotrebiti. Objasniti ženi da u slučaju da krije neke artikle može da izabere da ih prijavi i objasniti disciplinske posledice njenih postupaka.
- Ukoliko se utvrdi da je pretres neophodan, onda zaposleni treba da razmotre u kom roku neka od koleginica može da se oslobodi u tu svrhu.
- Ukoliko u razumnom vremenskom roku nije moguće obezbediti zaposlenu ženskog pola, onda pretres ne može da se izvede.
- Nadležni treba da razmotre nivo popunjenosti izvršiocima, kako bi obezbedili dovoljan broj raspoloživih izvršilaca ženskog pola u svakom trenutku.

Scenario 3 - posetilac odbija da se podvrgne pretresu

- Uveriti se da svi posetioci imaju pristup informacijama o proceduri pretresa, zabranjenim artiklima i informacijama o zakonskim sankcijama i ograničenjima sa kojima će se suočiti ukoliko pokušaju da prošvercuju zabranjene artikle u zatvor.
- Porazgovarati sa posetiocem o razlozima odbijanja pretresa. Da li je to lice imalo ranijih negativnih iskustava pretresa u objektu?
- Razmotriti neophodnost pretresa.
- Razmotriti sopstveni stav prema posetiocu, verbalno obraćanje i govor tela. Veća je verovatnoća da će posetioci pristati da budu pretreseni ukoliko imaju pozitivne interakcije sa zaposlenima u zatvoru.
- Ostati miran; jasno navesti razloge za pretres i načine njegovog izvođenja.
- Objasniti da posetioci ne mogu biti naterani na pretres, ali da nadležni imaju pravo da odbiju ulazak ukoliko lice nastavi da odbija pretres.
- Dati licu vremena da razmotri svoju odluku i ponuditi opciju predaje zabranjenih artikala pre početka pretresa. Objasniti licu posledice njegovih postupaka.
- Razmotriti efekat na lice u zatvoru ukoliko poseta bude odbijena.
- Razmotriti da li se organizacija same posete može prilagoditi tako da pretres nije neophodan (npr. posete bez mogućnosti kontakta umesto poseta sa kontaktom).
- Ukoliko se odluči da je pretres neophodan u cilju očuvanja bezbednosti objekta i da se organizacija posete ne može prilagoditi, nadležni mogu da posetiocu odbiju ulaz.
- Ukoliko se posetilac slaže sa pretresom, uveriti se da se pretres izvrši na način kojim se poštuje njegovo dostojanstvo i privatnost.
- Ukoliko se poseta odbije, zaposleni treba da obrate posebnu pažnju na dobrobit zatvorenika/ce u narednim danima.

Scenario 4 - nadležni sumnjaju da zatvorenik koristi svoju decu (uzrasta 7 i 9 godina) za šverc narkotika u objekat tokom poseta sa kontaktom.

- Utvrditi koliko je realan rizik, na osnovu procene rizika zatvorenika.
- Objasniti zatvoreniku da posete sa decom mogu biti ograničene ili ukinute ukoliko se otkrije da koristi decu da prošvercuje narkotike u objekat.

- Razmotriti načine na koje se organizacija poseta može izmeniti tako da mogu da se dozvole bez potrebe za pretresanjem dece – npr. posete bez dozvole kontakta, vizuelni nadzor nad posetama.
- Pretresti zatvorenika nakon posete umesto pretresanja dece pre nje.
- Ne vršiti pretres sa pregledom tela ili telesnih šupljina. U ovoj situaciji trebalo bi da je dovoljan pretres odeće posetilaca, za kojim sledi pretres zatvorenika.
- Objasniti razloge pretresa deci i roditelju/staratelju i obezbediti prisustvo roditelja/staratelja tokom pretresa.
- Dati im priliku da predaju švercovane artikle pre početka pretresa.
- Pretrese mora obavljati zaposleni istog pola kao i dete.

Scenario 5 – Zaposleni odbija da skine zaštitnu masku s lica tokom rutinskog pretresa pri ulasku u objekat. Nošenje maski na licu olakšalo je krijumčarenje narkotika u neke objekte.

- Pokušati razumeti zašto je lice odbilo da skine masku. Ako se radi o zabrinutosti zbog KOVID-19, uspostaviti druge zaštitne mere (zaposleni koji vrše pretres nose maske, održavaju distancu, itd.).
- Prijaviti zabrinutost starešini.
- Uputiti na pisane protokole o pretresu zaposlenih.
- Podsetiti zaposlenog/u na pravila o pretresanju i posledice odbijanja pretresa.

5.4 PRIMENA SILE, ORUŽJA I SREDSTAVA ZA VEZIVANJE

1 SAT

PNM: 47, 48, 82
BKK: 24

Kontinuum primene sile

Ponovite načela srazmernosti, neophodnosti i zakonitosti i objasnite da se situacije često rešavaju nepotrebnom količinom sile. Kontinuum primene sile je materijal koji može pomoći. U njemu se prikazuje kako se prvi pristup odnosi na prisustvo zaposlenih i njihovu komunikaciju, usmena naređenja, primenu „mekih“ tehnika pre prelaska na „žešće“ i pre primene oružane sile kao poslednje mere.

15 MINUTA **Sredstva za vezivanje**

Zatražite od učesnika/ca da pronađu relevantna pravila „Nelson Mendela“ i Bankoška pravila u svojim odštampanim materijalima.

Sredstva za vezivanje definišu se kao:

„eksterna mehanička sredstva napravljena za potpuno, odnosno delimično ograničavanje ili imobilizaciju kretanja lica“.

Zašto je važno uređenje upotrebe sile, oružja i vezivanja u pritvornim jedinicama?

Vezivanje

- Upotreba sredstava za vezivanje u nekim situacijama je neophodna, ali je potrebno poštovati bezbednost i dostojanstvo predmetnih lica.
- Postoji veliki rizik od poniženja, bola, torture, drugog nečovečnog postupanja i mogućih posledica po zdravlje povezanih sa upotrebom sredstava za vezivanje.
- Zaposlenima u zatvoru potrebne su smernice o vremenu i načinu primene sredstava za vezivanje. Lica u zatvoru takođe treba da shvate kada i pod kojim okolnostima mogu da se koriste sredstva za vezivanje.
- Redovna primena sredstava za vezivanje može da dovede do napetosti i nepoverenja između zaposlenih i lica u zatvoru. Propisi o njihovoj primeni mogu da pomognu u stvaranju pozitivnijeg radnog okruženja.
- Uređenje primene sredstava za vezivanje može da zaštiti zaposlene od navoda zlostavljanja.
- Propisi su isto važni zato što postoji mnogo različitih vrsta instrumenata; stalno se radi na novima i stalno se pojavljuju nova medicinska istraživanja o potencijalnom riziku različitih vrsta sredstava za vezivanje.

Sila i oružje

- Upotreba sile i oružja u nekim situacijama je neophodna, ali je potrebno izbalansirati sa obavezom poštovanja bezbednost i dostojanstva predmetnih lica.
- Njihova upotreba predstavlja visok rizik od povrede i može rezultirati smrću; takođe, mogu izazvati bol i poniženje.
- Postoji pridruženi rizik od torture i maltretiranja – ponekad se koriste da bi se lica u zatvoru namerno zlostavljala ili zastrašivala.
- Njihova primena takođe može ugroziti zaposlene, te su propisi važni i zbog njihove bezbednosti.
- Redovna primena sile i oružja može da dovede do straha i nepoverenja između zaposlenih i lica u zatvoru. Propisi o njihovoj primeni mogu da pomognu u stvaranju pozitivnijeg radnog okruženja.
- Primena sile i oružja ponekad može da eskalira situaciju koja je već napeta i nasilna.
- Naročito veliki rizik postoji za ljude sa konkretnim zdravstvenim problemima i narušenog mentalnog zdravlja.

- Zaposlenima u zatvoru potrebne su smernice o vremenu i načinu primene sile i oružja. Lica u zatvoru takođe treba da shvate kada i pod kojim okolnostima mogu da se primene sila i oružje.
- Uređenje primene sile i oružja može da zaštiti zaposlene od navoda zloupotrebe ovih sredstava.
- Propisi pomažu kao zaštita od diskriminatorne upotrebe sile i oružja.

VEŽBA
20 MINUTA

Mere zaštite

Upotrebite *flipchart* blok da biste naveli mere zaštite za primenu sredstava za vezivanje. Zatražite od učesnika/ca da dobrovoljno napišu po jednu stavku ispod naslova, na osnovu teksta pravila.

➔ Odgovori mogu biti sledeći:

- Sredstva za vezivanje moraju se skinuti kad se zatvorenik/ca pojavljuje pred pravosudnim ili upravnim organom.
- Treba koristiti najneinvazivniji metod.
- Primena sredstava za vezivanje treba da se zasniva na nivou i prirodi postojećeg rizika. Treba da bude srazmerna, neophodna i opravdana.
- Nameće se samo za nužan vremenski period.
- Sredstva za vezivanje moraju se skinuti što je pre moguće kad rizika više nema.
- Zaposleni treba da dobiju obuku o upotrebi tehnika kontrole.
- Lice treba da bude pod nadzorom kad je vezano sredstvima za vezivanje.
- Potrebno je odmah obavestiti kvalifikovanog/u zdravstvenog/u radnika/cu o upotrebi sredstava za vezivanje.

Za kraj ove sesije ponovite zabranu upotrebe sredstava za vezivanje nad ženama koje su u trudovima, tokom porođaja i neposredno posle porođaja, uz napomenu da je to opasno i ponižavajuće po majku i dete. Primena sredstava za vezivanje u bilo kojoj drugoj fazi mora biti apsolutno krajnja mera.

OPCIONA Prikažite video iz SAD o trudnoći/porođaju i sredstvima za vezivanje koji se nalazi [ovde](#) (6:33 minuta)

Primena sile i oružja

Ponovite načela zakonitosti, neophodnosti i srazmernosti i objasnite sledeće:

Kao i u slučaju upotrebe sredstava za vezivanje, potrebno je posebno obratiti pažnju pri upotrebi sile i oružja protiv određenih pojedinaca, odnosno grupa lica u zatvoru, a posebno trudnica i dece, starijih lica u zatvoru i lica narušenog zdravlja ili lica s povredama, telesnim invaliditetom ili lica narušenog mentalnog zdravlja.

➔ Ovaj deo konkretno se fokusira na lica narušenog mentalnog zdravlja i upotrebu sile/oružja. Objasnite to učesnicima/ama. Većina pitanja koja se ovde pominju u vezi sa mentalnim zdravljem odnose se i na upotrebu sredstava za vezivanje.

VEŽBA Nabacite ideje o tome zašto je važno konkretno razmotriti pitanja u vezi sa primenom sile nad licima narušenog mentalnog zdravlja u zatvoru.

Odgovori mogu biti sledeći (bez ograničenja):

- Lica narušenog mentalnog zdravlja možda su manje u mogućnosti da razumeju i prate zatvorska pravila ili razumeju posledice njihovog kršenja.
- Njihovo stanje ih može navesti da se upuste u remetilačko ponašanje, agresiju i nasilje.
- Zaposleni mogu pogrešno protumačiti druge simptome narušenog mentalnog zdravlja kao namernu provokaciju ili namerno kršenje pravila.
- Lica narušenog mentalnog zdravlja možda će teže odgovarati na pokušaje deeskaliranja situacije putem posredovanja i drugih načina rešavanja sukoba.
- Zbog tih razloga, veća je verovatnoća da će biti podvrgnuti upotrebi sile i drugim disciplinskim postupcima.
- Zaposleni možda nisu obučeni za bavljenje licima narušenog mentalnog zdravlja ili za razumevanje određenih stanja, i moguće je da pomisle da im je pribegavanje upotrebi sile jedina opcija.
- Lica narušenog mentalnog zdravlja možda ne mogu da razumeju zašto se nad njima upotrebljava sila i moguće je da će pružiti otpor ili uzvratiti istom merom.
- Takođe će im možda biti teže da saopšte svoje potrebe tokom primene sile, što može dovesti do potencijalnih povreda ili drugih zdravstvenih komplikacija.
- Postoje mnoge povezanosti između mentalnog zdravlja i upotrebe droga, što može dovesti do situacija u kojima zaposleni u zatvoru moraju da primene silu.
- Primena sile može pogoršati probleme sa mentalnim zdravljem i može povećati rizik od samoubistva i samopovređivanja.
- Lica narušenog mentalnog zdravlja takođe se ređe žale u vezi sa upotrebom sile ili oružja nad sobom.

Upozorite učesnike/ce da se na sledećem video snimku mogu videti uznemirujuće scene upotrebe sredstava za vezivanje i sile u SAD nad licima u zatvoru narušenog mentalnog zdravlja.

[HRW video o upotrebi sile nad licima narušenog mentalnog zdravlja \(5:35 minuta\)](#)

Kada je primena sile i oružja zabranjena?

- Njihova primena zabranjena je kada se koriste isključivo u svrhu nanošenja bola, torture i drugog nečovečnog postupanja.
- Određene vrste oružja nikada ne treba upotrebljavati. Među njih spadaju automatsko oružje, nazubljene palice, gvozdeni pendreci, bičevi sa više kraka i sredstva sa metalnim šiljcima.
- Zaposlenima treba da bude zabranjeno nošenje i upotreba oružja u pritvornim jedinicama za maloletnike/ce ([HAVANSKA PRAVILA, 65](#))

Pod kojim okolnostima može da se opravda njihova upotreba?

- Kao krajnja mera
- U skladu sa načelima zakonitosti, neophodnosti i srazmernosti
- Kad se drugi metodi kontrole pokušaju ali ne dovode do uspeha

- U izuzetnim okolnostima, kad je izrazito neophodno radi održavanja bezbednosti i reda, odnosno kad je lična bezbednost ugrožena (npr. u samoodbrani ili u slučajevima pokušaja bekstva)
- Upotreba vatrenog oružja može se dozvoliti samo ako je neizbežna u cilju zaštite života

Kakve mere zaštite treba uspostaviti?

- Primena sile veće od strogo neophodne treba da se zasniva na nivou i prirodi postojećeg rizika
- Treba da se koristi što je kraće moguće
- Treba je primeniti u cilju smanjenja rizika od povreda
- Primena sile i oružja treba da stane čim ne postoji neposredna opasnost
- Zaposleni treba da dobiju punu obuku o upotrebi sile i oružja, u koju spada i fizička obuka kako se rešavaju situacije sa agresivnim zatvorenicima/ama
- Samo zaposleni koji su prošli obuku za primenu sile i oružja mogu da se ovlaste za njihovu primenu
- Potrebno je upozoriti zdravstvene radnike pre primene sile i oružja
- Primena sile i oružja mora strogo biti uređena, a navedeni zakoni i procedure moraju biti dostupni licima u zatvoru
- Upotreba kamera za nadzor ili kamera za telo
- Posledice po zaposlene koji prekrše propise o upotrebi sredstava za vezivanje
- Posebnu pažnju treba obratiti pri primeni sile/oružja nad bolesnim ili povređenim licima u zatvoru, starijim licima, licima sa konkretnim problemima sa telesnim i mentalnim zdravljem, trudnicama i decom u zatvoru

Pregled odeljka o primeni sile, oružja i sredstava za vezivanje

- Svaka primena sile, oružja i sredstava za vezivanje mora biti u skladu sa načelima zakonitosti, neophodnosti i srazmernosti.
- Njih treba koristiti kao krajnju meru, kada se ostale metode pokažu neuspešnima.
- Nadležni, gde god je to moguće, treba umesto upotrebe sile, oružja i sredstava za vezivanje da koriste mere deeskalacije, posredovanja i alternativnog rešavanja sukoba.
- Pristupi dinamičke bezbednosti treba da pomognu pri značajnom smanjivanju broja situacija u kojima zaposleni moraju da koriste silu, oružje ili sredstva za vezivanje, jer će na ovaj način zaposleni biti u boljoj poziciji da otkriju rizike u ranoj fazi i primene druge načine intervenisanja.

5.5 ISTRAGE

10 MINUTA

PNM: 8 (F), 71

Ovaj deo obuke tiče se konkretno istraga smrtnih slučajeva, teških povreda, nestanaka i sumnji na torturu ili drugo maltretiranje do kog dolazi u kontekstu pritvora.

Pravila „Nelson Mendela“ ne bave se pojedinostima sprovođenja istraga, jer istrage treba da vode interne službe i nezavisna tela, umesto uprave zatvora i zaposlenih u njemu.

Umesto toga, pravila „Nelson Mendela“ nude smernice o dužnostima uprava za izvršenje krivičnih sankcija i zaposlenih u zatvoru ukoliko dođe do smrtnog slučaja, nestanka ili teške povrede, odnosno ukoliko se pojavi sumnja da u njihovom zavodu dolazi do torture.

Šta su odgovornosti uprava zatvora i zaposlenih u zatvoru u slučaju smrti, teške povrede ili nestanka nekog lica?

- Navedene incidente neophodno je odmah prijaviti pravosudnom ili drugom nadležnom organu koji je nezavistan od uprave za izvršenje krivičnih sankcija i ima ovlašćenja da ispituje okolnosti i uzroke navedenih slučajeva.
- Uprave zatvora i zaposleni moraju prikupiti i sačuvati dokaze, u koje spadaju i snimci sa nadzornih kamera (skladištenje navedenih snimaka mora biti obezbeđeno i adekvatno uređeno, konkretno u smislu trajanja čuvanja snimaka i pristupa istima).
- Takođe, odgovorni su da obezbede nemešanje u istragu.
- Odgovornost nadležnih je i zaštita navodnih žrtava i svedoka.
- Nadležni treba da sarađuju sa istražnim organom, da mu obezbede podršku i pristup svim potrebnim informacijama.
- Suspenzija svih zaposlenih koji su potencijalno bili umešani u torturu ili drugo nečovečno postupanje ili, u najmanjoj meri, ukloniti ih sa dužnosti koje uključuju direktan kontakt sa licima u zatvoru.
- Odvojte ili transportujte lica u zatvoru (navodne žrtve ili svedoke) ukoliko je potrebno za njihovu zaštitu.
- Informacije o povredama i smrtnim slučajevima (uključujući određište zemnih ostataka) moraju se uneti u individualni dosije zatvorenika/ce.

Koje slučajeve treba prijaviti i istražiti?

- To treba da budu slučajevi povreda pretrpljenih pre prijema u zatvor, uključujući povrede pretrpljene tokom hapšenja i u policijskom pritvoru.
- Takođe, prijavljivanjem treba obuhvatiti i sve slučajeve torture ili drugog okrutnog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, uključujući i povrede izazvane seksualnim ili rodno zasnovanim nasiljem.
- Potrebno je prijaviti i povrede pretrpljene usled primene sile i oružja.
- Treba prijaviti sve smrtne slučajeve, ne samo one koji se smatraju sumnjivim, već i one za koje se smatra da su nastali usled prirodnih uzroka ili samoubistva.
- Takođe treba prijaviti teške povrede izazvane pokušajem samoubistva ili samopovređivanja.
- Smrt, tešku povredu ili nestanak zaposlenih u toku obavljanja dužnosti, posetilaca ili pružalaca usluga takođe treba prijaviti i ispitati.

VEŽBA Obnavljanje modula 5

Zatražite od učesnika/ca da razmisle o sopstvenim iskustvima sprečavanja/reagovanja na incidente, kao i da li su mogli da postupe drugačije. Pitajte ih da razmisle o dugoročnijim pristupima dinamičke bezbednosti ili drugim inicijativama za reformu sistema za izvršenje krivičnih sankcija koji su mogli da pomognu u prevenciji dolaska do navedene situacije.

DODATNI MATERIJALI UNODC

[Priručnik o dinamičkoj bezbednosti i obaveštajnom radu u zatvoru](#)

[Materijali fondacije „OMEGA Research“](#)

[OMEGA, Smanjivanje rizika - Prekid upotrebe hemijskih iritanata tokom pandemije](#)

[KOVID-19 i konkretno u pritvornim jedinicama](#)

[Kodeks ponašanja UN za službenike unutrašnjih poslova](#)

[Osnovna načela UN o upotrebi sile i vatrenog oružja](#)

MODUL 6
OGRANIČENJA, DISCIPLINA
I SANKCIJE

6 OGRANIČENJA, DISCIPLINA I SANKCIJE

- MATERIJALI
- Olovka i blok
  - Odštampani PowerPoint slajdovi 57-61
  - Spisak dodatne literature/materijala
  - Kartice sa scenarijima (videti strane 143–145)

10 MINUTA **UVOD**

Ovaj modul bavi se primenom ograničenja, disciplinskih mera i sankcija u zatvorima, uz fokus na to kako da se ista primene na pravičan, dosledan i transparentan način, u skladu sa međunarodnim standardima u oblasti ljudskih prava. U ovom modulu ispituje se način na koji preterano kaznene mere mogu biti štetne po opštu bezbednost u zatvoru i razmatraju se vrste mera zaštite koje treba da postoje kada ne postoji mogućnost nametanja ograničenja, disciplinskih mera ili sankcija. U okviru modula takođe se detaljno razmatraju odredbe pravila „Nelson Mendela“ koje se odnose konkretno na samice.

CILJEVI NASTAVE

Na kraju ovog modula učesnici/e će moći da:

- objasne kako disciplina i red mogu da se održe u objektu bez većih ograničenja od neophodnih, da bi se osiguralo bezbedno čuvanje zatvorenika, bezbedno funkcionisanje zatvora i dobro uređen život u zajednici;
- razrade kakav potencijalan uticaj mogu imati različite vrste ograničenja, disciplinskih mera i sankcija, uključujući i uticaj na potencijalno osetljive grupe ili pojedince;
- pojasne za koje mere je potrebno ovlašćenje definisano u zakonu ili propisima;
- razmotre primenu alternativnih tehnika rešavanja sukoba;
- utvrde kada je neophodno primeniti ograničenja, disciplinske mere i sankcije;
- identifikuju koje mere ne treba nametati kao disciplinsku sankciju i razumeju zašto;
- prodiskutuju o procedurama i merama zaštite koje treba da postoje pri primeni disciplinskih sankcija i restriktivnih mera;
- objasne ograničenja i zabrane u pogledu upućivanja lica u samicu i konkretne mere zaštite koje treba utvrditi kada se primenjuje mera upućivanja u samicu; i
- razumeju sopstvenu ulogu u primeni ograničenja, disciplinskih mera i sankcija u skladu sa pravilima poštovanja ljudskih prava.

6.1 DISCIPLINSKE SANKCIJE I PROCEDURE

1 SAT 5 MINUTA

15 MINUTA
PNM: 36-43,
BKK: 22-23

Započnite ovu sesiju predstavljanjem UNODC onlajn scenarija o disciplinskim postupcima (postupak protiv zatvorenika optuženog za napad)

➔ Pre same obuke, važno je da se upoznate sa vrstama disciplinskih mera koje se primenjuju u zatvoru/ jurisdikciji/ državi učesnika/ca obuke.

VEŽBA
10 MINUTA

Zašto je uređenje primene disciplinskih mera važno?

Zatražite od učesnika/ca da se prošetaju po prostoriji i porazgovaraju (u parovima) o različitim razlozima zašto je važno da primena disciplinskih sankcija bude uređena. Zatražite od učesnika/ca da se osvrnu na diskusije iz prethodnih sesija (npr. uređenje primene sredstava za vezivanje, sile i oružja), kako bi identifikovali razloge zbog kojih je toliko važno urediti primenu disciplinskih sankcija.

➔ Disciplinske sankcije su jasno nužne u nekim situacijama kako bi se osiguralo sigurno, bezbedno i dobro uređeno okruženje u zatvorima. Mogu se primeniti različite vrste/nivoi sankcija u zavisnosti od prirode prekršaja. Disciplinske mere treba da budu strogo uređene jer postoji potencijal za njihovu zloupotrebu.

Odgovori treba da se zasnivaju na sledećim stavkama:

- Prisutan je povezan rizik od torture i drugog maltretiranja.
- Mogu biti štetne po fizičko i mentalno zdravlje.
- Bez uređenja, mogu se primenjivati za namerno targetiranje određenih pojedinaca.
- Čvrsta uprava treba da bude u ravnoteži sa potrebom poštovanja dostojanstva pojedinca.
- Uređenje pomaže da se spreči nepotrebna, proizvoljna, nedosledna ili diskriminatorna primena.
- Uređenje pomaže da se zaposleni zaštite od zlonamernih optužbi o zloupotrebi sankcija.
- Česta primena strogih sankcija može da stvori strah i nepoverenje među licima u zatvoru i zaposlenih, što može dovesti do napetosti u zatvorskom okruženju.
- Uređenje je važno za sprečavanje pojave neformalnih sistema kažnjavanja od strane zaposlenih ili lica na izdržavanju kazne.
- Uređenje disciplinskih sankcija omogućava vođenje adekvatne evidencije o izrečenim sankcijama.

Kakve mere zaštite treba uspostaviti?

- Disciplinske sankcije moraju se koristiti u skladu sa načelima neophodnosti i srazmernosti.
- Mogu se izricati isključivo sankcije koje su predviđene u zakonima i propisima.
- Odluke o izricanju sankcija treba da se donose u zavisnosti od pojedinačnog slučaja, uzimajući u obzir pojedinačne procene rizika i potreba, kao i okolnosti u kojima je prekršaj nastao.
- Licima u zatvoru treba da budu pružene celovite informacije, dostupne svima, o radnjama koje se smatraju disciplinskim prekršajima, povezanim sankcijama, kao i celovite informacije o pravilima i procedurama prema kojima se upravlja primena disciplinskih mera.

- Zaposleni u zatvoru treba da poseduju kompletne, ažurne smernice o primeni disciplinskih sankcija i da prođu obuku o izricanju takvih mera.
- Zaposleni takođe treba da dobiju obuku o tehnikama prevencije i smirivanja sukoba.
- Lica u zatvoru treba da budu informisana o navodima koji su protiv njih podneti bez odlaganja i na način koji mogu da razumeju.
- Licima u zatvoru treba obezbediti adekvatno vreme i sredstva da pripreme svoju odbranu i treba da imaju pravo da zatraže sudsku reviziju bilo koje odluke o izricanju disciplinskih sankcija. Navedeno može obuhvatati pravnu pomoć u slučajevima ozbiljnih optužbi o disciplinskim prekršajima.
- Lica nad kojima se primenjuju disciplinske mere moraju biti pod nadzorom, uključujući i medicinski nadzor.
- Sve disciplinske sankcije treba evidentirati u dosije zatvorenika/ce.
- Zatvorenici/ce nikada ne treba da budu kažnjeni dva puta zbog istog prekršaja.
- Primenu disciplinskih sankcija treba pažljivo pratiti radi otkrivanja diskriminatorne ili prekomerne primene sankcija.
- Organi za praćenje treba da imaju kompletan pristup informacijama o izricanju disciplinskih sankcija.

VEŽBA Podelite učesnike/ce u grupe od po troje. Jedan/a učesnik/ca dobija ulogu zatvorenika/ce, drugi/a ulogu zatvorskog stražara, dok treći/a preuzima ulogu direktora/ke zatvora. Svaka grupa dobija dve kartice- jednu za „lice u zatvoru“ i jednu za „zatvorskog stražara“. Obe grupe na svojim karticama imaju ispisan isti disciplinski prekršaj. „Direktor/ka zatvora“ nije upoznat/a sa disciplinskim prekršajem, tako da „lice u zatvoru“ i „zatvorski stražar“ treba da mu/joj objasne šta se dogodilo.

➔ Ova vežba osmišljena je da natera učesnike/ce da razmisle o različitim razlozima zbog kojih se ljudi ponašaju tako kako se ponašaju. Ako je grupa posebno dinamična, moguće je da neće biti potrebe da im se daju sugestije na karticama. Učesnici/ce će možda biti u mogućnosti da sami smisle potencijalne razloge.

Zatražite od „lica u zatvoru“ da razmisli o tome kako će odbraniti svoje radnje pred direktorom/kom zatvora; mogu da smisle bilo koji scenario za koji smatraju da može da opravda ono što su uradili, ali takođe mogu koristiti i sugestije napisane na kartici. Učesnici/ce treba da se osvrnu na to šta su naučili tokom kursa obuke o tome zašto se zatvorenici/ce ponekad ponašaju tako kako se ponašaju.

„Zatvorski stražar“ pokušava da reši disciplinski prekršaj. Posедуje informacije iz procene rizika zatvorenika/ce u kojima se navodi da lice na izdržavanju kazne već ima istorijat sličnog ponašanja i da ne postoji smisleno opravdanje za njegovo/njeno ponašanje. To treba da objasni direktoru/ki zatvora, a za to može da iskoristi neku od sugestija navedenih na kartici ili da samostalno smisli neke razloge.

Strane treba da porazgovaraju o situaciji koja im je predložena. Od njih se ne očekuje da dođu do razrešenja, već samo da iskažu različita stanovišta.

► Isti disciplinski prekršaj može se dodeliti različitim parovima u zavisnosti od broja učesnika/ca:

1. Verbalno nasilje prema zaposlenom/oj u zatvoru

Kartica 1 (lice u zatvoru) – Potencijalni razlozi za ovakvo ponašanje (učesnici/e mogu da dodaju još)

- Opsovao/la sam zaposlenog/u zato što me maltretira.
- Drugi zatvorenici/e su me izazvali/e da to uradim i ja sam se previše plašio/la da odbijem.
- Nisam shvatio/la da govorim nešto uvredljivo.
- Imam probleme sa mentalnim zdravljem i ne mogu uvek da kontrolišem šta izgovaram.
- Bio/la sam pod naročitim stresom tog dana jer me porodica dugo nije posetila.

Kartica 2 (zaposleni/a u zavodu) – Informacije iz procene rizika (učesnici/e mogu da dodaju još)

- Zatvorenik/ca je poznat/a kao rasista, a predmetni/a zaposleni/a je stranog porekla.
- Predmetno lice je i u prošlosti fizički napadalo zaposlene.
- Predmetno lice je od incidenta nastavilo da upućuje pretnje predmetnom/oj zaposlenom/oj.

2. Prokrijumčaren mobilni telefon pronađen u ćeliji

Kartica 1 (lice u zatvoru) – Potencijalni razlozi za ovakvo ponašanje (učesnici/e mogu da dodaju još)

- Treba mi da se češće čujem s porodicom jer mi je majka bolesna.
- Nisam video taj telefon ranije. Mislim da ga je neko od drugih zatvorenika/ca ili zaposlenih podmetnuo.
- Jedan/na zatvorenik/ca me je zamolio/la da ga sakrijem i zapretio/la mi ako ne pristanem.
- Jedan/na zaposleni/a mi ga je prodao/la. Mislio/la sam da to znači da su telefoni dozvoljeni.
- To je samo jedan telefon. To je prva stvar koju sam prokrijumčario/la. Planirao sam da ga prodam nekom jer mi treba novac da otplatim dugove drugim zatvorenicima/ama.

Kartica 2 (zaposleni/a u zavodu) - Informacije iz procene rizika (učesnici/e mogu da dodaju još)

- Postoje osnove za sumnju da je predmetno lice umešano u velike krijumčarske radnje pošto je nedavno viđen/a da razmenjuje novac sa drugim licima u zavodu.
- Poznato je da je predmetno lice blisko povezano sa zatvorskom bandom koja je i ranije bila umešana u krijumčarenje robe.
- Nedavno ponašanje lica zabrinulo je zatvorske službenike i postoje razlozi koji ukazuju na to da možda planira pokušaj bekstva.

3. Udaranje drugog/e zatvorenika/ce

Kartica 1 (lice u zatvoru) – Potencijalni razlozi za ovakvo ponašanje (učesnici/e mogu da dodaju još)

- Reagovao/la sam u samoodbrani.
- Drugi/a zatvorenik/ca me maltretira već dugo. Napao sam ga/je jer ne mogu više to da trpim.
- Narušeno mi je mentalno zdravlje zbog boravka u zatvoru. Ponekad ne mogu da se kontrolišem - mislim da mi treba podrška.
- Drugi zatvorenici/e su mi rekli/e da to uradim i ja sam se plašio/la da odbijem.

Kartica 2 (zaposleni/a u zavodu) - Informacije iz procene rizika (učesnici/e mogu da dodaju još)

- Lice ima istorijat nasilnog ponašanja u zavodu.
- Već neko vreme prisutne su jasne tenzije između ta dva zatvorenika/te dve zatvorenice.
- Drugo lice zaostalo je u razvoju i redovno je predmet maltretiranja drugih.

4. Dokazi o upotrebi narkotika pri testiranju uzoraka urina

Kartica 1 (lice u zatvoru) – Potencijalni razlozi za ovakvo ponašanje (učesnici/e mogu da dodaju još)

- Zavistan/a sam od droge. Ne znam kako da prestanem.
- Svi se drogiraju. Ja sam potpuno normalan/a tu gde sam. Samo sam pokušavao/la da se uklopim.
- To je jedini način za koji znam da se nosim sa životom u zatvoru.

Kartica 2 (zaposleni/a u zavodu) - Informacije iz procene rizika (učesnici/e mogu da dodaju još)

- Postoje indicije da je lice prethodno bilo umešano u veliku operaciju krijumčarenja narkotika u objekat.
- Predmetno lice ranije je hvatano u pokušaju prodaje narkotika drugim zatvorenicima/ama.

5. Krađa hrane i cigareta od „cimera/ke“ iz ćelije

Kartica 1 (lice u zatvoru) – Potencijalni razlozi za ovakvo ponašanje (učesnici/e mogu da dodaju još)

- Te stvari su moje. Cimer/ka ih je prethodno ukrao/la od mene.
- Kuvari/ce mi ne daju dovoljno hrane. Bio/la sam jako gladan/a i trebale su mi cigarete da se nosim sa stresom.
- Cimer/ka mi je dao/la hranu i cigarete. Pa me je onda optužio/la da sam ih ukrao/la. Ne razumem.

Kartica 2 (zaposleni/a u zavodu) - Informacije iz procene rizika (učesnici/e mogu da dodaju još)

- Predmetno lice već je učestvovalo u čarkama sa drugim licima iz svoje ćelije u vezi sa krađom imovine.
- Drugi/a zatvorenik/ca pati od problema sa mentalnim zdravljem i često je meta maltretiranja.
- Postoji trgovina ukradenim artiklima u zavodu i poznato je da je predmetno lice ranije učestvovalo u prometu robe.

6. Odbijanje verbalnog naređenja zaposlenog/e u zatvoru

Kartica 1 (lice u zatvoru) – Potencijalni razlozi za ovakvo ponašanje (učesnici/e mogu da dodaju još)

- Nisam razumeo/la šta mi govori čuvar jer ne razumem jezik kojim govori.
- Zaposleni/a je bio/la bezobrazan/a prema meni. Ponižavao/la me je i ja sam odreagova/la zbog toga.
- Teško mi je da razumem pravila - zaposleni/a u zavodu mi nije dovoljno jasno objasnio/la stvari.

Kartica 2 (zaposleni/a u zavodu) - Informacije iz procene rizika (učesnici/e mogu da dodaju još)

- Predmetno lice ima istorijat nesarađivanja sa zaposlenima.
- Predmetno lice često pokazuje agresivno ponašanje i agresivno se obraća zaposlenima.
- Drugi/e zatvorenici/e su se nedavno žalili/e na ponašanje predmetnog lica.

7. Pronađen/a u delu objekta za koji nema dozvolu

Kartica 1 (lice u zatvoru) – Potencijalni razlozi za ovakvo ponašanje (učesnici/e mogu da dodaju još)

- Nisam znao/la da mi nije dozvoljen ulazak u ovaj deo objekta. Nisam ništa video/la u pravilima u vezi s tim.
- Izgubio/la sam se. Nisam znao/la gde sam i ne umem da pročitam znake po zidovima.
- Tražio/la sam nekog. Stražar mi je rekao da mogu da dođem ovde.

Kartica 2 (zaposleni/a u zavodu) - Informacije iz procene rizika (učesnici/e mogu da dodaju još)

- Predmetno lice već je bilo umešano u pokušaj bekstva. Postoji dovoljan osnov za sumnju da možda priprema još jedan pokušaj.
- Na zidu postoje obaveštenja na raznim jezicima i na njima jasno piše da je taj deo zabranjen za zatvorenike/ce. Predmetno lice je u potpunosti pismeno.
- Lice ima istorijat remetilačkog ponašanja.

PNM: 43,
BKK: 22, 23

Zabranjene sankcije i ograničenja

Pre predstavljanja rezultata rada, zamolite učesnike/ce da pronađu i pročitaju relevantna pravila „Nelson Mendela“ i Bankoška pravila u kojima se navode zabranjene sankcije i ograničenja.

Zabranjene sankcije i ograničenja:

Ograničenja i disciplinske sankcije koje su jednake torturi ili drugom okrutnom, nehumanom ili degradirajućem postupanju ili kazni; to može obuhvatati kombinaciju mera koje, ako se primene zajedno ili neposredno jedna za drugom, mogu imati isti efekat kao tortura ili maltretiranje.

- Upućivanje u samicu na neodređeno vreme
- Produženo upućivanje u samicu
- Smeštanje u tamnu ili stalno osvetljenu ćeliju
- Telesno kažnjavanje, odnosno smanjenje sledovanja hrane ili vode zatvoreniku/ci
- Kolektivno kažnjavanje
- Primena sredstava za vezivanje kao sankcija za disciplinske prekršaje
- Zabrana kontakta sa porodicom, posebno sa decom (sankcija ograničavanja kontakta sa porodicom može biti izrečena samo na ograničeni vremenski period i onoliko strogo koliko je potrebno za održavanje reda i bezbednosti)
- Samica ili disciplinsko odvajanje za trudnice, žene sa decom i majke koje doje u zatvoru

6.2 SAMICA

45 MINUTA

PNM: 38, 44-46

Pojam „samica“ često se naizмениčno koristi sa pojmovima „izolacija“ i „odvajanje“. U različitim zemljama koriste se različiti pojmovi.

→ Predstavite definiciju samice i produženog upućivanja u samicu i potom ih izložite na vidljivom mestu u prostoriji tokom ove sesije:

„Samica“ definiše se kao:

„Zatvaranje zatvorenika na 22 časa ili više dnevno bez smislenog kontakta s ljudima“

Produženo upućivanje u samicu definiše se kao:

Upućivanje u samicu na vremenski period duži od 15 uzastopnih dana.

→ Takođe predstavite definiciju „smislenog kontakta s ljudima“ iz Esekse na početku ove sesije:

„Smislen kontakt s ljudima“

„Ovaj izraz koristi se kao opis količine i kvaliteta društvene interakcije i psihološke stimulacije koja je potrebna ljudima zbog mentalnog zdravlja i dobrobiti. Za ovakvu interakciju potrebno je da međuljudski kontakt bude licem u lice i direktan (bez fizičkih prepreka) i da ne bude prolazne i slučajne prirode, odnosno da omogućava empatijsku međuljudsku komunikaciju. Kontakt se ne može ograničiti na interakcije određene rutinskim radnjama u zatvoru, tokom (krivične) istrage ili medicinskom hitnošću“.

VEŽBA
15 MINUTA

Potencijalne fizičke i psihičke implikacije upućivanja lica u samicu

Prosledite po prostoriji kutiju u kojoj se nalaze savijeni papirići sa opisom jednog potencijalnog fizičkog ili psihološkog efekta boravka u samici, prema definiciji Svetske zdravstvene organizacije. Svaki od učesnika/ca treba da odabere po papirić, pročita sadržaj naglas i onda ga zalepi na ispravnu tablu postavljenu u prednjem delu prostorije. Na papirićima su zapisani sledeći efekti:

Fiziološki

- gastro-intestinalni i genitalno-urološki problemi
- znojenje
- nesanica
- narušavanje moći vida
- letargija, slabost ili izraženi premor
- osećaj hladnoće
- ubrzano lupanje srca
- migrene i glavobolje
- bolovi u leđima i drugim zglobovima
- slab apetit, gubitak težine, proliv
- tremor
- pogoršanje prethodno postojećih zdravstvenih problema

Psihološki

- anksioznost u rasponu od osećanja tenzije do kompletnih napada panike
- depresija koja varira od lošeg raspoloženja do kliničke depresije
- bes koji varira od razdražljivosti do gneva
- spoznajni poremećaji koji variraju od nemogućnosti koncentrisanja do stanja zbunjenosti
- iskrivljenja percepcije koja variraju od hiperosetljivosti do halucinacija
- paranoja i psihoza koje variraju od opsesivnih misli do potpune psihoze
- samopovređivanje i samoubistvo

➔ Ovaj spisak nije konačan. Zamolite učesnike/ce da navedu dodatne implikacije sa kojima su upoznati/te. Podstaknite ih da podele neke primere iz sopstvenog iskustva.

Naglasite da efekat boravka u samici može biti dugotrajan. Uvedite pojam „sindroma izolacije“ koji može obuhvatati anksioznost, depresiju, bes, kognitivne poremećaje, iskrivljenu percepciju, paranoju, samopovređivanje i samoubistvo, i koji može uništiti ličnost pojedinca. Takođe istaknite da u nekim okolnostima boravak u samici može da ima isti uticaj kao okrutno, nehumano ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje, ili čak mučenje.

Mere zaštite i mere za ublažavanje uticaja

Mere zaštite mogu biti od značaja zbog štetnih efekata izolacije na ljudska bića, ali isto tako mogu predstavljati zaštitu od zloupotrebe izolacije. Mere zaštite treba da postoje bez obzira na razlog izolacije (npr. da li se primenjuje kao disciplinska kazna, da li se koristi za izolaciju lica u zatvoru tokom tekućih krivičnih istraga, kao upravni alat za upravljanje određenim grupama zatvorenika/ca, ili kao sudska kazna).

- Zatvorenik/ca može se odvojiti od opšte populacije samo u slučajevima dozvoljenim zakonom. U zakonima i propisima jasno su propisane zabrane i ograničenja u pogledu upućivanja lica na boravak u samici.
- Treba uvek razmotriti potencijalni uticaj na pojedinca, na osnovu procena rizika i potreba pre samog izricanja mere izolacije.
- Ovu meru treba koristiti u izuzetnim okolnostima, kao krajnju raspoloživu mogućnost, kada su prethodno isprobani drugi metodi koji su se pokazali neuspešnim.
- Takođe bi je trebalo primenjivati što je moguće kraće i primena ove mere treba da podleže nezavisnoj reviziji.
- Zdravstveni radnici treba da obrate posebnu pažnju na zdravlje ljudi koji se drže u bilo kojoj vrsti nedobrovoljnog odvajanja, da ih svakodnevno posećuju i pruže neodložnu medicinsku pomoć i lečenje na njihov zahtev ili na zahtev zaposlenih u zatvoru.
- Kada se lica upute na boravak u samici, nadležni organi treba da propišu mere za ublažavanje potencijalnih štetnih efekata.
- Upućivanje u samicu nikada se ne izriče kao deo sudske kazne zatvoreniku/ci.
- Lica u zatvoru treba da imaju pravo da zatraže nezavisnu reviziju odluke za izricanje mere upućivanja u samicu.
- Lica u zatvoru imaju pravo da se brane protiv izricanja kazne samice kroz upotrebu pravne pomoći.

- Organi za praćenje treba da imaju pun pristup objektima za izolaciju i onima koji u njima borave. Takođe treba da imaju pun pristup relevantnoj dokumentaciji koja se odnosi na boravak lica u samici.
- Primena mere boravka u samici treba da bude dokumentovana u dosijeu zatvorenika/ce.

VEŽBA **Kako da se „ublaži potencijalno štetan uticaj boravka u samici“**

U **PRAVILU 38 (2) PRAVILA „NELSON MANDELA“** navodi se: „U slučaju zatvorenika/ca koji su odvojeni ili su bili odvojeni, zatvorska uprava dužna je da preduzme potrebne mere za ublažavanje potencijalnih štetnih posledica zatvaranja po njih i njihovo društvo nakon izlaska iz zatvora.“

Zatražite od grupe da zajednički, stojeći i u parovima, prodiskutuje ideje o tome kako se navedeno može realizovati, kao i da identifikuju grupe ili pojedince na koje izolacija posebno negativno može uticati (npr. lica koja pate od mentalnih bolesti, stariji, mladi zatvorenici/ce, žene, lica sa invaliditetom, pripadnici LGBTI populacije).

→ The ideas could include, but should not be limited to:

- Obezbeđivanje društvenog kontakta
- Omogućavanje pojedincima da učestvuju u drugim aspektima života u zatvoru (npr. rad, obrazovanje)
- Povećanje kontakta sa spoljnim svetom
- Obezbeđivanje sredstava za aktivnosti koje samostalno mogu da realizuju (npr. umetnost i zanati, materijal za čitanje, muzika, slagalice)
- Omogućavanje pristupa fizičkim aktivnostima
- Razgovori između zaposlenih i datih lica i redovne provere

DODATNI MATERIJALI Ako budete imali dovoljno vremena, završite sesiju videom sa kanala National Geographic „Priče o životu u samici“ (iz SAD) (5:26 minuta)

i videom o Riku Rameišu iz Kolorada (2:15 minuta)

Na kraju ovog modula, zamolite učesnike/ce da se osvrnu na uticaj disciplinskih sankcija i upućivanja na boravak u samici na pojedince, i kako ove mere takođe mogu uticati na odnos između lica na izdržavanju zatvorske kazne i zaposlenih.

Izjava iz Istanbula o primeni i efektima boravka u samici (Izjava iz Istanbula)

MODUL 7
ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

7 ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

- MATERIJALI
- Olovka i blok
  - Odštampani *PowerPoint* slajdovi 62-64
  - Spisak dodatne literature/materijala
  - Spisak osnovnih načela (videti strane 151–153)

10 MINUTA **UVOD**

Ovaj modul bavi se osnovnim načelima pružanja zdravstvene zaštite u zatvoru, uključujući i načine organizovanja zdravstvene zaštite. U ovom delu sažeta su konkretna zaduženja i odgovornosti zdravstvenih radnika, ali je glavni naglasak na ulozi nemedicinskih zatvorskih službenika u pružanju zdravstvene zaštite, uključujući i grupama lica u zatvoru koje mogu imati posebne zdravstvene potrebe. U ovom modulu takođe istražujemo šta zaposleni u zatvoru konkretno mogu da učine kako bi zaštitili mentalnu dobrobit lica u zatvoru, kao i koja je njihova uloga u dokumentovanju i izveštavanju o znacima torture. Fokus je takođe i na tome kako posao zatvorskih službenika može uticati na njihovo zdravlje i šta mogu da urade da zaštite sopstveno zdravlje i dobrostanje.

CILJEVI NASTAVE

Na kraju ovog modula učesnici/e će moći da:

- objasne osnovna načela zdravstvene zaštite u zatvoru;
- opišu kako zaposleni u zatvoru koji nisu zdravstveni radnici mogu da pomognu u poštovanju ovih načela;
- opišu ulogu zdravstvenih radnika/ca i ulogu nemedicinskog osoblja u zatvoru u pružanju zdravstvene zaštite;
- razlože kako nemedicinsko osoblje u zatvorima može da pomogne zdravstvenim radnicima u njihovom radu;
- porazgovaraju o značaju pružanja visokokvalitetne, nezavisne zdravstvene zaštite i razumeju kako se to može postići;
- opišu način na koji zaposleni u zatvoru mogu najbolje pomoći licima na izdržavanju zatvorske kazne koja imaju specifične potrebe za zdravstvenom zaštitom, kao i onima narušenog mentalnog zdravlja;
- pojašne ulogu zaposlenih u zatvorima u dokumentovanju i prijavljivanju znakova torture; i
- objasne uticaj rada u zatvoru na fizičko i mentalno zdravlje zaposlenih i načine na koje im se može pomoći.

7.1 ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

1 SAT

VEŽBA
20 MINUTA

PNM: 24–35

Osnovna načela zdravstvene zaštite u zatvoru.

Proveriti da li su načela u nastavku (istaknuta masnim slovima) zapisana na papirićima i zakačena na zid. Zamolite učesnike/ce da pronađu deo/delove odredbi pravila „Nelson Mendela“ koji se odnose na datu oblast. Trebalo bi da konsultuju svoje primerke pravila i zapišu broj predmetnog pravila na samolepljivom papiriću i odnesu ga na tablu. Naglasite da se u svakom od slučajeva može primeniti više od jednog pravila.

- **Odgovornost za zdravstvenu zaštitu u zatvorima**
- **Kontinuitet zaštite**
- **Poverljivost**
- **Samostalnost**
- **Jednakost zaštite**
- **Informisani pristanak**
- **Nediskriminacija**

Na kraju sesije, zamolite dobrovoljce da pročitaju relevantne delove pravila. Potom dodajte kontekst za svaku od stavki (detaljnije naveden u ovičenom prostoru ispod).

→ Ukoliko imate vremena, pitajte učesnike/ce zašto im se dopada dato pravilo, odnosno zašto im odgovara, ili šta znači u praksi?

Odgovornost za zdravstvenu zaštitu u zatvorima

(PRAVILO 24) – „Za pružanje zdravstvene zaštite zatvorenima odgovorna je država“.

Kada država liši neko lice slobode, preuzima odgovornost da se brine o njegovom/njenom zdravlju, kao i o uslovima pritvora i prevenciji ili lečenju zdravstvenih problema. Država ima dužnost da se stara o zatvorenima/cama. Većina zatvorenika/ca nema drugu opciju već da se osloni na zatvorske organe kada je reč o promociji i zaštiti njihovog zdravlja.

Kontinuitet zaštite

(PRAVILO 24 (2)) – Zdravstvene službe treba da budu organizovane u tesnoj saradnji s opštom upravom za javno zdravlje i na način kojim se osigurava kontinuitet lečenja i nege.“

Ovo je posebno važno nakon prijema u zatvor, prilikom premeštaja u drugi objekat i nakon puštanja iz zatvora. Navedeno takođe obuhvata i zahtev za adekvatno upravljanje i prenos zdravstvenog kartona zatvorenika.

Poverljivost

(PRAVILO 26 (1)) – „Zdravstvena služba priprema i vodi tačnu, ažurnu i poverljivu individualnu medicinsku dokumentaciju o svim zatvorenima/ama.“

(PRAVILO 31) – „Svi zdravstveni pregledi moraju se sprovoditi uz potpunu poverljivost.“

(PRAVILO 32 (C)) – [etički i profesionalni standardi] „Poverljivost medicinskih informacija, osim ako čuvanje takve poverljivosti ne dovodi pacijente ili druge osobe u stvarnu i neposrednu opasnost.“

PRAVILO 26 [2] – „Medicinska dokumentacija dostavlja se zdravstvenoj službi ustanove koja prima zatvorenika prilikom premeštaja, te se za nju mora obezbediti medicinska poverljivost.“

Lica u zatvoru moraju biti u mogućnosti da pristupe uslugama zdravstvene zaštite u potpunoj sigurnosti i poverljivosti isto kao u zajednici. To takođe znači da zatvorenici/ce ne bi trebalo da idu preko člana zatvorskog osoblja da bi pristupili lekaru niti da treba da otkrivaju razloge zbog kojih traže medicinsku negu. Zaposleni u zatvoru ne treba da budu prisutni tokom medicinskih konsultacija, i osim ako to nije nužno iz razloga bezbednosti (u ovim izuzetnim okolnostima) trebalo bi da budu van dometa sluha.

To zapravo podrazumeva zahtev da se medicinske konsultacije održavaju u potpunosti u uslovima privatnosti i tajnosti i da se zdravstveni kartoni čuvaju u potpunoj tajnosti i odvojeno od glavnog dosijea zatvorenika/ce. Samo zdravstveni radnici i pacijent treba da imaju pristup kartonu.

Samostalnost

PRAVILO 25 (2) – Zdravstvena služba sastoji se od interdisciplinarnog tima s dovoljnim brojem kvalifikovanog osoblja koji deluje uz punu lekarsku nezavisnost.“

Zdravstveni radnici moraju biti u mogućnosti da rade uz potpunu lekarsku nezavisnost. Oni imaju isti nivo nezavisnosti kao i zdravstveni radnici koji rade u zajednici. Njihova prva dužnost je zdravlje njihovih pacijenata/kinja. Lekarske odluke donose se isključivo na medicinskim osnovama i zaposleni u zatvoru ne treba da budu u mogućnosti da se upliću u ili da ignorišu odluke zdravstvenih radnika. Zdravstveni radnici ne mogu imati nikakvu ulogu u disciplinskim sankcijama.

Jednakost zaštite

(PRAVILO 24 (1)) – „Zatvorenici/ce treba da uživaju iste standarde zdravstvene zaštite poput onih koji su dostupni u zajednici.“

Zdravstvena zaštita dostupna u zatvoru treba da bude najmanje istog standarda onoj koja je dostupna u zajednici. To znači da zdravstveni radnici u zatvoru treba da poseduju kvalifikacije istog nivoa kao zdravstveni radnici u zajednici.

Informisani pristanak

(PRAVILO 32 (B)) – [etički i profesionalni standardi] „Poštovanje autonomije zatvorenika/ca u pogledu njihovog vlastitog zdravlja i informisanog pristanka u odnosu između lekara i pacijenta.“

PRAVILO 32 (2) – „Zatvorenicima/cama se može dozvoliti, uz njihov slobodan i informisan pristanak i u skladu s nadležnim zakonom, da učestvuju u kliničkim ispitivanjima i drugim zdravstvenim istraživanjima ...“

Načelo slobodnog i informisanog pristanka na lečenje i lekove mora se podjednako primenjivati i u pritvoru.

Nediskriminacija

(PRAVILO 24 (1)) – Zatvorenici/ce „treba da imaju pristup neophodnim uslugama zdravstvene zaštite bez diskriminacije po osnovu njihovog pravnog statusa.“

(PRAVILO 2) takođe se primenjuje i na zdravstvenu zaštitu – „Ne sme biti diskriminacije po osnovu rase, boje kože, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog ubeđenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, imovinskog stanja, urođenog ili drugog statusa.“

To ne znači da sa svim licima u zatvoru treba podjednako da se postupa. To znači da treba da dobiju odgovarajuću negu u skladu sa njihovim potrebama. Zdravstvena zaštita treba da bude besplatna.

Kada država liši neko lice slobode, preuzima odgovornost da se brine o njegovom/njenom zdravlju, kao i o uslovima pritvora i prevenciji ili lečenju zdravstvenih problema. Država ima dužnost da se stara o zatvorenicima/cama. Većina zatvorenika/ca nema drugu opciju već da se osloni na zatvorske organe kada je reč o promociji i zaštiti njihovog zdravlja.

Zašto je zdravstvena zaštita u zatvoru toliko važna?

- Lica koja ulaze u zatvor obično su lošijeg zdravstvenog profila u poređenju sa opštom zajednicom, što obuhvata i veću učestalost ozbiljnih oboljenja i mentalnih bolesti (uključujući sklonosti ka samopovređivanju/ samoubistvu).
- Kod mnogih se mogu utvrditi prethodno postojeći ili nelečeni zdravstveni problemi, jer prethodno nisu imali pristup adekvatnoj zdravstvenoj zaštiti.
- Lica na izdržavanju zatvorske kazne često su siromašnog i marginalizovanog porekla – zbog toga, često su u većoj meri izloženi prenosivim bolestima i neodgovarajućoj ishrani.
- Većina lica koja ulaze u zatvor ima istorijat visokorizičnog ponašanja (upotreba narkotika, samotetoviranje, nezaštićeni seksualni odnosi), kao i zloupotrebe supstanci/zavisnost.
- Veliki broj lica koja ulaze u zatvor takođe ima istorijat zlostavljanja, uključujući i istorijat seksualnog nasilja i zlostavljanja u porodici, posebno među ženama u zatvorima.
- Prethodno postojeći psihički ili mentalni problemi najverovatnije će se pojačati u pritvoru.
- Zatvorsko okruženje i prenatrpanost zatvora posebno pogoduju širenju zaraznih bolesti – dijagnoza u ranoj fazi smanjuje ovaj rizik.
- Odsustvo zaštite lica lišenih slobode od ozbiljne bolesti zbog nepostojanja mera predostrožnosti ili dužne pažnje može se izjednačiti sa maltretiranjem ili čak torturom.
- Pritvor takođe može da izazove zdravstvene probleme kod lica koja su ranije bila zdrava. Razloga za to može biti mnogo, uključujući i rizik od unosa nedovoljno hranjivih namirnica, bezbedne vode za piće, loših higijenskih uslova, manjka izloženosti sunčevoj svetlosti, svežem vazduhu, grejanju ili provetravanju, ili neodgovarajućim prilikama za fizičke vežbe.

- Nelečeni ili neadekvatno lečeni zdravstveni problemi umanjuju šanse pojedinca za uspešnu rehabilitaciju. Suprotno tome, pružanje dobre zdravstvene zaštite predstavljaće pomoć u rehabilitaciji i reintegraciji pojedinca.
- Zdravstveni radnici igraju ključnu ulogu u otkrivanju znakova torture ili druge vrste maltretiranja u zatvorima.
- Zdravstveni radnici takođe igraju ključnu ulogu u identifikovanju ranih naznaka sklonosti ka samoubistvu/ samopovređivanju.
- Ako se ne leče, zdravstveni problemi lica na izdržavanju zatvorske kazne utićaće na zajednicu nakon njihovog puštanja na slobodu.
- Obezbeđivanje delotvorne zdravstvene zaštite u zatvorima štedi novac i kadrovske resurse.

Uloga zdravstvenih radnika

- Izvršiti lekarski pregled što pre nakon prijema u zatvor;
- Identifikovati zdravstvene probleme, uključujući i one u oblasti mentalnog zdravlja, kao i rizik od suicida/samopovređivanja, i preduzeti sve neophodne mere za lečenje, kao i za pristup dovoljnoj količini odgovarajućih lekova;
- Doprineti izradi individualne procene rizika i potreba, uključujući i one u pogledu zavisnosti od narkotika i alkohola;
- Utvrditi konkretne zdravstvene potrebe u pritvoru koje obuhvataju i pitanja koja se tiču pristupa licima sa telesnim, mentalnim, intelektualnim ili senzornim invaliditetom;
- Utvrditi sposobnost zatvorenika/ca za rad, vežbanje i učešće u drugim aktivnostima;
- Identifikovati i prijaviti torturu i drugo maltretiranje koji su se mogli dogoditi pre prijema lica u zatvor ili tokom boravka u pritvoru;
- Obezbediti stalan pristup uslugama zdravstvene zaštite svim licima u zatvoru tokom celokupnog trajanja pritvora;
- Imati svakodnevni pristup svim bolesnim zatvorenicima/ama, svima koji se žale na fizičke ili mentalne zdravstvene probleme ili povrede i svakom/oj zatvoreniku/ci kojima je konkretno upućena njihova pažnja;
- Posvetiti posebnu pažnju zdravlju zatvorenika/ca koji su predmet nedobrovoljne separacije, ili onima nad kojima su primenjeni sila, oružje ili sredstva za vezivanje, i prijavljivati direktoru/ki zatvora bilo kakve negativne efekte disciplinskih sankcija ili drugih restriktivnih mera;
- Preporučiti izmene uslova u kojima se drže zatvorenici/e, uključujući boravak u samici, ukoliko se uoči bilo kakav negativan uticaj na zdravlje zatvorenika/ca;
- Održavati tačnu, ažuriranu i poverljivu zdravstvenu evidenciju o svim licima u zatvoru;
- Uputiti pojedince specijalistima ili na hitno lekarsko zbrinjavanje ukoliko je potrebno; i
- Izvršiti proveru i obavestiti direktora/ku zatvora o količini i kvalitetu, pripremi i služenju hrane; higijeni i čistoći ustanove i zatvorenika/ca; higijenskim uslovima, temperaturi, osvetljenju i provetravanju u zatvoru; podobnosti i čistoći odeće i posteljine zatvorenika/ca i poštovanju pravila koja se tiču fizičkog obrazovanja i sporta.

OPCIONA VEŽBA
15 MINUTA

Podrška radu zdravstvenih radnika

Iako zaposleni u zatvoru nisu neposredno odgovorni za pružanje usluga zdravstvene zaštite (videti odgovornosti zdravstvenih radnika iznad), ima mnogo toga što mogu da učine da podrže rad zdravstvenih radnika.

Da biste pomogli učesnicima da razumeju svoju ulogu na polju zdravstvene zaštite, zamolite svakog učesnika da pročita izjave u nastavku i štriklira one koje smatra primenjivim na sopstvenu ulogu. Kada učesnici popune obrazac, istaknite one koje ne bi trebalo da budu primenjive i objasnite zašto.

1. Odmah obavestite zdravstvene radnike ukoliko se dogodi hitan slučaj.
2. Ukoliko se brinete za fizičko, odnosno mentalno zdravlje nekog lica, prijavite zdravstvenim radnicima.
3. Proverite zdravstveni karton zatvorenika/ce, ukoliko se brinete da može postati suicidalan/a.
4. Podržite odluku koju zdravstveni radnici donesu o pitanjima zdravstvene zaštite.
5. Pitajte zdravstvenog radnika za mišljenje o bezbednosti upućivanja određenog lica u samicu.
6. Omogućite zdravstvenim radnicima pristup svim obolelim licima u zatvoru.
7. Zatražite od zdravstvenih radnika da običu zatvorenika/cu koji/a je vezan/a u sklopu mera obezbeđenja od bekstva.
8. Nemojte intervenisati u hitnom slučaju iz oblasti zdravstvene zaštite. Pozovite zdravstvene radnike i sačekajte da stignu.
9. Savetujte se sa zdravstvenim radnicima ukoliko ste zabrinuti u pogledu kvaliteta i hrane u zatvoru.
10. Dajte mišljenje o radnoj sposobnosti zatvorenika/ce.
11. Odmah izolujte zatvorenika/cu iz zajedničke ćelije ukoliko posumnjate da imaju neku zaraznu bolest.

➔ Izjave koje ne bi trebalo da budu primenjive:

3. Zaposleni u zatvoru ne treba da imaju pristup zdravstvenim kartonima zatvorenika/ca. Samo zdravstveni radnici i pacijent treba da imaju pristup kartonu. Uprava zatvora treba da posmatra zdravstvene kartone kao „osetljive lične podatke“ i da obezbedi njihovo čuvanje na bezbedan način.
5. Zdravstveni radnici ne treba da budu uključeni u izricanje disciplinskih sankcija ili drugih restriktivnih mera.
8. Zaposleni treba da budu obučeni za pružanje prve pomoći u situacijama kada zdravstveni radnici nisu dostupni, kao i u hitnim slučajevima kada je to neophodno.
11. Donošenje odluke o kliničkoj izolaciji pojedinaca treba da predstavlja odgovornost zdravstvenih radnika.

Zdravstvene potrebe specifičnih grupa

Skrenite pažnju na činjenicu da zaposleni u zatvoru, kao i zdravstveni radnici, treba da obrate posebnu pažnju na telesno i mentalno stanje zatvorenika/ca u odnosu na posebne zdravstvene potrebe. Te grupacije su:

- Trudnice i dojilje
- Deca u zatvorima sa roditeljem/ starateljem
- Deca u sukobu sa zakonom
- Starija lica u zatvoru
- Lica sa specifičnim fizičkim smetnjama
- Lica narušenog mentalnog zdravlja
- Lica sa poremećajima razvoja
- Zatvorenici/e sa invaliditetom
- Lica u terminalnim fazama bolesti u zatvorima
- Strani/e državljani/ke

VEŽBA
10 MINUTA

Rodno osetljive usluge zdravstvene zaštite i zdravstvena zaštita dece

PNM: 28,29
BKK: 5-18, 38, 39, 48

Zatražite od učesnika/ca da pronađu pravila koja se tiču zdravstvene zaštite žena, dece i devojčica u zatvorima u svojim primercima pravila „Nelson Mandela“ i Bankoškim pravilima. Zatražite da rezimiraju najvažnije informacije.

Prikažite [video snimak](#) PRI iz Kenije o zdravstvenoj zaštiti žena (2:24 minuta)

➔ Serijal obuhvata pet video snimaka - video broj 3 posvećen je zdravstvenoj zaštiti.

7.2
45 MINUTA

MENTALNO ZDRAVLJE ZATVORENIKA/CA

VEŽBA
10 MINUTA

Uloga nemedicinskih radnika/ca

Ova vežba izvodi se u stilu „world café“, sa osam flipchart blokova i 4 grupe koje se šetaju po prostoriji i zapisuju svoje misli na svakom flipchart bloku kao odgovor na svako od sledećih pitanja (podebljano). Učesnici/ce pri formulisanju odgovora treba da razmotre tehnike dinamičke bezbednosti i ono što su naučili/le u prethodnim modulima.

➔ Ako nemate dovoljno vremena, smanjite broj pitanja.

1. Šta zaposleni/e u zatvoru treba da urade ukoliko sumnjaju da je zatvorenik/ca u teškom mentalnom stanju koje nalaže neposrednu pažnju? Šta NE treba da rade u tom slučaju?

- Obavestiti zdravstvene radnike u zatvoru i svoje nadređene.
- Preneti neophodne informacije drugim relevantnim zaposlenima.
- Preduzeti hitne mere zaštite ukoliko postoji opasnost po pojedinca ili ostale.
- Razgovarati sa licem u cilju razumevanja njegove/njene situacije.
- Ne primenjivati silu niti sredstva za vezivanje ako to nije apsolutno nužno.
- Ne stavljati lice u izolaciju.

2. Šta zaposleni/e u zatvoru mogu da urade u vidu podrške zatvorenicima/ama koji/e imaju probleme u vezi sa prestankom korišćenja nedozvoljenih supstanci?

- ▶ • Predložiti im da razgovaraju sa zdravstvenim radnicima i stručnjacima u oblasti zaštite mentalnog zdravlja (ako ih ima) o simptomima koje osećaju.
- Redovno obilaziti lica za proveru i razgovarati sa njima o tome kako se osećaju; ako ne žele da razgovaraju sa vama, saznajte da li bi želeli da razgovaraju sa nekim drugim.
- Proveriti da li su dobili jasne informacije o upotrebi lekova i dostupnom lečenju (tamo gde je to relevantno).
- Ako se primenjuje plan nege, razgovarati sa njima o identifikovanim potrebama i ciljevima za oporavak.

3. Šta zaposleni/a u zatvoru treba odmah da uradi ukoliko sumnja da je zatvorenik/ca u riziku od samoubistva, odnosno samopovređivanja? Šta NE treba da radi u tom slučaju?

- ▶ • Obezbediti područje i pružiti neophodnu prvu pomoć.
- Ukloniti sve predmete koji se mogu iskoristiti za samoubistvo ili samopovređivanje.
- Odmah obavestiti zdravstvene radnike i rukovodioce.
- Obezbediti da lice bude pod nadzorom.
- Obezbediti im kontakt sa ljudima.
- Obavestiti ostale zaposlene o situaciji.
- Ne stavljati lice u izolaciju.

4. Koji faktori mogu da dovedu do pogoršanja mentalnog stanja lica? (uključujući lične faktore i faktore krivičnog sistema)

- ▶ • Bolest ili smrt člana porodice/prijatelja
- Raspad bračne ili druge porodične zajednice
- Značajni događaji u porodici
- Veći državni ili verski praznici
- Finansijski problemi/dugovi
- Nasilje i maltretiranje u zatvoru
- Apstinencijalna kriza
- Osuđujuća presuda
- Ishod ročišta za uslovno otpuštanje na slobodu
- Odluka o premeštaju
- Period pred samo otpuštanje iz zatvora

5. Koje grupe lica mogu biti u većem riziku od problema sa mentalnim zdravljem?

- ▶ • Žene
- Deca/mladi
- Strani/e državljani/ke
- LGBTI populacija
- Starija lica

- Lica sa telesnim invaliditetom
- Lica sa neizvesnim ili neodređenim kaznama
- Pritvorenici/ce u istražnom postupku
- Lica izolovana od drugih

6. Šta zaposleni/e u zatvoru mogu da urade da ublaže negativne psihičke efekte izdržavanja kazne i da odagnaju česte reakcije poput depresije i anksioznosti?

- Izgraditi pozitivan odnos sa zatvorenicima/ama
- Uključiti ih u smislene razgovore
- Saslušati njihove probleme i zabrinutosti
- Koristiti pozitivno verbalno obraćanje i govor tela
- Uveriti se da imaju pristup smislenim aktivnostima
- Promovisati telesno zdravlje
- Obaveštavati ih o informacijama i podršci koji su im potrebni
- Olakšati kontakt sa njihovim porodicama

7. Šta zaposleni/e u zatvoru mogu da urade da razumeju uzroke i posledice problema sa mentalnim zdravljem?

- Razgovarati sa zdravstvenim radnicima u zatvoru i stručnjacima za mentalno zdravlje
- Pročitati dostupne informacije o mentalnom zdravlju zatvorenika/ce
- Razgovarati sa predmetnim licima
- Zatražiti organizovanje obuke na temu mentalnog zdravlja

8. Koji aspekti zatvorskeg režima/situacija mogu da predstavljaju naročiti rizik po mentalno zdravlje?

- Fizički uslovi pritvora
- Izolacija
- Nepostojanje kontakta sa porodicom/prijateljima
- Maltretiranje, zlostavljanje i nasilje
- Diskriminacija i stigmatizacija
- Postupci pretresa
- Disciplinske mere, uključujući boravak u samici
- Primena sredstava za vezivanje i sile

15 MINUTA **Pregled**

U cilju pregleda materijala u ovom modulu, kao i za završetak ove sesije, predavač može sada da pokaže scenario iz [UNODC onlajn obuke o zdravstvenoj zaštiti](#).

Postoji 5 UNODC scenarija o zdravstvenoj zaštiti u okviru njihovog kursa obuke (pregled pri prijemu, nadzor nad vršenjem pregleda, pristup uslugama zdravstvene zaštite, odluke lekara, potrebe u oblasti mentalnog zdravlja). Odaberite one koji vam se čine najkorisnijim u skladu sa tim kako protiče obuka/kojoj oblasti treba posvetiti više pažnje. Ako budete imali vremena, prikažite više od jednog scenarija.

DODATNI MATERIJALI Istanbulski protokol, Priručnik za delotvorno istraživanje i dokumentovanje torture i drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (izdanje iz 2022. godine)

PRI Kratak vodič: Mentalno zdravlje u zatvoru

PRI Žene i zatvor - Mentalno zdravlje i dobrostanje: Vodič za zaposlene u zatvorima

SZO za Evropu - Zatvori i zdravlje

MODUL 8
REHABILITACIJA ZATVORENIKA/CA
I PRIPREME ZA OTPUŠTANJE

8 REHABILITACIJA ZATVORENIKA/CA I PRIPREME ZA OTPUŠTANJE

- MATERIJALI
- Olovka i blok
  - Odštampani PowerPoint slajdovi 65-70
  - Spisak dodatne literature/materijala
  - Studije slučajeva Korak napred/Korak nazad (videti strane 165-166)

10 MINUTA **UVOD**

U ovom modulu razmatraju se načini na koje zaposleni u zatvoru mogu da pruže podršku za rehabilitaciju i reintegraciju lica u zatvoru - kako mogu da zaštite društvo od kriminaliteta i smanje recidivizam, što je primarna svrha boravka u zatvoru.

Rehabilitaciona funkcija zatvora je u prethodnim tematskim modulima isticana kao važan faktor, budući da svi aspekti života u zatvoru mogu da doprinesu uspešnoj rehabilitaciji, međutim, ovaj modul usmeren je posebno na obrazovanje, stručno osposobljavanje i radne programe, kao i na druge vrste praktične pomoći koju organi mogu realizovati kako bi potpomogli rehabilitaciju. U ovom modulu takođe se razmatra šta zatvorski organi i pojedinačni zaposleni mogu da učine da pripreme lica na izdržavanje kazne za život nakon otpuštanja iz zatvora.

CILJEVI NASTAVE

Na kraju ovog modula učesnici/e će moći da:

- opišu kako različiti aspekti života u zatvoru mogu da povećaju (ili negativno utiču na) šanse pojedinca za uspešnu rehabilitaciju;
- objasne konkretnu ulogu zaposlenih u zatvoru u smislu pomoći rehabilitaciji i reintegraciji;
- prepoznaju važnost klasifikacije i individualizacije pri utvrđivanju odgovarajućih programa za rehabilitaciju;
- diskutuju o različitim vrstama programa obuke, rada i edukacije koji se mogu realizovati;
- identifikuju druge vrste podrške koje mogu biti od pomoći u uspešnoj rehabilitaciji u skladu sa individualnim potrebama; i
- identifikuju mere koje uprava i zaposleni/e u zatvorima mogu preduzeti u cilju pripreme lica za otpuštanje i tako im omogućiti da vode bezbedne, samopodržavajuće živote nakon otpuštanja iz zatvora uz poštovanje zakona.

8.1 AKTIVNOSTI, OBUKA, OBRAZOVANJE I RAD ZATVORENIKA/CA

35 MINUTA

PNM: 91, 92, 95–105
BKK: 45-47

VIDEO – UNODC ima veliki broj video zapisa o zemljama/studijama slučajeva koji se tiču rehabilitacije – prikažite jedan od ovih video zapisa na početku sesije i jedan na kraju.

Zašto su programi rehabilitacije i socijalne reintegracije toliko važni?

Ovo se može realizovati ili kao prezentacija ili kao grupna vežba u kojoj će grupe razmatrati po jedno pitanje, nakon čega bi usledila kratka prezentacija celoj grupi.

- Omogućavanje licima u zatvoru da izgrade nove veštine i steknu radno iskustvo pomaže im da se klone kriminala nakon puštanja iz zatvora. Na ovaj način doprinosi se bezbednosti zajednica.
- Ako su zatvorenici/ce zauzeti aktivnostima u zatvoru, na taj način se smanjuje njihova zavisnost od nadležnih organa i pomaže im se da vode samopodržavajuće i samostalne živote nakon otpuštanja iz zatvora.
- Lica u zatvoru uključena su u konstruktivne aktivnosti koje mogu imati pozitivan uticaj na šire zatvorsko okruženje i dovesti do smanjenja bezbednosnih incidenata.
- Omogućavanje licima u zatvoru da se bave konstruktivnim aktivnostima smanjuje razliku između života unutar zatvora i života u zajednici. Na ovaj način smanjuju se osećanja izolacije, bespomoćnost i rizik od narušavanja mentalnog zdravlja.
- Mogućnosti za sticanje obrazovanja, stručno osposobljavanje i radni programi u zatvorima takođe mogu da pomognu da se zatvori učine bezbednijim, uređenijim mestima, jer je manje verovatno da će oni koji su uključeni u konstruktivne aktivnosti iskazivati remetilačko ili nasilno ponašanje.
- Kroz rad se takođe ostvaruju finansijska i druga sredstva za pojedince i zatvorske sisteme.

Koje konkretne aktivnosti je moguće uključiti u programe za rehabilitaciju zatvorenika/ca?

Rehabilitacija zatvorenika/ca treba da obuhvati širok spektar programa uključujući:

- Usluge zdravstvene zaštite telesnog i mentalnog zdravlja
- Programe borbe protiv zloupotrebe supstanci
- Fizičke aktivnosti
- Savetodavni rad, uključujući savetovanje za parove
- Psihosocijalnu podršku
- Programe za bavljenje stavovima i ponašanjima (npr. programi za smanjenje nasilja)
- Obrazovanje
- Kurseve stručnog osposobljavanja
- Kreativne aktivnosti
- Kulturne aktivnosti
- Mogućnosti za rad
- Savetovanje oko zaposlenja
- Pristup dobro snabdevenoj biblioteci
- Programe učenja jezika

Načela za uspešne programe rehabilitacije

- Ispunjavaju pun opseg potreba pojedinaca koji izdržavaju kaznu u objektu
- Zasnovani na individualnim procenama
- Dostupni svima u zatvoru
- Rodno odgovorni
- Sa dovoljno finansijskih sredstava i resursa
- Relevantni za lokalni kontekst, uzimajući u obzir potrebe lokalne zajednice
- Zasnovani na konsultacijama sa licima u zatvoru i onima koji su pušteni na slobodu
- Uključuju programe vršnjačke edukacije
- Podrška zaposlenih i rukovodstva
- Motiviraju lica u zatvoru da uče
- Uključuju terapeutske i holističke pristupe
- Održivi i zasnovani na dokazima

VEŽBA **Prepreke za rehabilitaciju određenih grupa lica u zatvorima**

Neka lica u zatvoru suočavaju se sa više prepreka na putu ka uspešnoj rehabilitaciji od drugih. To može biti slučaj zbog ličnog porekla ili individualnih okolnosti. Takođe može biti povezano sa uslovima pritvora ili njihovim iskustvima sa zatvorskim ustanovama. Nekima konkretni programi mogu biti nedostupni iz raznih razloga. Veliki broj lica u zatvoru takođe se suočava sa preprekama u rehabilitaciji nakon puštanja iz zatvora. Zamolite učesnike/ce da sugerišu koje grupe ili pojedinci se mogu suočavati sa dodatnim preprekama i zašto.

→ Zamolite učesnike/ce da porazgovaraju o svakoj od tih grupa sa aspekta sopstvenog iskustva.

To takođe može biti dobra prilika za otvorenu diskusiju o tome kako su KOVID-19 i odgovor zatvora na njega potencijalno uticali na rehabilitaciju zatvorenika/ca.

Grupe ili lica koja se mogu suočavati sa dodatnim preprekama uključuju

Mlade zatvorenike/ce (posebno devojke)

Razlozi mogu uključivati: nedostatak iskustva formalnog obrazovanja, nepismenost ili polupismenost, maltretiranje, istorijat porodičnog nasilja, nervni slom i zlostavljanje, nedostatak programa pogodnih za mlađe zatvorenike/ce.

Mladiće

Razlozi mogu uključivati: nedostatak iskustva formalnog obrazovanja, nedostatak podrške nakon puštanja iz zatvora, vršnjački pritisak, mačo zatvorsku supkulturu, maltretiranje u zatvoru.

Trudnice i žene sa decom u zatvoru

Razlozi mogu uključivati: isključenost iz programa rehabilitacije, nedostatak vremena za učešće u konkretnim programima zbog nepostojanja načina za brigu o deci, problemi sa mentalnim zdravljem, nedostatak programa prilagođenih trudnicama, nedostatak podrške porodice.

Strani/e državljani/ke u zatvoru

Razlozi mogu uključivati: nepoznavanje jezika, nedostatak kontakta sa porodicom i prijateljima, nesigurnost situacije nakon puštanja iz zatvora, probleme sa mentalnim zdravljem, nedostatak relevantnih aktivnosti.

Nacionalne i rasne manjine i starosedelački narodi u zatvoru

Razlozi mogu uključivati: nepoznavanje jezika, društvenu i ekonomsku marginalizaciju, relevantnost postojećih programa rehabilitacije, maltretiranje u zatvoru, diskriminaciju.

Lica narušenog mentalnog zdravlja

Razlozi mogu uključivati: pristup i relevantnost programa rehabilitacije, nedostatak adekvatne brige o mentalnom zdravlju, maltretiranje, diskriminaciju, stigmatizaciju.

Lica sa telesnim invaliditetom

Razlozi mogu uključivati: fizički pristup i pogodnost konkretnih programa rehabilitacije, probleme sa mentalnim zdravljem, maltretiranje, diskriminaciju.

LGBTI lica u zatvoru

→ Razlozi mogu uključivati: maltretiranje, diskriminaciju, nasilje i zlostavljanje, probleme sa mentalnim zdravljem, nedostatak kontakta sa porodicama.

Ako budete imali vremena, zamolite učesnike/ce da se osvrnu na ono što su naučili u prethodnim modulima i da porazgovaraju o praktičnim koracima koje bi zatvorsko osoblje moglo da preduzme da im pomogne da prevaziđu neke od ovih prepreka za uspešnu rehabilitaciju.

8.2 PRIPREME ZA OTPUŠTANJE I PODRŠKA NAKON IZLASKA

30 MINUTA

PNM: 106–108
BKK: 45–47

- Sa priprema za otpuštanje iz zatvora treba krenuti odmah na početku služenja kazne zatvora.
- Pripreme za otpuštanje iz zatvora važne su za sve zatvorenike/ce, uključujući i one koji izdržavaju kraće kazne, kao i one koji su na izdržavanju veoma dugih kazni.
- Važno je prepoznati da će vrsta potrebnih priprema i podrške zavisiti od pojedinačnih okolnosti.
- Treba da postoje programi koji prepoznaju različite potrebe i zahteve za dodatnom podrškom zatvorenicama.
- Drugačije strategije su potrebne za strane državljane, u zavisnosti od toga da li će biti deportovani/ostati u zemlji/čekati odluku imigracionih organa.
- Pripreme za otpuštanje iz zatvora obuhvataju blisku koordinaciju sa „spoljnim“ organizacijama - socijalnim radnicima, poverenicima, NVO, verskim organizacijama i drugima koji mogu biti uključeni u proces adaptacije nakon puštanja iz zatvora.
- Pripreme za otpuštanje iz zatvora uključuju psihološku i emocionalnu pripremu (jačanje samopouzdanja i samopoštovanja, nezavisnost, veštine komunikacije, veštine za izgradnju odnosa), kao i praktičnu podršku i znanje (prevoz nakon otpuštanja, veštine za pronalaženje posla i razgovore za posao, pristup stambenoj podršci, itd.).
- Lica u zatvoru treba da dobiju jasne, pristupačne informacije o tome šta bi trebalo da očekuju nakon otpuštanja i praktične informacije o podršci koju mogu dobiti.
- To treba da obuhvati kontakte relevantnih organizacija za podršku i savetovanje o socijalnoj zaštiti nakon puštanja iz zatvora, zdravstvenoj zaštiti, zapošljavanju i pravnoj pomoći.
- Takođe može da uključuje i mogućnost za lica u zatvoru da napuste zatvor na kraći vremenski period pre samog datuma otpuštanja, kako bi proveli neko vreme sa porodicom, pohađali obuke, tražili zaposlenje, itd.
- Lica u zatvoru treba da imaju mogućnost da sa nekim porazgovaraju o tome kako se osećaju u vezi sa izlaskom iz zatvora, kao i o strahovima, očekivanjima i posebnoj podršci koja im je potrebna.
- Porodicama lica u zatvoru možda je takođe potrebna podrška, posebno onim porodicama koje su bile dugo rastavljene.

Zabrinutosti nakon otpuštanja:

- Recidiv
- Povratak u nebezbedno okruženje/ opasnost od nasilja (posebno odbačenosti od strane porodice/ zajednice)
- Siromaštvo
- Izgubljeni kontakt sa porodicom
- Beskućništvo
- Nezaposlenost
- Uslovi za očuvanje mentalnog zdravlja
- Nemogućnost pristupa obrazovanju/stručnom osposobljavanju
- Pristup zdravstvenoj zaštiti i kontinuitet zaštite
- Zloupotreba supstanci u periodu nakon otpuštanja

VEŽBA
20 MINUTA**Osvrt na obuku**

Ova vežba osmišljena je da se zajedno osvrnemo na ono što smo naučili tokom celokupnog programa o tome kako zaposleni u zatvoru mogu da doprinesu uspešnoj rehabilitaciji lica na izdržavanju kazne tokom njihovog boravka u zatvoru. Iz cele grupe, izaberite dvoje ili troje ljudi koji će biti u ulozi lica u zatvoru. Konkretni događaji/ scenariji o tome šta bi sve moglo da se dogodi tokom perioda izdržavanja kazne zapisani su na papirićima koji su presavijeni i stavljeni u kutiju. Neki od njih su pozitivni i omogućavaju licu u zatvoru da napravi korak ka uspešnoj rehabilitaciji; drugi su negativni i teraju lice u zatvoru da napravi korak unazad. Obeležite startnu liniju i liniju cilja u prostoriji za obuku i vidite koje lice će prvo stići do cilja/rehabilitacije. Učesnici/e biraju savijene papiriće nasumično i naizmenično čitaju šta je na njima napisano.

Ideje za kartice „korak napred“ i „korak nazad“ navedene su u nastavku (možete dodati još kartica za korak napred ako je potrebno zbog dugog trajanja vežbe).

Korak napred	Korak nazad
<ul style="list-style-type: none"> Nadležni u zavodu su mi odobrili produženu privatnu posetu sa decom. 	<ul style="list-style-type: none"> Moja ćelija postala je pretrpana i slabo spavamo.
<ul style="list-style-type: none"> Prošao sam ispit iz jezika. 	<ul style="list-style-type: none"> Požalio/la sam se na kvalitet hrane pre mnogo vremena, ali još uvek nisam dobio/la odgovor.
<ul style="list-style-type: none"> Premešten/a sam u objekat nižeg nivoa obezbeđenja zbog dobrog vladanja. 	<ul style="list-style-type: none"> Posete sa porodicom traju samo 10 minuta.
<ul style="list-style-type: none"> Premešten/a sam u objekat koji je bliži mojoj porodici. 	<ul style="list-style-type: none"> Zaposleni/e u zatvoru vikali su na mene kad sam se požalio/la na buku noću.
<ul style="list-style-type: none"> Moja žalba na čistoću objekta shvaćena je ozbiljno i rešena. 	<ul style="list-style-type: none"> Nisam mogao/la ni sa kim da porazgovaram o svom mentalnom zdravlju.
<ul style="list-style-type: none"> Premešten/a sam u ćeliju sa ljudima mog uzrasta sa kojima delim interesovanja. 	<ul style="list-style-type: none"> Delim ćeliju sa nekim ko je počinio mnogo teže krivično delo od mene.
<ul style="list-style-type: none"> Učestvovao/la sam u grupnoj diskusiji o svojim brigama u vezi sa životom posle puštanja iz zatvora. 	<ul style="list-style-type: none"> Nisam u mogućnosti da učestvujem u obukama jer moram da se brinem o detetu.
<ul style="list-style-type: none"> Hrana u objektu se poboljšala. 	<ul style="list-style-type: none"> Porodica ne može da priušti da mi dolazi u posetu.
<ul style="list-style-type: none"> Dozvoljeno mi je jednodnevno odsustvo kući da provedem vreme sa porodicom. 	<ul style="list-style-type: none"> Ne znam kako ću otići kući kada me otpuste.
<ul style="list-style-type: none"> Često koristim zatvorsku biblioteku. 	<ul style="list-style-type: none"> Nemam nikakve informacije o zatvorskim pravilima.

Korak napred

- Nadležni u zatvoru dali su mi obaveštenja o načinu na koji mogu da se prijavim za pravnu pomoć.

- Počeo/la sam da vežbam češće.

- NPM je organizovao anketu – mogao/la sam da izrazim svoje mišljenje anonimno.

- Zdravstveni/e radnici/e redovno posećuju zatvor i proveravaju naše zdravlje i dobrobit.

- Počeo/la sam da pomažem u zatvorskoj kuhinji.

- Dozvoljeno nam je da češće zovemo porodice telefonom.

- Zaposleni/e u zavodu interesuju se za moju porodicu i pitaju me o planovima nakon puštanja na slobodu.

- Authorities have set-up an anti-bullying initiative in the prison.

- I was visited by my consular representative today.

Korak nazad

- Cimer/ka iz ćelije me je pretukao/la, a zaposleni/e u zatvoru nisu uradili ništa.

- Zaposleni/e u zatvoru ne pričaju sa mnom.

- Rečeno mi je da za mene nema mogućnosti za radno angažovanje.

- Držan/a sam u samici 10 dana i tokom tog vremenskog perioda nisam imao/la kontakta sa članovima porodice.

- Nije mi dozvoljeno da vidim svoj dosije zatvorenika/ce.

- Ove nedelje nisam dobio/la lekove.

- Nemam informaciju o uslugama podrške koje mogu da koristim nakon izlaska.

→ U zaključku na kraju modula, nakon ove vežbe mogla bi da usledi diskusija kako bi se rezimiralo *šta je to što zaposleni u zatvoru mogu da urade da olakšaju ili spreče ovakve scenarije.*

DODATNI MATERIJALI [UNODC – Mapa puta za razvoj programa rehabilitacije u zatvorima](#)

45 MINUTA Rezime i zaključak

Za kraj, prikažite ovaj motivacioni video snimak o ulozi zaposlenih u zatvorima

<https://www.marketing-interactive.com/the-singapore-prison-service-spotlights-the-importance-of-prison-officers> (2:29 minuta)

Završne napomene

Sada je trenutak za dodelu sertifikata, ako je planirano da budu lično uručeni.

Sesija za davanje povratnih informacija

Ova sesija može se organizovati u formi „*world café*“-a sa četiri *flipchart* bloka, po jedan za svaki od naslova u nastavku. Zamolite učesnike/ce da napišu svoje komentare na listu odgovarajućeg *flipchart* bloka.

- Glavne prednosti
- Glavne slabosti
- Da li je obuka promenila način na koji vidite sopstvenu ulogu kao zaposlenog/e u zatvoru?
- Da li zbog obuke planirate da promenite svoj pristup?

PRILOG 1

Korisne informacije za procenu pre početka obuke

- Broj zatvorskih objekata u državi, razvrstano po vrstama zavoda (npr. za žene, decu, istražni zatvori, nivo obezbeđenja, itd.).
- Ukupan broj lica u zatvorima, ako je moguće u formi razvrstanih podataka, kao i statistika za svaki od zavoda.
- Odnos broja zaposlenih u zatvorima i broja zatvorenika/ca.
- Primerak zakona o izvršenju krivičnih sankcija i drugih važnih zakona i propisa.
- Organizaciona struktura službe za izvršenje krivičnih sankcija.
- Poznavanje osnovnih zatvorskih uslova u zemlji i pitanja koja će najverovatnije biti postavljena kao problematične oblasti.
- Osnovni problemi u pogledu zaštite ljudskih prava, odnosno drugih pitanja u vezi sa upravom za izvršenje krivičnih sankcija.
- U državama u kojima postoje statistički podaci o žalbama (npr. preko uprave za izvršenje krivičnih sankcija, kancelarije ombudsmana ili drugih nadzornih organa), probajte da ih nabavite pre početka obuke.
- Informacije o klasifikaciji u državi (tj. o proceni rizika/potreba na kojoj se zasniva klasifikacija).
- Vrste sredstava prinude i vezivanja koja se koriste u zatvorima date države.
- Vrste disciplinskih mera koje se koriste u datom zavodu/državi.
- Vrste poseta omogućenih u državi u kojoj se održava obuka (uz razumevanje da se to može razlikovati od jednog do drugog zavoda).
- Vrste eksternih/internih nadzornih organa koji su uspostavljeni u državi, uključujući i one koji čine deo NPM i drugih organa.
- Nivo zdravstvene zaštite u zatvorima.
- KOVID mere preduzete u zatvorima i svi prateći problemi u pogledu zaštite ljudskih prava.

PRILOG 2

Upitnik pred održavanje obuke poslat učesnicima/ama

1. Ime i prezime:
2. Pol: Ženski/Muški/Drugi/Radije se ne bih izjasnio/la
3. Titula i čin (uključujući podatke o nadzornim funkcijama):
4. Naziv, vrsta i lokacija zavoda u kom radite (na primer, ustanova otvorenog, poluotvorenog ili zatvorenog tipa). Ako ne radite u zavodu za izvršenje krivičnih sankcija, gde je vaše primarno radno mesto?
5. Koliko dugo radite u zavodu za izvršenje krivičnih sankcija?
6. Kakvo iskustvo imate u radu u zatvoru? Da li imate oblast specijalizacije u okviru službe za izvršenje krivičnih sankcija?
7. Da li ste pohađali kurs obuke o ljudskim pravima ili sličan kurs obuke? Ukoliko jeste, koje teme su bile obuhvaćene njime?
8. O kojim tematskim oblastima pravila „Nelson Mendela“ želite da saznate više? (odaberite najmanje 3)
  - Upravljanje dosijeima zatvorenika/ca (PRAVILA 6-10)
  - Razdvajanje kategorija (PRAVILO 11)
  - Smeštaj (PRAVILA 12-17)
  - Lična higijena (PRAVILO 18)
  - Odeća i posteljina (PRAVILA 19-21)
  - Hrana (PRAVILO 22)
  - Vežba i sport (PRAVILO 23)
  - Usluge zdravstvene zaštite (PRAVILA 24-35)
  - Ograničenja, disciplina i sankcije (PRAVILA 36-46)
  - Sredstva za vezivanje (PRAVILO 47-49)
  - Pretres zatvorenika/ca i prostorija (PRAVILA 50-53)
  - Obaveštavanje i žalbe zatvorenika/ca (PRAVILA 54-57)
  - Kontakt sa spoljnim svetom (PRAVILA 58-63)
  - Knjige (PRAVILO 64)
  - Verispovest (PRAVILO 65)
  - Zadržavanje imovine zatvorenika/ca (PRAVILO 67)
  - Obaveštenja (PRAVILA 68-70)
  - Istražne radnje (PRAVILA 71-72)
  - Udaljavanje zatvorenika/ca (PRAVILO 73)
  - Zaposleni u zavodu za izvršenje krivičnih sankcija (PRAVILA 74-82)
  - Interne i eksterne inspekcije (PRAVILA 83-85)
9. Molimo upišite tri stvari koje volite u vezi sa svojim radnim mestom.
10. Molimo upišite tri stvari koje vam zadaju najviše problema na radnom mestu.
11. Šta vidite kao nova pitanja, odnosno probleme koji se pojavljuju u vašoj zemlji u smislu primene pravila „Nelson Mendela“.

PRILOG 3

Evaluacioni upitnik nakon obuke

1. Ime i prezime (opciono):
2. Pol: Ženski/Muški/Drugi/Radije se ne bih izjasnio/la
3. Radno mesto (opciono):
4. Da li su ciljevi obuke bili:
  - a. Jasni: Da Ne Nisam siguran/a
  - b. Postignuti: Da Ne Nisam siguran/a
5. Štriklirajte kućicu koja najbolje opisuje vaše znanje i veštine pre i posle pohađanja obuke:

Pre obuke					SKALA ZA OCENJIVANJE: 1 = NIZAK; 3 = SREDNJI; 5 = VISOK	Nakon obuke				
1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
					Modul 1: Pravila „Nelson Mendela“					
					Modul 2: Zatvorenici/e i uslovi u zatvoru					
					Modul 3: Zatvorska organizacija i administracija					
					Modul 4: Mere zaštite					
					Modul 5: Prevencija i reagovanje na incidente					
					Modul 6: Ograničenja, disciplina i sankcije					
					Modul 7: Zdravstvena zaštita					
					Modul 8: Rehabilitacija zatvorenika/ca i pripreme za otpuštanje					

6. Koje tematske oblasti pravila „Nelson Mendela“ smatrate za najkorisnije?

(molimo štriklirajte 3 najkorisnije oblasti)

- Upravljanje dosijeima zatvorenika/ca (PRAVILA 6-10)
- Razdvajanje kategorija (PRAVILO 11)
- Smeštaj (PRAVILA 12-17)
- Lična higijena (PRAVILO 18)
- Odeća i posteljina (PRAVILA 19-21)
- Hrana (PRAVILO 22)
- Vežba i sport (PRAVILO 23)
- Usluge zdravstvene zaštite (PRAVILA 24-35)
- Ograničenja, disciplina i sankcije (PRAVILA 36-46)
- Sredstva za vezivanje (PRAVILO 47-49)
- Pretres zatvorenika/ca i prostorija (PRAVILA 50-53)
- Obaveštavanje i žalbe zatvorenika/ca (PRAVILA 54-57)
- Kontakt sa spoljnim svetom (PRAVILA 58-63)
- Knjige (PRAVILO 64)
- Veroispovest (PRAVILO 65)

- Zadržavanje imovine zatvorenika/ca (PRAVILO 67)
- Obaveštenja (PRAVILA 68-70)
- Istražne radnje (PRAVILA 71-72)
- Udaljavanje zatvorenika/ca (PRAVILO 73)
- Zaposleni u zavodu za izvršenje krivičnih sankcija (PRAVILA 74-82)
- Interne i eksterne inspekcije (PRAVILA 83-85)

7. Has the training influenced the way you perceive your role as prison staff?

Da/na neki način/ne/nisam siguran/a

Molimo objasnite

8. Da li planirate da promenite neke aspekte svog rada kao rezultat obuke? Da/da ali nije moguće/nema potrebe za promenom/nisam siguran/a

Molimo objasnite

9. Molimo ocenite sledeće (5 je najviša ocena):

1	2	3	4	5	
					Metod obuke
					Trajanje obuke
					Sastav grupe
					Logistika i organizacija

10. Prema Vašem mišljenju, koje su bile glavne prednosti obuke?

11. Prema Vašem mišljenju, koje su bile glavne slabosti obuke?

12. Koja vrsta dodatne podrške ili obuke bi vam pomogla da bolje radite svoj posao?

